

PEYĞƏMBƏRLİK

Müəllif: Seyyid Müctəba
Musəvi Lari

Kitabı adı:.....Peyğəmbərlik
Müəllif:...Seyyid Müctəba Musəvi Lari
Çap növbəsi:.....Birinci
Tiraj:.....3000

MÜQƏDDİMƏ

Tərcümeyi-halın əhəmiyyəti

Tarixə baxış və hekayətçilik, şirin və cazibəli, eyni halda, xəyallarla baş qatıcıdır. Lakin ötənlərdən götürülən ibrət, yol bələdçisi, keçmişlərin təcrübəsi isə, bəşəriyyətin qorxulu və sonsuz səfərində bir ehtiyatdır. Talehlər cəmiyyətin seçiminə məruz qalmış üsullardır. Hansı ki, talehin üsuldan fərqlənməsi qanunlar və ilahi istəyə ziddir. **«Allahın üsulları dəyişməz və dağılmazdır»¹**. Buna görə də, cəmiyyətin quruluşu üsula, Quran təbirincə desək, «ilahi sünnətlər»ə əsaslanmalıdır.

Cəmiyyətin rəhbərləri özləri və ardıcılılarına taleh təyin edir, cəmiyyət və tarixə istiqamət verib, formalaşdırırlar. Bu rəhbərlər həqiqətpərəst və azğın olub iki qurupa bölünməklə, bir qismi millətləri qurtuluşa, digər bir qismi isə xalqı zəlalətə apararlar. **«Səadətə çatanların sonu behiştir»²**. **«Bədbəxt olanların aqibəti oddur»³**.

Yol göstərən bir kitab olan Quran, həqiqətpərəst və azğın rəhbərlərin iki şivəsini aşkar təsvir edir. Bununla da, huşyar insanlara qurtuluş yolu

¹ «Fətir» surəsi, ayə 43

² «Hud» surəsi, ayə 108

³ «Hud» surəsi, ayə 106

göstərilir. Acı və şirin fitnələrdən, sınaqlardan başıuca çıxmaq üçün nur yolunun yolçularından nümunə götürülmək, ovçu toruna düşməmək üçün azğınlıq havadarlarından kənar durmaq tapşırılır.

Bu səbəbdən də, nur aşıqləri və zülmət yolçularının simasının təsviri öz yerini alır və bu təsvir vaxt keçirmək üçün yox, nümunə götürüb, cilalanmaq üçündür.

Peyğəmbərlər, peyğəmbər yoldaşları, qabillər, nəmrudlar, fironlar və calutlar haqqında deyilənlər eyni məqsəd daşıyır. **«Peyğəmbərlər haqqında sənin üçün danışdığımız hekayələr, qəlbini möhkəmlətmək üçündür. Bu hekayələrdə sənin üçün göstəriş, həqiqət yolunu gedənlər üçün ibrət vardır¹.**

Peyğəmbərlərin əhvalatını təkrarlamaq həmin bu məqsədlərlədir – qəlblərin möhkəmlənməsi, batilə qalib gəlməyin yolları. Eləcə də, günahkarların aqibətini təkrarlamamaq, başqalarına ibrət üçündür. **«Kafirlərə aydın olmadımı ki, yerlərində oturduqları neçə-neçə nəsilləri məhv etdik? Həqiqətən bunda ağıl sahibləri üçün ibrətlər var»².**

Buna görə də, keçmişə iki növ baxış mümkündür: birincisi hekayətçilik və məhdud, baş qatıcı hadisələrə baxış; ikincisi, geniş bəşər həyatının

¹ «Hud» surəsi, ayə 121

² «Ta-ha» surəsi, ayə 128

qaməti kimi uca əhatəli ibrət və örnək götürülməsi. Bu mövzunun əhəmiyyətini artıran, həyat yollarının təsviri, adətlərin aydınlaşmasıdır. Burada sadəcə tarixçilik nəzərdə tutulmur. Bu iki baxış bir-birindən fərqləndirilməlidir. Hadisələrin, onları törədən amillərin təhlili, keçmişlərin üsulunu gələcəyə ötürən göstərişlərdir. Söhbəti daha da qiymətli edən rəhbər və millətlərin keçdiyi yolların araşdırılması, bir millətin tərəqqiyə, o birinin tənəzzülə tuş gəlməsi səbəblərinin müəyyən edilməsidir. Yoxsa, sadəcə bir millətin başına nələr gəldiyini xəbər vermək həyata baxış, tarixçilikdir. Birinci ikincidən bəhrələnərsə də, o daha dəyərlidir.

ÜÇ QƏLƏM, İKİ XƏTƏR!

1. TƏHRİF QƏLƏMİ

Tarix, eləcə də dinlərin, hadisələrin, tarixi şəxsiyyətlərin, millətlərin təhlili üç qələmlə yazılır. Bəziləri etiqad və hadisələrə, onların təhlilinə birtərəfli yanaşır, əqidələri öz anlayışına əsasən, olmuşları öz məqsədinə uyğun qələmə alırlar. Bəzən nəfs istəklərindən, bəzən də biganələrin təsirindən hərəkətə gələn bu qələmləri, haqlı olaraq, «təhrif qələmi» adlandırmaq mümkündür. Çünki bu qələmlər istər məlumat, istərsə də təhlildə yanlışlıqlara yer verib, düşüncələri gerçəkliklərdən uzaqlaşdırır, ictimai hadisələrin təsfirində başlıca rol oynayırlar. Gerçəkliklər fırıldaqçı şəxsiyyətlərlə əsaslandırılır, mütəfəkkir insanlar isə, arxa plana keçirlər. Ona görə də, bu qələmlər «təhrif qələmi» hesab olunur.

İslam dahiləri və İslam xalqlarının tarixi də bu qələmlərdən amanda qalmamışdır. Çünki təhrif qələmləri daim zəhərli nizələr tək fəzilətə və fəzilət sahiblərinin qəlbinə nişanlanmışdır. Bu qələmin izləri mühüm şəxsiyyət və hadisələrin təsvirində xüsusi ilə seçilir. Peyğəmbər (s) simasının və yolunun təsvirində, o həzrətin mühüm qərarlarının, özünün və təyin etdiklərinin rəhbərliyinin təhlilində həmin

bu qələmlər meydana atılaraq, birtərəfli məqsədli araşdırmalar aparılır. Burada İslam sərhədlərinə göz dikmiş bəzi qərb-şərqsünasların da {«özünəməxsus»} xidmətləri vardır.

Bu gün müxtəlif cildlərə girib, İslamın ideal şəxsiyyətlərini, onun mədəniyyətini, İslam xalqlarının inamlarını hədəf seçmiş təcavüzkar qələmlər az deyil. Məqsəd, müsəlmanları dini inamlarından uzaqlaşdırmaq, onların hürriyətini əllərindən almaq, biganələrin asılılığına salmaqdır. Bu qələmlər, şəxsiyyət və hadisələri təhrif etməklə kifayətlənməyib, dini araşdırmalara varır və dərin təəssüf doğururlar. Dini tanımaqda biganə olduqları halda, bu qələmlər müsəlmanlara din öyrətməyi də rəva bilirlər. Onlar və daxili qərpbərəstlər öz xeyallarından ibarət olan təhlillərini din kimi təqdim etməklə, iti qələmləri ilə dini dəyərləri tənqid atəşinə tutub, yalnız özlərini haqlı bilirlər. Bunlar təhrif qələmi zümrəsindəndirlər və müsəlmanlar onlara münasibətdə ayıq olmalıdırlar.

2. TƏQLİD QƏLƏMİ

Digər bir dəstə, başqalarının dedikləri və yazdıqlarını qətiyyən tədqiq etmədən, gələcək nəsillərə ötürməklə məşğuldurlar. Əslində, bu adamların işi surətçıxarmadır. Düzgün analiz qabiliyyətinə malik olmayan belələri, məsələlərin nə dərəcədə doğru olduğunu anlamır və bu səbəbdən

də, yol göstərə bilmirlər. Bu qələmlər geniş şüa kimi yayıldığı və etibarsız olmaqla yanaşı, təqlidə əsaslandığından, cəmiyyətdə öz talehinə qarşı biganəlik yaradırlar. Onlar cəmiyyətin təhlil, axtarış istedadını öldürüb, səhv anlayışlar formalaşdırırlar. Nəticədə, ətalət yaranır və cəmiyyət inamsız, itaətkar tərbiyə edilir.

3. TƏHQİQ QƏLƏMİ

Yalnız bir qələm dəyərlidir, tərifləyiqdir. Bu qələm inam və hadisələri araşdıraraq təsfir edir, düşüncəli təhlil aparır, eşidənlərə, mütalid edənlərə gözübağlı yanaşmır. Bu qələm yalnız təhlilləri aşkarlayır və doğru yolu təqdim edir. Yalnız bu qələm keçmişləri gələcəklə əlaqələndirir, onların təcrübəsindən istifadə edərək, şəxsiyyət və millətlərin şəxsiyyətini olduğu kimi təhlil edir.

Həmişə olduğu kimi, indi də həqiqətsevər insanlara maarif və mədəniyyətin şirinliyini dadızdıran, düşüncələri hərəkətə gətirən həmin bu «təhqiq qələmi»dir. Bu qələm nəsillərə özünə güvənməyi öyrədir. Allahın and içdiyi də bu qələmdir. **«And olsun qələmə və yazdıqlarına»**¹.

Qələmin məsuliyyəti təhqiqdir və o, biganələrin mədəniyyət hücumlarının qarşısında dayanmalı, gələcək nəsilləri günahlardan qorumalıdır. Əgər bu

¹ «Qələm» surəsi, ayə 1

gün həqiqətlərin, şəxsiyyətlərin təhrifinə böyük pullar xərclənsə, müsəlmanların inamını doğru təhlillərlə möhkəmləndirmək qələmin öhdəsinə düşür. Qələm, gəncləri yalançı ideyalardan çəkindirib, öz əslinə qaytarmalı, faydasız təqlidlərdən uzaqlaşdırmalıdır. Bu qələm müsəlmanları dərin dini inamlara bağlamaqla, Peyğəmbər (s) və sair din böyüklərindən nümunə götürməklə müstəqil, biganələrsiz yaşamağa inandırdığı halda, düşmənlər bu inamı onların əlindən alıb, yalan idealları irəli verir. Buna görə də, böyüklərin simasının təsviri, onların yolunun təhlili o zaman səmərəli olur ki, təhqi qələmi ilə işlənəsin. Bununla təhriflər rüsvay edilir, ətalətdən qurtuluş əldə edilir, cəmiyyətə ucalıq əta olunur.

İDEALI TANIMA

Mərəmlər, ictimai cəhətdən möhkəmlənmək üçün müxtəlif üsullardan istifadə edirlər. Məqsədlərin işıqlandırılması, verilən vədələr həmin üsullardan hesab olunur. Nümunə götürmək xüsusiyyəti bütün insanlara aiddir. İnsan başqalarının hünər və yüksəlişindən təsirlənir, özünə nümunə götürür. Hansı ki, insan nümunə seçərkən, səhvə yol verir və ilğımlara üz tutur.

Din bir məram kimi insanın fitrət və iç istəklərindən doğulur. Bu məram çiçəklənmə üçün fürsət axtarır. Diqqətləri cəlb etmək, fikirlərdə yer

tapmaq üçün iti bir dillə məramın təqdimindən əlavə, ideal təqdim etmə üsulundan istifadə edilir. Din, özünü kamil şəkildə təcəssüm etdiyi ilahi insanların simasını təsvir edir. İlahi sifətlərin cəlvələndiyi bu şəxslər, hamı üçün aşkar bir dəlil, işıqlı bir yoldur.

Yalnız həqiqətlər və fəzilətlərə əsaslanan bu üsul, ən üstün və ən əsaslı bir üsuldur. O, daim rəngini dəyişən yalanlarla dolu üsullardan ucadır. Quran müsəlmanların şəxsiyyətini qorumaq və onların yalançı, puç ideallardan çəkinməsi üçün alnıaçıq yaşamış, ilahi insanları təqdim edir. Bu şəxslər peyğəmbərlər və onların ardıcılıarı kimi nümunə olmağa layiqdirlər. Quran batil tərəfdarları və onların aqibətini nəzərə çatdırmaqla, öz yolçularına xəbərdarlıq edir.

ALLAHIN RƏSULU (S) HƏYAT NÜMUNƏSİDİR

Allah-təala öz ən şirin buyruqlarında insanların tərbiyəsi üçün həqiqi inamların təhlilindən əlavə, ilahi insanların həyat yolu və sözlərinə istinad edir ki, onların ruhuna daha çox təsir etsin. Quranda peyğəmbərlər və saleh insanlardan bu qədər danışmasının səbəbi də elə budur. Onların mələk siması tərifiylənərək, həyat üsulu nümunə göstərilir.

Allah-təala ən gözəl buyruqlarında həzrət Peyğəmbər (s)-ı bütün həqiqət ölçülərinin nümunəsi

kimi tanıtdırır. Onun ilahi simasını nümayişə qoyaraq, bütün insanları bu simadan nümunə götürməyə çağırır: «**Həqiqətən Allahın Rəsulu Allaha, qiyamət gününə ümid edənlər və Allahu xatırlayanlar üçün gözəl nümunədir**»¹. Bu çağırış ilahi və insani dəyərlərin qiymətləndirilməsidir.

Sübhan Allah öz möhtərəm və möhkəm buyruğunda kimsənin əvəz edə bilməyəcəyi ilahi bir simadan danışır: «Sən xasiyyətə üstün və böyüksən». «O, ilahi sifətlərin məzhəri, haqqa eşqin və həqiqət yolunda fədakarlığın ifadəsidir. O, səadət aşığıdır. O, həqiqətin seyrində mələklərin etiraf edib, qalxa bilmədiyi məqamlara yüksəlir. Mələklər «bir barmaq bəndi qədər qalxsam, qanadlarım yanar» deyir².

Həzrət (s) qərq olanlara yardımında o qədər üzüldü ki, Allah ona təsəlli verdi: «**Biz Qurana sənə nazil etmədik ki, özünü bunca zəhmətə salasan**»³. O, yolunu azanların dərdindən o qədər təəssüf etdi ki, Allah onun gizli eşqini aşkara çıxardı: «**Ey Məhəmməd, yoxsa bu Qurana inanmasalar, arxalarınca təəssüflənib özünü həlak edəcəksən?!**»⁴.

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 21

² Bəhar, 18-ci cild

³ «Ta-ha» surəsi, ayə 1

⁴ «Kəhf» surəsi, ayə 6

Hansı rəhbər öz xalqını bu qədər sevib?! Mələklərdən də üstün mələk simalı bir insan, insani kamalın təcəllisi ki, həmin ilahi kamaldan rişələdir. Həmin şəxs ki, öz ağır və qısa həyatında gözəllikləri ilə hamını heyran qoydu. Bəşər həyatında misli görünməmiş halda qəlbləri fəth etdi. Pak insanlar ona o qədər valeh oldular ki, onun dəstəmaz suyunu təberrük bildilər.

Həzrət Peyğəmbər (s)-in gözəllikləri o qədrə vəsfəgəlməzdir ki, insanları bütün rənglərdən, bulanıqlardan uzaqlaşdırır və özünə valeh edir. Onlar evlərindən, vətənlərindən, qəbilələrindən, hətta övladlarından, yoldaşlarından, ata-analarından ayrılıb, Peyğəmbər (s)-in məramlarına bağlanıb, ilahi dəyərləri hər şeydən üstün tutdular. **«Mühacirlərdən əvvəl yurd salmış və iman gətirən kəslər öz yanlarına mühacirət edənləri sevər, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd, qəzəb duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tuturlar»**¹. İstər həzrət (s)-in özü, istər ardıcıllarının mislinə insanlar arasında təsadüf edilməz. Yalnız belə bir şəxs rəhbərliyə və nümunə olmağa layiqdir. Axı bütün səy və təlaşı özünə xidmətdən ibarət olan bir insan necə rəhbər ola bilər?! **«O biri qisminiz isə ancaq öz canlarının**

¹ «Həşr» surəsi, ayə 9

hayına qalır»¹. Bu adamlar zahirən insan, daxildə isə heyvandırlar. «Onların məqsədi yemək və yatmaqdır»².

Həzrət (s) bir mələk də deyil. Çünki mələk başqa, fərqli həqiqətdir. Onun fitrət və istəklərinin olduğu məlum deyil. Mələk yalnız əmrə tabedir: **«Mələklər heç zaman Allaha itaətsizlik etməz, daim Allahın itaətində olurlar»³**.

Rəhbərlik qəyaqəti insanı mələksima edir. **«Əgər biz onu mələk etsəydik, yenə də onu bir insan qiyyəsinə göndərər və onları bir daha düşdükləri şübhəyə salardıq»⁴**.

Yer üzündə insanlar yaşayırsa, onların nümunəsi də insan olmalıdır. Yox, sakinləri mələk olsaydı, onların peyğəmbəri də mələk olardı. **«Söylə ki, əgər yer üzündə arxayın gəzənlər mələklər olsaydı, sözsüz ki, onlara bir mələk peyğəmbər göndərərdik»⁵**. «Kəhf» surəsində buyurulur: **«Mən də sizin kimi ancaq bir insanam»**. (BAX: ayənin nömrəsi qeyd olunmayıb)

Quranda bəhanələr nə üçün yer ayrılır. Deyirlər: **«Peyğəmbər mələk deyil»**. **«İnsanlara doğru yolu**

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 154

² Nəhcül-bəlağə

³ «Təhrim» surəsi, ayə 6

⁴ «Ənam» surəsi, ayə 9

⁵ «İsra» surəsi, ayə 95

göstərən bir rəhbər gəldiyi zaman ona iman gətirməyə mane olan şey yalnız onların – Allah bir insanı peyğəmbər göndərdi? – demələridir»¹; «Bu necə Peyğəmbərdir ki, bizim kimi yeyir, bazarda gəzir»², «Əgər Peyğəmbər insanlar arasından seçilməlidirsə, tanınmış böyüklərdən seçilməlidir»³; «Nə üçün Quran Məkkə və Mədinə böyüklərinə nazil olmayıb? Peyğəmbər adı ola bilməz, onun bağları, var-dövləti olmalıdır»⁴; «Nə üçün sənın xurma və üzüm bağların yoxdur, evinin üstü qızıl, cəvahirat deyl!»⁵.

Quran bu bəhanələri rədd edərək buyurur ki, insanlar üçün nümunə şəxs və peyğəmbər yalnız insan ola bilər, keçmiş peyğəmbərlər də insanlardan olmuşdur. «Səndən əvvəl göndərdiyimiz peyğəmbərlər də şübhəsiz ki, yemək yeyər, bazarları gəzib-dolaşardılar»⁶.

Başqa bir ayədə buyrulur: «De ki, həmd olsun Allaha! Salam olsun Allahın seçdiyi bəndələrinə»⁷.

Peyğəmbər insan olduğu üçün insanlara nümunə ola bilər, ilahi olduğu üçün insanları o istiqamətdə

¹ «İsra» surəsi, ayə 94

² «Fürqan» surəsi, ayə 7

³ «Züxaf» surəsi, ayə 31

⁴ «İsra» surəsi, ayə 93

⁵ «Fürqan» surəsi, ayə 8

⁶ «Fürqan» surəsi, ayə 20

⁷ «Nəhl» surəsi, ayə 59

pərvazlandırır: **«Ümumi ərəblərə özlərindən peyğəmbər göndərən Odur. Bu peyğəmbər onlara Allahın ayələrini oxuyar, onları təmizləyər»**¹. Quran belə ilahi çöhrəli bir insanı təsvir edir. Lakin bu təsvir boş yerə deyil, nümunə götürmək üçündür. **«Allahın Rəsulu (s) öz ilahi çöhrəsi ilə sizin üçün nümunədir»**. (BAX: mənbə qeyd olunmayıb)

Bu yazı Peyğəmbər (s)-in ilahi siması və onun həyat tərzini imkan daxilində təsvir etmək məqsədindədir. Məqsəd tarixçilik yox, həzrətin etiqadını, əxlaq fəzilətlərini təhlil edib, aydınlaşdırmaqdır. Həzrət (s)-ı nümunə seçməklə, İslam ümməti öz şəxsiyyətinə istiqamətlənməlidir. Eyni halda, məlumat verən və ya bəzi şübhələrə cavab verən tarixi mövzulara təhqiq qələmi ilə varaq, yazımız Allah razılığana səbəb olsun, oxucuları razı salaq. İnamları aydınlaşdırmaq, Allah elçilərinin yolunun təhlili qələm sahiblərinin çiyinə düşmüş böyük məsuliyyətdir. Bu araşdırma üç hissədən ibarət olacaq. Peyğəmbərlikdən (bəşətdən) əvvəlki dövr, bəşət dövrü və Peyğəmbər (s)-in tərbiyəvi və ictimai davranışları.

¹ «Cumə» surəsi, ayə 2

BİRİNCİ HİSSƏ

BƏSƏTDƏN ƏVVƏLKİ HADİSƏLƏR BAXIŞ

MƏKKƏ VƏ YA NUR DİYARI

Həzrət Peyğəmbər (s)-ın doğulduğu Məkkənin tarixi İbrahim peyğəmbərin zamanına gedib çıxır. Ərəb adası Qırmızı dənizin şərq sahilində Hicaz, cənubda Təhamə (ərəbi), mərkəzdə Nəcd, şərqdə geniş bir ərazidə Əruz (ərəbi), cənubi Yəmən, şimali Yəmən olmaqla bir neçə hissəyə bölünür. Bu ərazi üç tərəfdən dənizlə əhatə olunsa da, quru və yandırıcı havaya malikdir. Təbiəti zəngin deyil, lakin təkallahlığın (tövhid), vəhyin, Peyğəmbər (s) kimi qürubsuz bir günəş doğulduğu mərkəz kimi hamının diqqət mərkəzindədir və hər gün milyonlarla insan Kəbəyə üz tutub öz məbudu ilə danışır. Hər il yüz minlərlə insan bu vilayətə axışıb, bu eşq məbədini dövrə vurur, təvaf edir, öz vücudunu mənəviyyata qərq edir. Elə buna görə də, insanlar bu ölkə haqqında daha çox bilməyə çalışırlar.

İbrahim-xəlil (ə) öz ailsini bu əraziyə hicrətdən sonra Allahdan əmr aldı. İlahi göstərişə əsasən öz fədakar ailəsini Allah evinin (beytullah) yaxınlığında qoyub, Fələstin Şamına hicrət etdi: **«Ey Rəbbimiz, mən əhli-əyalımdan bəzisini Sənin beytül-həramının yaxınlığında, əkin bitməz bir vadiyə**

sakin etdim»¹. İbrahim (ə) getdi və Hacərlə İsmail (ə) quru yandırıcı çöldə tək qaldılar. Çox çəkmədi ki, susuzluq Hacəri Səfa və Mərva arasında su üçün dolaşmağa vadar etdi. Lakin su tapılmadı. Hacər quru dodaq, boş kuzə ilə oğlunun yanına qayıtdı. Lakin övladının yanında suyun fəvvarə vurduğunu görüb, heyran qaldı. «Zəməzəm» adlanan həmin bərəkətli bulağın sayəsində o ərazidə insanlar toplandı və «Məkkə» şəhəri salındı. Bu bulaq hələ də mö`cüzəli bir şəkildə axır, ildə minlərlə insan ondan istifadə edir, bu su ilə özlərini səfalandırır. Bu şəhər əvvəldən tövhid şəhəri olmuş, çox peyğəmbərlər, eləcə də həzrət Məhəmməd (s) öz risalətini bu şəhərdə başlamışdır.

TÖVHİD EVİNİN BƏRPASI

İbrahim-xəlil (ə) illər ötdükdən sonra Fələstindən Hicaza qayıdır, lakin Allah evini dağılmış görür. Görür ki, onun ailəsi ilə yan-yana insanlar məskən salıb, yeni bir şəhər əmələ gəlib, İsmail yetkinləşib. İbrahim Allah evi - Kəbənin bərpasına başladı. İsmail (ə)-la birgə Kəbə divarlarını qaldıraraq, Allah razılığı üçün əbədi eşq məbədini bərpa etdi. **«Xatırla o zamanı ki, İbrahim İsmaillə birgə Kəbə divarlarını qaldırdı və dua etdi ki, bizdən qəbul et»**².

¹ «İbrahim» surəsi, ayə 37

² «Bəqərə» surəsi, ayə 128

İbrahim və İsmailin ilahi niyyəti ilə, əbədi qalacaq Kəbə evi tikildi və bu insanların eşq məbədi oldu. Ayədə qeyd edilir ki, Kəbənin əsasını İbrahim qoymadı, İbrahim Kəbəni bərpa etdi. Ona görə də deyilmir ki, «Kəbəni tikdi», «Kəbənin divarlarını qaldırdı» deyilir. Kəbənin ilkin tikilişi lap qədimlərə, rəvayətə görə, Adəm (ə) dövrünə aiddir.

İBRAHİM (Ə)-İN İSTƏKLƏRİ

Kəbə yenidən qurulandan sonra İbrahim öz istəklərini Allaha bildirdi: «Pərvərdigara, bu torpaqları əmin-aman qərar ver, bizi və övladlarımızı bütələrin ibadətindən uzaq et»¹, «İnsanların qəlbini mənim övladlarıma qarşı mehriban buyur»². «Ey Rəbbim, məni də, nəslimdən olanları da namaz qılan et, duamı qəbul buyur»³. «Xudaya, bizə, ailə və uşaqlarımızdan gözümüzün işığı olacaq övladlar ehsan buyur və bizi pəhrizkarlara rəhbər et»⁴.

Öz nəslə üçün cəmiyyətə rəhbərlik və namazda sabitlik, İbrahimin istəklərindəndir. Eləcə də, o, Allahdan istəyir ki, onun nəslindən ilahi ayələri

¹ «İbrahim» surəsi, ayə 35

² «İbrahim» surəsi, ayə 37

³ «İbrahim» surəsi, ayə 40

⁴ «Furqan» surəsi, ayə 74

tilavət edən, xalqı tərbiyələndirən bir peyğəmbər seçsin¹.

Allah-təala İbrahimin istəklərinə diqqət yetirib, Kəbəni öz amanında qərar verir². Eləcə də, İbrahim nəsilində ilahi rəhbərlər seçilir. **«Biz İbrahimin övladına da kitab və hikmət vermiş, böyük mülk bəxş etmişdik»³.**

Əksər peyğəmbərlər, xüsusi ilə də Bəni-İsrail peyğəmbərləri mülk sahibi olmaqla, İbrahimin nəslindəndirlər⁴. **«Allah möminlərə lütf və mərhəmət göstərdi. Çünki onların öz içərisindən özlərinə Allahın ayələrini oxuyan, onları təmizləyən, onlara kitabı və hikməti öyrədən bir peyğəmbər göndərdi»⁵.**

Həzrət Məhəmməd (s) buyurur: **«Mən İbrahimin duasının qəbuluyam».**

Allah-təala İbrahimin nəslindən büdpərəstlikdən çəkilməmiş insanlar yaratdı və büdpərəstliyi heç zaman tanımamış bu şəxslər, son peyğəmbərin babaları seçdilər. {diqqət et}

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 129

² «Bəqərə» surəsi, ayə 125

³ «Nisa» surəsi, ayə 54

⁴ «Ənbiya» surəsi, ayə 73

⁵ «Ali-imran» surəsi, ayə 164

İBRAHİM DİNİNİN DAVAMI

Kəbə yenidən qurulandan sonra İbrahim öz istəklərini Allaha bildirdi: «Pərvərdigara, bu torpaqları əmin-aman qərar ver, bizi və övladlarımızı bütlərin ibadətindən uzaq et»¹, «İnsanların qəlbini mənim övladlarıma qarşı mehriban buyur»². «Ey Rəbbim, məni də, nəslimdən olanları da namaz qılan et, duamı qəbul buyur»³. «Xudaya, bizə, ailə və uşaqlarımızdan gözümlərin işığı olacaq övladlar ehsan buyur və bizi pəhrizkarlara rəhbər et»⁴.

Öz nəslə üçün cəmiyyətə rəhbərlik və namazda sabitlik, İbrahimin istəklərindəndir. Eləcə də, o, Allahdan istəyir ki, onun nəslindən ilahi ayələri tilavət edən, xalqı tərbiyələndirən bir peyğəmbər seçsin⁵.

Allah-təala İbrahimin istəklərinə diqqət yetirib, Kəbəni öz amanında qərar verir⁶. Eləcə də, İbrahim nəsilində ilahi rəhbərlər seçilir. «**Biz İbrahimin**

¹ «İbrahim» surəsi, ayə 35

² «İbrahim» surəsi, ayə 37

³ «İbrahim» surəsi, ayə 40

⁴ «Furqan» surəsi, ayə 74

⁵ «Bəqərə» surəsi, ayə 129

⁶ «Bəqərə» surəsi, ayə 125

övladına da kitab və hikmət vermiş, böyük mülk bəxş etmişdik»¹.

Əksər peyğəmbərlər, xüsusi ilə də Bəni-İsrail peyğəmbərləri mülk sahibi olmaqla, İbrahimin nəslindəndirlər². «Allah möminlərə lütf və mərhəmət göstərdi. Çünki onların öz içərisindən özlərinə Allahın ayələrini oxuyan, onları təmizləyən, onlara kitabı və hikməti öyrədən bir peyğəmbər göndərdi»³.

Həzrət Məhəmməd (s) buyurur: «**Mən İbrahimin duasının qəbuluyam**».

Allah-təala İbrahimin nəslindən büt-pərəstlikdən çəkilmiş insanlar yaratdı və büt-pərəstliyi heç zaman tanımamış bu şəxslər, son peyğəmbərin babaları seçdilər. {diqqət et}

MƏKKƏDƏ BÜTPƏRƏSTLİK VƏ ƏMRU İBNİ LUHƏYY

İbrahimin vasitəsi ilə Məkkə bütlərdən təmizləndikdən sonra bu şəhərdə İbrahim (ə)-ın dini möhkəmləndi. Lakin bir müddət sonra ilahi dinin kənarında büt-pərəstlik peyda oldu. Büt-pərəstliyin qayıdışı üçün müxtəlif səbəblər olsa da, bu qayıdışı tarixi məlumatlara əsasən, Əmru ibni Luhəyyin

¹ «Nisa» surəsi, ayə 54

² «Ənbiya» surəsi, ayə 73

³ «Ali-imran» surəsi, ayə 164

dövrünə aid etmək olar. Bu şəxs həzrət Peyğəmbər (s)-ın on altıncı babası İlyasla əlaqəlidir. O, Şamda olarkən bütlərə sitayişlə qarşılaşır. Bütlərin gözəlliyi onu valeh edir. Xahiş edir ki, ona bir büt bağışlasınlar. Beləcə, «hobel» adlı büt Əmruya hədiyyə edilir. Əmru hobəli hicaza gətirir və Kəbənin kənarında qoyur ki, təvafı (Kəbənin dövrü) onun yanından başlayıb, orada da qurtarsın (demək, obəl nişangahı əvəz edir). Getdikcə hər qəbilə bir büt gətirir və bütlərin sayı artır. Zaman ötdükcə, bütlərə başqa nəzərlə baxılır. Onları Allaha yaxınlaşmaq üçün vasitə hesab edirlər. **«Allahı qoyub, özlərinə dost tutanlar, bizə, onlara yalnız bizi Allaha yaxınlaşdırmaları üçün ibadət edirik – deyirlər»¹.**

Beləcə, Məkkədə ikinci dəfə bütperəstlik yarandı. Lakin Huməs (ərəbi) kimi bəzi qəbilələr ayınlərə əməl edir, namaz qılırdılar. Hər qəbilənin öz üsulu olduğundan bəziləri şəkkə (Allaha şəriq qoşmaq) də düşürdülər. Ehrama əməl edir, yağ sürtmür, ətilənmir, dırnaq tutmur, qadınla yaxınlıq etmir, ət yemir, pambıq libas geyinmirdilər². Bəzi rəvayətlərə görə, Əmurdan əvvəl də həqiqi dindən sapmalar var idi. Mümkündür ki, Əmurun zamanında bu sapmalar şiddətləndiyi və rəsmiləşdiyindən ona aid edilib.

¹ «Zumər» surəsi, ayə 3

² Tarixül-Yəqubi, 1-ci cild

ƏMURUN HƏRƏKƏTİNİN SƏBƏBİ

Bu suala iki cür cavab vermək olar: birincisi budur ki, Əmru habel bütünün gözəlliyinə görə onu hicaza gətirdi və hobələ sitayiş etmək məqsədi yox idi. Beləcə, nadanlıq üzündən büt-pərəstliyə rəvac verdi. İkincisi isə budur ki, Əmru büt-pərəstlərə aldanıb, həqiqətən də hobəli sitayiş üçün gətirdi. Tarixi məlumatlara əsasən, ikinci cavab həqiqətə daha yaxındır. Çünki əmru İbrahim dinini təhrif edən, dəyişən bir şəxs kimi tanınmış, digər bidətlər də yol vermiş və nifrət qazanmışdı. O, İbrahim dinini dəyişən ilk şəxsdir. Onun bidətlərinə (dində zidd yeniliklər) Qurani-kərimdə də işarə olunmuşdur: **«Sübhan Allah dəvənin qulağını, nəzərə görə azad olmasını, qoyunun yeddinci balasının nəzr edilməsini, iki dəfə doğmuş dəvəyə minilməsini hökm etmişdir»**¹.

Tarixi mənbələrin yazdığına görə bu büt-lər, yeniliklər Əmruya aiddir. Məhz bu əməllərinə görə Əmru lənətlənmiş, onun əzaba düşər olması xəbər verilmişdir. Həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: **«Əmrunun bağırsaqlarının oda çəkildiyini gördüm»**.

Hər halda, Əmrunun əməli büt-pərəstliyə səbəb oldu – istər əvvəlki halda, istərsə də ikinci halda!

¹ «Maidə» surəsi, ayə 103

Qüreyş əhalisi həzrət Peyğəmbər (s)-ın dövrünədək büt-pərəstliyə uğradılar. Peyğəmbər (s) öz risalətini tövhidlə başlayanda, büt-pərəstliyə qarşı çıxanda onlar çox təəccübləndilər: **«Təəccüblüdür, o tanrıların hamısını bir tanrı edir? Bu çox təəccüblü bir şeydir»**¹. Bu bidətlər Hicrinin səggizinci ili, Məkkə tövhid şüari ilə fəth olunub, bütlərdən təmizlənənədək davam etdi.

MƏDƏNİYYƏT VƏ ƏRƏB

İslamdan əvvəl ərəb mədəniyyətinin çətinliyi şirkə uğramaq idi. Çünki şirk bütün etiqadi, əxlaqi və ictimai çirkinliklərin mənbəyidir. Ona görə də, şirk ən böyük günahıdır. Şirkli mədəniyyət müxtəlif fəsadlarla müşayiət olunur. Şirk digər günahları törətdiyindən, Allah tərəfindən bağışlanmır: **«Şübhə yoxdur ki, Allah özünə şərik qoşanları bağışlamaz»**². Ərəblər şirkə bulandıqlarından onların hökuməti zülm və sitəmə, qəbiləçiliyə, qətl və qarətə arxalanırdı. Müxtəlif ictimai pozuntular, əxlaqi çirkinliklər ayaq tutub yeri yirdi. Qadınların, yetimlərin, zəiflərin hüquqları tapdanırdı. İlahi və insani dəyərlərin əvəzində cahillik hökm sürürdü. Qurani-kərim Peyğəmbər (s)-ın zövcələrinə

¹ «Sad» surəsi, ayə 5

² «Nisa» surəsi, ayə 48

müraciətlə bu mədəniyyəti cəhalət adlandırır: «**İlkin cahiliyyət dövründəki kimi açıq-saçıq olmayın**»¹.

Ərəb mədəniyyətini daha yaxından tanımaq üçün yaxşı olar ki, imam Əli (ə)-ın «Nəhcül-bəlağə»sinə müraciət edək. İmam (ə) həmin dövrü belə xatırlayır: «Həzrət Məhəmməd (s) peyğəmbər seçilən zaman əvvəlki peyğəmbərlərdən bir müddət keçmişdi. Bu elə bir zamanda ümmətlər yatır, fitnələr cəmiyyəti alt-üst edir, müharibələr şölələnirdi». Yenə buyurur: «Peyğəmbər (s) o zaman seçildi ki, siz ərəblər ən pis dindəydiniz və ən pis məmləkətdə yaşayırdınız. Dayanacağınız, quru və yandırıcı daşlıqlar, yırtıcıların, zəhərli və kor ilanların əhatəsində idi. İçdiyiniz bulaşlıq sular, yediğiniz oduncaq idi. Yaxınların qanını tökməyə, onlardan uzaqlığa icazə verilmişdi. Bütpərəstlik şüarınız idi, daim günah içindəydiniz». Hər sürünəni, qarışqa, ilan, quş, gəmirçini yeyir, hətta qəhətlik dövründə dəvə dərisini kənə və qana bulayıb qurudar, yemək hazırlayırdınız.

Deyilənlər müxtəlif dövrlərdə cahil ərəb adət-ənənələrindən nümunələr idi. Bu barədə tarixi mənbələrdən ətraflı mə'lumat əldə etmək olar.

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 33

HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏSİL-NƏSLİ

İsmail (ə) Babildən ailəsi ilə Hicaza köçmüş mühacir olsa da, tarixi mənbələrə görə, o, ilahi təlimlə ərəbcə danışmış ilk şəxsdir və ərəb nəslinin onunu bağlayır. Həzrət Məhəmməd (s)-in əslisi İsmail vasitəsi ilə İbrahimə gedib çıxır. Peyğəmbərin əslisi üç qismə ayrılı bilər: Adəmdən İbrahimədək, İbrahimdən Ədnanədək (ərəbi), Ədnandan Əbdüllahədək. Bəziləri onun əslini Adəmdən sadalasa da, əvvəlki iki mərhələnin xırdalıqları o qədər də aydın deyil. Olsun ki, kimsə bu nəsiləri dəqiq sadalaya bilməsin və çoxlu ixtilaf yaransın. Bəlkə elə bu səbəbdən Mürsəl nəql edir ki, Peyğəmbər (s) «**Mənim əslimi sadalayıb Ədanana çatanda daha irəli getməyin**», deyərək buyurub¹. Bu buyruq təhqiq yolunun asan olmadığını nəzərə çatdırdı. Bu, uyğun təhqiqatın haram olması demək deyil. Ədnana qədər həzrət Peyğəmbər (s)-in nəslini belə sadalamaq olar. Məhəmməd ibni Əbdüllah ibni Əbdül Mütəllib ibni Haşim ibni əbd Mənaf ibni Qəsa (ərəbi) ibni Kəlab ibni Mərrə ibni Kəb ibni Lby ibni Gəlib ibni Fəhr ibni Malik ibni Nəzir ibni Kənanə ibni Xəzimə ibni Mədrəkə ibni Məd ibni Ədnan. Ədnandan sonra bu təhqiq yolu çətinləşir və biz deyilənlərlə kifayətlənirik.

¹ Bəhar, 15-ci cild

PEYĞƏMBƏR (S) NƏSLİNİN ETİQADI

Peyğəmbər (s) nəslinin etiqađı diqqət ediləsi mövzulardandır. Qələm əhli bu mövzuya toxunmuş, müxtəlif, bəzən isə qərəzli fikirlər söyləmişlər. Bəziləri şiələr kimi inanır ki, Peyğəmbər (s)-ın ata-babası müvəhhid-təkallahçı olmuş və büdpərəstliyə, şirkə aldanmamışlar. Lakin əksər sünnə əhli Peyğəmbər (s)-ın bütün babalarının müvəhhid olduğunu qəbul etmirlər¹.

Şiələr Peyğəmbər (s)-ın əslinin daim pak, günahlardan uzaq, təkallahlı olduğuna inanırlar. Küfr və şirkli bir nəsildən belə bir əzəmətli şəxs törəyə bilməzdi. Şiələrin digər inamları kimi, bu inamının da əsası maarif kövsəri, hər cür nöqsandan uzaq Quran və əhli-beytdir.

Səduq (r) buyurur: «Şiələrin etiqađına görə, Adəmdən Əbdüllaha qədər Peyğəmbər (s)-ın babaları hamısı müsəlman olmuşlar».

Əminül-islam buyurur: «Peyğəmbər babalarının Adəmə qədər müvəhhid olmasını şiələr doğru bilirlər».

Məclisi (r) buyurur: «Şiə bu inamla şərkdir ki, Peyğəmbər (s)-ın Adəmədək babaları müvəhhid olub»². Dini əsərlər və tarixi mənbələr bu baxışı təsdiq edir. Bu dəlildən sonra digər baxışların şərhinə

¹ «ərəbi İtqan» 1-ci cild

² Bəhar, 15-ci cild

ehtiyac qalmır. Bu dəlillərlə bütün şübhələr və ittihamlar puç olur. İttihamların çoxu Ədnandan sonraya aiddir. Öndən əvvəlki dövrdə İbrahim dindən sapmalar qeyd edilir. Çünki imam Sadiq (ə)-dan etibarlı bir rəvayətdə nəql olunur ki, İsmail övladları Ədnanın dövrünədək ilahi dində olmuşlar. Ədnanın dövründən sonra peyğəmbərlər arasındakı fasilə böyük olduğundan, sapıntılar meydana çıxdı. Ədnana qədər Allah evinin müdiriyyəti İsmail övladlarına məxsus idi. Onlar Həcc mərasimi keçirirdilər¹. Hər halda, Peyğəmbər (s)-ın əcdadlarının müvəhhidliyinə (Ədnandan Əbdüllaha qədər) dəlil göstərə bilsək, şiənin əsl etiqađı yaxşıca aydınlaşar. Buna Quran, rəvayət və tarixdən bir neçə sübut gətirmək olar:

1. Əvvəlcə bunu qeyd etmək olar ki, İbrahim-xəlil (ə) Kəbəni bərpa etdikdən sonra Allaha öz istəklərini bildirdi. Allah-təaladan övladları bədpərəstlikdən uzaq və ailəsindən namazı yaşadanların olması və onlardan xalqa rəhbərlər seçilməsini istədi. Allah-təala İbrahim (ə)-in dualarını qəbul etdi. Onun nəslindən peyğəmbərlər, ilahi rəhbərlər, dünya risalətli elçi seçildi və digər duaları da qəbul oldu. Əgər bu dualar heç olmaya bəzi İbrahim övladları haqqında qəbul oldusa, bu işə həzrət Məhəmməd (s)-ın babalarından daha ləyaqətli kim ola bilərdi?!

¹ Bəhar, 15-ci cild

Bu duaların qəbulu həzrət Peyğəmbər (s)-ın babalarını xətdən kənar olduğunu təkid etmirmi? Məkkə əhalisi üçün büt-pərəstlik kənardan gətirilmiş bir məram idi və heç bir mötəbər sənəddə onun Peyğəmbər (s) əcdadına aidiyyəti sübut edilməyib. Məkkə əhalisinin təbii həyatı İbrahim (ə)-in dinində idi. Bu şəraitdə istənilən bir şəxsi bu dindən kənar etmək üçün dəlil lazımdır. Qeyd etdiyimiz kimi, büt-pərəstlik rəsmi şəkildə Peyğəmbər (s)-ın ona altıncı babası İlyasın nəvəsi Əmrunun zamanında qeyd edilir. İlyasın üç oğlu var idi: Mədrəkə, Tabixə, Qəmə. Əmru, Qəmənin oğludur. Peyğəmbər (s) Mədrəkənin nəslindəndir. Bu nəsil adsız deyildir ki, onun dini kiminçünsə qeyri-mümkün olsun. Məhşur adamların bütün xüsusiyyətləri hamıya aşkar olur. Belə bir məhşur şəxs büt-pərəst olsaydı, hökmən mötəbər tarixi sənədlərdə qeyd edilərdi. Hansı ki, yersiz ittihamlarmövcuddur. Qeyd edilənlər «Şüəra» surəsinin 2-ci ayəsinin məzmunu ilə uyğundur – Allahın Rəsulu (s) bir səcdə edənin sülbündən digər bir səcdə edənin sülbünə ötürüldü. {BAX: qeyd olunan mətləb Şüəra surəsinin 2-ci ayəsində qeyd olunmamışdır}

2. Çoxlu rəvayətlər həzrət Peyğəmbər (s)-ın əcdadının paklığını təsdiq edir. (Rəvayətlər çox olduğundan onların mənbəyini araşdırmağa ehtiyac qalmır). Məaz ibni Cəbəl Peyğəmbər (s)-dan nəql edir: «**Sübhan Allah dünyanı yaratmazdan yeddi**

min əvvəl məni, Əlini, Fatiməni, Həsən və Hüseyini yaratmışdır. O zaman bizi Adəmin və digər at-analarımızın sülbündən qərar vermiş və bizə heç bir şirk və küfr tozu dəyməmişdir»¹.

3. Əbuzər Gəffari Peyğəmbər (s)-dan belə nəql edir: «İbrahim oda atılarda biz onun sülbündəydik və daim paklıq sülbü ilə ötürülüb Əbdül Mütəllibə yetişmişik. Sonra iki yerə ayrılıb, Abdüllah və Əbu Talib sülbündə qərarlanmışıq». Qəti şəkildə müşrik sülbünü pak adlandırmaq olmaz. {BAX: hədisin mənbəyi qeyd olunmayıb}

4. Digər bir rəvayət də həmin üçüncü rəvayətdir ki, Peyğəmbər (s) buyurur: «Adəm xəlq olanda Allah-təala bizi onun sülbündə qərar verdi. Beləcə, pak bir sülbədən digərinə, pak bir bətdən o birinə ötürüldük və Əbdül Mütəllibə yetişdik». {BAX: mənbə yoxdur}

5. İmam Sadiq (ə)-dan digər bir rəvayətə görə, həzrət Peyğəmbər (s) və Əli (ə) Əbdül Mütəllibə yetişənədək, daim pak süblərdə olmuşlar.

6. Həzrət Peyğəmbər (s)-dan nəql olunmuşdur ki, Allah-təala bizi dünyaya gələnədək daim pak sülb və bətlərdən ötürmüşdür və heç bir cahiliyyət çirkinliyi bizi bulaşdırmamışdır. Hansı cahiliyyət çirkinliyi şirkdən daha pisdir?!

¹ Bəhar, 15-ci cild

7. Həmin məzmununda digər bir rəvayətə görə, imam Sadiq (ə) nəql edir ki, Allah-təala Peyğəmbərə salam göndərdi və buyurdu: «**Sənin gəlidiyin sülbə, səni doğan bətnə, səni tərbiyə edən qucağa atəşi haram etmişəm**». Aydınadır ki, müşrik, insana atəş haram deyil.

8. Allah-təala həzrət Peyğəmbər (s)-a bildirdi ki, sənin gəlidiyin sülbə, səni doğan bətnə, səni doyuran sinəyə, səni tərbiyə edən ağuşa atəşi haram etmişəm.

9. Bəzi rəvayətlər Allah Rəsulunun (s) bəzi əcdadına şahidlik edir. Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «**Rəbiə və Məzr haqqında pis söz deməyin, çünki onların hər ikisi müsəlman və İbrahimin dinində idilər**».{BAX: mənbə yoxdur}

10. İlyas barədə buyurur: «**İlyas mömin idi, onun haqqında pis söz deməyin**». İlyas İbrahim (ə)-ın dininə qarşı bidətlərə müxalifətçilik etmişdir. O Bəni-İsmailin İbrahimə qarşı bidətlərinə etiraz edən ilk şəxsdir.

ƏBDÜL MÜTƏLLİB

11. Əbdül Mütəllibin müvəhhid olması haqqında çoxlu şahidlər vardır. Bu şahidlər onun istənilən şirkdən pak olduğunu təsdiqləyir. Onun haqqında daha çox danışılması, onun şirkə düşmədə daha çox töhmətləndirilməsi ilə əlaqədardır. Əli (ə) buyurur: «**Atam və babam Əbdül Mütəllib, Haşim, Əbdül Mənaf heç vaxt bütə sitayiş etməmişlər. Onlar üzü**

Kəbəyə namaz qılmış, İbrahim dinində olmuşlar»¹. Əbdül Mütəllib ərəbin müvəhhidlərindən sayılır. Bu, İbrahim öz övladları haqqında dualarının qəbul olmasıdır.

12. Peyğəmbər (s) Əliyə (ə) buyurur ki, Əbdül Mütəllib «əzlamlar» (cahiliyyətdə dövrünün qumarı) mal bölmür, bütələrə ibadət etmir, bütələrin adına kəsilmiş heyvanların ətindən yemirdi və o, İbrahim dinində idi².

13. Əbdül Mütəllibin axirət inacı barədə deyilir ki, o dedi: «Bu dünyadan sonra yaxşılardan mükafatlanıb, pislərin cəzalanacağı bir dünya var».

14. İmam Rzadan (ə) nəql olunub ki, Əbdül Mütəllib Kəbə qapısının halqasından yapışmış, Allahdan dilədi ki, ona on oğul əta etsin.

15. Bu barədə belə nəql olunur ki, o, Allah evinin pərdəsini tutub, Allahı hərəm, rükn, məqama and verdi – bu andlar İbrahim dininə aiddir.

ƏBDÜL MÜTƏLLİB MÜVƏHHİDLİYİN MÜDAFİƏSİNDƏ

16. Əbrəhə fil süvari qoşunuyla Kəbəni dağıtmağa üçün Məkkəyə gələndə, Əbdül Mütəllib Qüreyş qəbiləsinin başçısı və Həcc işlərinə məsul idi. Küfr qoşunu müqavimət göstərən kişiləri öldürmək, qadın

¹ Bəhar, 15-ci cild

² Bəhar, 15-ci cild

və uşaqları əsir götürməklə hədələyirdilər. Bu hədələrdən qorxan əhali Məkkəni boşaldıb, ətraf dağlara çəkildilər. Əbdül Mütəllib bir yandan Kəbənin boşaldığını, digər tərəfdən düşmən qoşununun qüvvəsini görüb, hamı kimi özü barədə düşünmək əvəzinə Kəbədə qalıb, öz ətrafındakıları əbrəhə ilə qarşılaşmağa dəvət etdi. Ona Məkkəni tərk etmək təklif olanda dedi: «Mən Allah evini buraxıb, başqa bir yerə sığınmaqdan xəcalət çəkirəm»¹. «Mən and olsun Allaha ki, ilahi hərəmdən çıxmayacağam».

Bu mövqə onun etiqadını, şücaətinin böyüklüyünü göstərir. Həmin həssas anlarda Allah yolunun bu mücahidi Kəbə pərdələrindən yapışıb dua edir: «Ey tənhalərin dostu, Səninlə olana heç bir qorxu yoxdur». Əbdül Mütəllib bu sözləri deyərkən, öz yaxınları ilə tənha qalmışdı². Əbdül Mütəllibin «Allahla olan kəs üçün heç bir qorxu yoxdur» sözləri onun övliyalığının yalnız Allaha arxalandığını göstərir. Necə ki, Quran buyurur: «Bilin ki, Allah dostları üçün heç bir qorxu yoxdur və onlar qəm-qüssə bilməzlər»³. Çünki onlar bütün fəzilətlərin mənşəsi olan Allaha bağlıdırlar. «Səni tapan nə

¹ Tarixül-Yəqubi, 1-ci cild

² Bəhar, 15-ci cild

³ «Yunus» surəsi, ayə 62

itirib!»¹. Bu cümlənin ardınca əlavə edir ki, «ev sahibinin evin müdafiəsində üstünlüyü vardır».

Bu o demək deyildir ki, Allah evinin müdafiəsində bizim məsuliyyətimiz yoxdur və bu məsuliyyət ev sahibinə aiddir. Bu söz Bəni-İsrailindir ki, Musaya deyərdilər: **«Sən və Rəbbin gedib onlarla vuruşun, biz isə burada oturacağıq»**².

Əslində isə belədir ki, biz var gücümüzlə tövhid mərkəzi, iman simvolu olan Kəbəni müdafiə edəcəyik. Əlbəttə, ev sahibinin yardımını dada çatar. Bu cümlə ilə döyüş meydanında ev sahibindən yardım istəyir. Əbdül Mütəllibin Əbrəhə ilə görüşdə dediyi «Mən dəvə sahibiyəm, bu evin də sahibi var və onu müdafiə edəcək» sözləri də eyni məqsəd daşıyır. Bu sözlər o mənada deyil ki, mənim üçün Kəbənin fərqi yoxdur. Əgər bu tövhid müdafiəçisi laqeyid olsaydı, nə üçün hərəmdə qalıb, Allahdan yardım istəməliydi?! Bu söz döyüş və müdafiə meydanında həmin yardım istəyidir. Bəzi təqlid qələmləri fəallıq göstərib, dediklərinə iftixar edir, öz yazılarını qüsurlu halda nəş etdiriblər ki, Əbdül Mütəllib Kəbəyə laqeyid olub! Hətta bu qəziyyələri yanlış təhlil etməklə, Əbdül Mütəllib kimi simaları ləkələyirlər. Guya, Əbrəhə Əbdül Mütəllibi qınayır da ki, mən sizin din mərkəzinizi viran qoymağa

¹ İmam Hüseyin (ə)-in ərfə duası

² «Maidə» surəsi, ayə 24

gəlmişəm, siz isə bir neçə dəvənin hayındasınız! Bəli, əvvəldə qeyd etdiyimiz kimi, təqlid qələmi də təhrif qələmi kimi təhlükəlidir. Belə nurani şəxsiyyətlərə çirkab yaxılır. Məhz belə məqamda təhqiq qələminin rolu aydın olur. Bu qələm düzgün təhlil aparmaqla, həqiqətləri üzə çıxarır.

Əbrəhə qarşısında Əbdül Mütəllibin sözləri və duaları onun mövqeyini aşkar göstərir. O, Əbrəhənin böyük qoşunu qarşısından qaçmır, öz az səhabələri ilə möhkəm dayanır. **«Neçə dəfə olub ki, az bir dəstə Allahın yardımını ilə çox bir dəstəyə qalib gəlib»**¹. Hansı ki, Əbrəhənin qoşunu Kəbəyə çatmamış Mina dağının arxasında Muhəssir vadisində qeybi və teyr əbabil qüvvələri ilə qarşılaşıb, biabırçılıqla məğlub oldu. Amma Əbrəhə fürsət tapıb Kəbəyə hücum etsəydi də, Əbdül Mütəllib və ətrafındakılar canla-başla din və Kəbəni müdafiə edəcəkdilər. Qələm nə qədər qərəzli və ya nadan olmalıdır ki, belə bir mücahid şəxsi müşrik və ya laqeyd göstərsin! Tarix həqiqət və yalandan yoğrulmuş bir məcnundur. Hər yazılana etimad etmək olmaz. Yazılmışların bir çoxu etibarsız olduğundan, təhqiqatlar aparılmalıdır ki, həqiqət üzə çıxsın.

17. Həzrət Peyğəmbər (s)-ın əcdadının müvəhhidlik etiqadı o qədər məlum bir şey idi ki, şairlər bu

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 249

münasibətlə şerlər yazardılar. Nümunə üçün Əbüs-səlt ibni əbi Rəbi Səqəfinin qəsidəsindən bir beyt misal çəkmək olar:

Qiyamət günündə dinlər içindən,
Bir İbrahim dini keçər seçimdən.

Məlum olur ki, İslamdan öncə Qüreyşin rəsmi dini İbrahim dini olmuş və yalnız bu din Allah tərəfindən məqbəl sayılmışdır.

18. Bu mövzuda şahid gətirilən son nöqtə, həzrət Peyğəmbər (s)-dan Əbdül Mütəllibi peyğəmbərlər cərgəsində göstərir: {diqqət et} «Sübhan Allah cəddim Əbdül Mütəllibi peyğəmbərlərlə və (ərəbi) məhşur edər».

Bütün bunlar bir sübutdur ki, Peyğəmbər (s)-ın ata-babaları etiqadca müvəhhid, əxlaqca səxaətli, qonaqpərvər, haqq müdafiəçisi olmuşlar. Onlar nəsilbənəsil Qüreyşin ictimai şənini öhdəyə almışlar. Heç bir şirk, dində laqeydliyi onlara aid etmək rəva deyil. Əlbəttə, sübutlar bir bununla sona yetmir. Bütün bunları araşdırmaq vaxt və hövsələ tələb edir. Ümid edirik ki, qeyd edilən sübutlar uyğun şübhələri aradan qaldırmaq üçün kifayətdir və həzrət (s)-ın pak və təqvalı babalarını ayrı-ayrılıqda araşdırmağa ehtiyac yoxdur. Bu hissənin sonunda Məhəmməd (s)-ın peyğəmbərlikdən əvvəl İbrahim dinində olmasının

zikrindən sonra onun ata-anasının həyatına nəzər salacağıq.

BESƏTDƏN ƏVVƏL PEYĞƏMBƏRİN (S) DİNİ

Besətdən əvvəl Hicazda asimani bir dinin, halal-haramın olması barədə deyilənlər düzgün deyil. Çünki Quran, rəvayət və tarix şahidlik edir ki, büt-pərəstlik, bəzilərinin məsihilik və yəhudiliyə etiqađı ilə yanaşı, Məkkədə rəsmi din İbrahim (ə)-in dini idi. Quran İslamı İbrahim (ə)-in dininin davamı bilir: **«O sizi seçdi və dində sizin üçün çətinlik yeri qoymadı – Atanız İbrahimin dini kimi»**¹. Müxtəlif şəraitlərdə bu nöqtə qeyd edilir ki, İslam Peyğəmbəri İbrahim dininin davamçısıdır: **«Sonra sənə, batildən haqqa tapınıb müşriklərdən olmayan İbrahimin dininə «təbə ol» - deyə vəhy etdik»**². Sonra buyrulur: **«Doğru yolu tapmaq üçün yəhudi və ya məsihi olun, deyirlər. Onlara de ki, biz batildən haqqa tapınan, heç zaman müşrik olmamış İbrahim dinindəyik»**³.

İslamda bir çox əmələ aid hökmlər, xüsusi ilə Həcc əməlləri İbrahim dininə uyğundur. Bunu çoxlu rəvayətlər təsdiq edir⁴.

¹ «Həcc» surəsi, ayə 78

² «Nəhl» surəsi, ayə 123

³ «Bəqərə» surəsi, ayə 135

⁴ Vəsail, 2-ci cild

Tarix şahiddir ki, ərəblərin çoxu İbrahim dininə inanmış, Həcci yerinə yetirmiş, namaz qılmışlar. Yəqubi deyir: «Qüreyş, Ədnanın bütün övladları İbrahim dininin bəzi əməllərini icra edir, Həcci yerinə yetirirdilər. Onlar qonağı tutur, ayların hörmətini saxlayırdılar. {diqqət et} Fəsad və zülmədən çəkinir, günahkarları cəzalandırır, Allah evinin rəisliyini öhdələrində saxlayırdılar».

Quran və rəvayətlərdə buyurulanlara, tarixdə yazılanlara diqqət etməklə, necə ola bilər ki, Quran cəmiyyət üçün unudulmuş bir dini təsbit etsin və xalq onun hökmlərindən xəbərsiz olsun?! Bu sübutlara əsasən, Hicaz xalqının rəsmi dini İbrahim dini olmuşdur və büt-pərəstliyə, çoxlu qaydalara da əməl edilmişdir.

Bunu da qeyd etməliyik ki, Hicaz xalqı İbrahim dininə bağlı olmuş və məsihilik, yəhudilik xüsusi ilə Məkkədə zəif olmuşdur. Həzrət Peyğəmbər (s) da öz əcdadı kimi səmavi İbrahim dininə etiqad etmişdir.

Çünki Məkkədə nə məsihilik, nə də yəhudilik tanınmırdı və «həzrət öz dininə etiqad edirdi» deyimi, onun peyğəmbərliyindən əvvəl əsaslı ola bilməz.

Əbdüllah

Əbdül Mütəllibin doqquz oğlu var idi. Zəməm quyusu qazılarda nəzr etmişdi ki, əgər on oğlu olarsa, birini Allah yolunda qurban edər. Onun duası

qəbul oldu və Allah-təala ona onuncu oğlu əta etdi. Bu oğlanlar bunlardan ibarətdir: Haris – böyük oğul, Zübeyr, Əbd Mənaf (Əbu Talib), Həmzə – Seyyidüş-şühədə, Ğəydaq, Ziraf, Müqəvvəm, Əbdül-üzza (Əbu Ləhəb), Əbbas. Peyğəmbər (s)-ın atası Əbdüllah Əbdül Mütəllibin sonuncu oğlu idi.

Əbdüllah dünyaya gələndən sonra Əbdül Mütəllib öz nəzirini yerinə yetirmək qərarına gəldi. Övladları arasında püşk atdı. Püşk Əbdüllaha düşdü. Əbdüllahın əlindən tutub qurbangaha apardı. Qohum-əqraba yığışib bu işə mane olmaq istədilər. Çünki bu iş sonra adətə çevrilə bilərdi. Təklif etdilər ki, on dəvə və Əbdüllah arasında püşk atılsın. Püşk yenə də Əbdüllaha düşdü. Dəvələri yüzədək artırıdıqdan sonra püşk dəvələrə düşdü. Beləcə, 100 dəvə Əbdüllahı əvəz etdi. Necə ki, qeybi qoyun İsmaili əvəz etmişdi. O zamandan başalayaraq, insanın diyəsi yüz dəvə oldu. Bu adət Əbdül Mütəllibin adəti oldu və İslamda da qorunub saxlandı. Bu məsələ ilə əlaqədar Peyğəmbər (s) buyurmuşdur: «**Mən iki qurbanın övladiyam**». Burada İsmail və atası Əbdüllahı nəzərdə tutur.

Əbdüllah bədən quruluşu, həmçinin ağıl gözəlliyi nəzərinə ərəblər arasında tanınmış şəxs idi. O, Əbdül Mütəllib övladlarının seçilmişsi idi və diqqəti hamıdan çox cəlb edirdi. Əbdüllah çox yaşamır. Amənə ilə evləndikdən sonra Şam səfərindən qayıdarkən xəstələnir və Mədinədə ata qohumu

Bəni-Nəccarın yanında qalır. Elə orada da 25 yaşında ikən vəfat edir. Darül-nabiğə məhəllində dəfn edilir. Onun qəbri illərlə ziyarət edilir. Ali Səud vaxtı hərəmin genişləndirilməsi bəhanəsi ilə bu qəbir dağıdılır. Onun vəfat tarixi mübahisəlidir. Yalnız bu aydındır ki, o, Peyğəmbər (s) anadan olmamış vəfat edib. Lakin Yəqubi bu fikri rədd edib, imam Sadiq (ə)-dan nəql edir ki, Əbdüllah Peyğəmbər (s) dünyaya gələndən iki ay sonra vəfat edib. Bəli, Peyğəmbər (s)-ın digər acdadı kimi Əbdüllah da müvəhhid və allahçı olmuş, bəşəriyyətin ən üstün, kamil şəxsini yadigar qoyub getmişdir.

AMƏNƏ

Vəhəb ibni Mənaf qızı Amənə ana tərəfdən «Qusəy»də Peyğəmbər (s) nəslinə bağlanır. Amənə şərafətli bir nəsil, etiqadlı bir ailədənir. Hamı arasında öz böyüklüyü ilə tanınır. Amənə pak, müvəhhid bir qadın olub və haqqında rəvayət vardır. O, atəş haram edilən şəxslərdəndir. «Allah səni nazil edən sülbə, səni doğan bətnə, sənə süd verən döşə atəşi haram edib» hədisinin sonu Amənəyə şamildir¹.

Amənə Peyğəmbər (s)-ı doğduqdan bir müddət sonra ona süd verəcək dayə tutdu. Peyğəmbər (s) dörd il dayənin yanında qalıb, sonra ana qucağına qayıtdı. Amənə iki ildən sonra öz mələksima övladı

¹ Bəhar, 15-ci cild

ilə Mədinəyə qohumlarının yanına getdi. Qayıdarkən xəstələnib, yolda otuz yaşında ikən vəfat etdi. Onu qədim Mədinə və Məkkə yolunun kənarında «Əbva» adlı bir yerdə dəfn etdilər. Həzrət Peyğəmbər (s) məhşur vida Həccində anasının qəbrini ziyarət edib, ağladı, başqalarını da ağlatdı. Bu əzəmətli sülb və pak bətn Peyğəmbər (s) kimi bir övlad tərbiyəsi ləyaqətini qazanıb, bəşəriyyətin iftixarı olan bir yadigar qoydular.

QÜRUBSUZ GÜNƏŞİN DOĞMASI

Pak ata və pakizə bir anadan bütün insanlardan üstün bir insan doğulur. Bu insan cəmiyyətin etiqadına, ictimai-siyasi quruluşuna böyük təsir göstərir. Peyğəmbər (s)-in anadan olması, bəşər tarixində misli olmayan bir hadisədir. Onun doğulduğu il elə bir ixtilaf müşahidə edilmir. Onun doğum günü və ayı mübahisəlidir. Əsasən, iki tarix göstərilir: birincisi Rəbiül-əvvəlin on ikisidir. Bu tarixi əksər sünnə əhli və Kuleyni kimi bəzi şiə alimləri qəbul edir. İkincisi isə, Rəbiül-əvvəlin on yeddisidir. Bu tarix əksər şiələrin qəbul etdiyi tarixdir. Amma həzrətin cümə günü doğulduğu tam aydındır. Onun doğum yeri Məkkədə (ərəbi) Mərvə və Əbu-Qubeys dağları arasında Məhəmməd ibni Yusifin evidir. Burada Harun ər-rəşidin anası Xizran məscid tikdirmişdir. Bu yer müsəlmanların və Məkkənin mühüm yerlərindəndir. Mənəviyyat

ardınca gələnlər, bu yeri ziyarət edirlər. Təəssüf ki, Ali Səud dövründə bu məscid də dağıdılmış yerində kitabxana adı ilə yeni bir bina tikilmişdir.

DOĞUM HADİSƏLƏRİ

Həzrət Peyğəmbər (s)-ın anadan olması, bəşər tarixində böyük bir hadisədir. Belə hadisələr təbii yolla baş verməyib, əsrarəngiz olub və diqqətləri cəlb edir. Cəmiyyətin talehində təsirli olan şəxslərin doğumu insanlar üçün bərəkət hesab olunur. Peyğəmbər (s)-ın doğumu baş vermiş ən bərəkətli hadisədir. Bundan bərəkətli bir hadisəyə təsadüf etmək qeyri-mümkündür. Bu hadisələrin bəzilərini qeyd edirik.

Səduq (r) nəql edir ki, Şeytan yeddi səmada gəzərdi. İsa (ə) doğulanda üç, həzrət Məhəmməd (s) doğulanda yeddi səmadan qovuldu və atəşə tutuldu.

Yenə buyurur: «Peyğəmbər (s)-ın doğulduğu gecə bütün bütlər yıxıldı, İranda Kəsra eyvanı lərzəyə gəlib, parçalandı, 14 sütunu sındı, Savə dəryaçası qurudu, Kufə və Şam arasındakı Səma vadisini sel basdı. Min ildən sonra fars atəşgahı söndü.

Dünya zərdüştlərinin abidləri yuxuda gördülər ki, iki hörgüclü dəvələr ərəb adlarını yedəyə çəkib, Dəclədən keçir, əcəm torpağına daxil olurlar. Həmin gecə də Hicaz səmasından bir nur yüksəlib, şərqi işıqlandırdı. Səltənətlər dağıldı, padşahlar lal oldu,

kahinlik və sehr elmi dayandı. Qüreyş əzəmətlənib «Aləllah» adlandırıldı.

Amənənin dilindən nəql olunur: «Övladım doğulanda, başını səmaya tərəf qaldırdım məndən bir nur parladı ki, hər yer işıqlandı».

İnsanların ağası, sevinci doğuldu. «Onun adını Məhəmməd qoyun»,-deyə nəva eşitdim. Şeytan qorxmuş halda ətrafındakıları çağırıb, nə olduğunu soruşdu. Onlar səmadan bir şey anlamayıb, Kəbə ətrafına gəldilər. Buranı mələklərə dolu gördülər. Onların yaxınlaşmağa qoymadılar. Onların «nə olub» sualına «Məhəmməd doğulub» dedilər.

Yəqubi əlavə edir ki, Məhəmməd (s) doğulanda yəhudi, məsihi abidləri bir-birinə dəydi, göydə bu vaxtdan görünməmiş ulduzlar parladı.

Amənənin dili ilə deyilir ki, məndən qalxan nurda Şam sarayını gördüm».

HADİSƏLƏRİN SƏBƏBİ

Bütün bu hadisələrin bir izahı budur ki, böyük bir hadisənin cərəyanına əksəriyyətin diqqəti cəlb edilsin. Amma dəryaçanın quruması, vadini sel basması kimi hadisələrin hikməti, bizə aydın olmaya da bilər. Amma bütərlərin dağılması, bəzi məbədlərin xaraba qalması, imperator saraylarının süqutu, sehr və kahinliyin dayanması barədə demək olar ki, bütün bunların xəbərdarlığı vardır: bu insan, bütün şirk və bütperəstlikləri hədəfə alacaq, digər dinləri rədd

edəcəkdir. Zülmə əsaslanan ictimai quruluş, ilahi, insani quruluş yaradacaqdır. Bu şəxs, kahinlik və sehr kimi batil, puç təzahürlər üçün ciddi bir təhlükədir. O, bəşər həyatının bütün yönümlərinə müdaxilə edəcək tövhid və ilahi etiqadın bayrağıdır, yeni bir quruluşun yaradıcısıdır. Onun təsiri zaman və məkanla məhdudlaşır və müxtəlif yönümlərdə risaləti öhdəsinə götürür. Bu ilahi dəyərlərin ümidi və insan kamalının çiçəklənməsidir.

Həzrət Peyğəmbər (s) doğulanda Əbdül Mütəllibə xəbər verdilər ki, övladın olub. Əbdül Mütəllib onu ağuşuna alıb, şükr etdi və Kəbəyə apardı. Sonra onu anasına verib, dayə axtarmağa başladı.

AD QOYMA

«Onun adı göylərdə Əhməd, yerdə Məhəmməddir»¹. Allahın Rəsulu (s) doğulandan sonra Cəbrəil və Mikail (ə) insan surətində gəlib, onu yuyundurdular və ətirlədilər. Bu vaxt Amənə bir kənarda dayanıb, təəccüblə baxırdı! Behişt huriləri körpəni parçaya bələyib, anasının qucağına verdilər. Sonra mələklər yığın-yığın gəlib, bu sayaq salam verdilər: «Salam olsun sənə, ey Məhəmməd; salam olsun sənə, ey Məhəmməd; salam olsun sənə, ey Əhməd, salam olsun sənə, ey Əhməd». Kuleyni nəql

¹ Bəhar, 15-ci cild

edir ki, Allahın Rəsulu doğulanda Hatifi (kimdir qeyd et?) nida etdi ki, onu Məhəmməd adlandırın¹.

Aydındır ki, belə bir böyük şəxsiyyətin adı da göylərdən qoyulur. Onun yüksək məqamına görə adı da Allah-təala tərəfindən əvvəlcədən təyin edilir. Onun adı hətta əvvəlki ilahi kitablarda qeyd olunmuşdur. Həzrət İsa (ə) əsrlərcə əvvəl onun adını müjdə vermişdir: **«Mən sizi məndən sonra gələcək bir peyğəmbərlə müjdələyirəm, onun adı Əhməddir»**. Quran da onu həm Əhməd, həm də Məhəmməd kimi yad edir: **«Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir»**².

ÖVLADLARA AD QOYMA

Mühüm nöqtələrdən biri də, fərdlərə ad qoymanın əhəmiyyətidir. Bütün cəmiyyətlərdə adlar yerli mədəniyyət və inamlardan yaranır. Yaxşı və mənalı adlar bir millətin mədəniyyətinin zənginliyidir. Necə ki, yüngül və mənasız adlar yoxsulluğa dəlalət edir. İctimai münasibətlərdə və fərdlərdə ad qoymada, bir millətin azadlığı və ya biganə mədəniyyətlərdən asılılığı yaxşıca aydın olur. Qurani-məcidin ad qoymada belə ehtiyatlı olduğunu, Peyğəmbər (s)-a illərcə doğumundan əvvəl ad qoyduğunu, «onun adı Yəydadır, ondan əvvəl

¹ Bəhar, 15-ci cild

² «Əhzab» surəsi, ayə 40

kimsəni belə adlandırmadıq» ayəsini, {BAX: ayənin mənbəyi verilməyib} övlada yaxşı ad qoyulmasının ata-ana üçün vəzifə olduğunu nəzərə almaqla, müsəlman millətlər diqqətli olmalı, övladlarına, ictimai yerlərə və s. ad qoyarkən zəngin İslam mədəniyyətindən faydalanmalıdırlar. Qərb və şərqdən gəlmiş adların istifadəsi İslam mədəniyyəti ilə qətiyyən uyuşmadığından, ondan çəkinmək lazımdır. Ad qoyarkən başqalarının istəyinə, müdaxiləsinə əhəmiyyət verilməməlidir.

SÜDƏMƏRLİK VAXTI

Həzrət Peyğəmbər (s)-dan ana südü haqda nəql olunub ki, körpə üçün ən yaxşı qida ana südüdür¹. Allah-təala körpənin doğumu ilə eyni vaxtda ana döşündə süd qərarlaşdırır. Əgər ana südünün əhəmiyyəti müxtəlif yönümlərdən bəşərə bu gün aydın olmuşsa, əsrlərcə əvvəl ilahi vəhy və sirrin üstündən pərdəni götürmüşdür. Əlbəttə, indi bu söhbətin yeri deyil. İndi söhbət ondan gedir ki, Peyğəmbər (s) südəmərlik dövrünü necə keçirib, özü ana südündən bəhrələnmişmi?

Həzrət (s)-ın tamamilə ana südü görmədiyini sübut etmək çətindir. Xüsusilə, doğum südü uşağın talehində mühüm rol oynayır. Əgər həzrətin (s) anasının südü yox idisə də, doğum südü olmalıydı.

¹ Bəhar, 100-cü cild

Peyğəmbər (s) anadan olandan sonra bir müddət anasının yanında qalıb, lakin onun kifayət qədər südü olmayıb¹.

Əbdül Mütəllib bu uşağı adi bir insan bilmədiyindən ona xüsusi münasibət bəsləyir və nəzarət edirdi. Ona görə də, süd verən qadın axtarırdı. Həzrətin (s) dayələrinin sayı mübahisəlidir. Bəzən bu say səkkiz, bəzən də on gətirilir². Onlardan ikisi daha çox tanınır. Anasından sonra ilk süd verən Əbu Ləhəbin kənizi Səvibə (ərəbi) olmuşdur³. O, Peyğəmbər (s)-a dörd ay süd vermişdir və Peyğəmbər (s) bu lütfü heç zaman unutmamış, onu Əbu Ləhəbdən alıb azad etmək istəmişdir. Nəhayət, bir vaxt Əbu Ləhəb onu azad etmişdir. Nəql olunur ki, onun azad edilməsi, əzabının yüngülləşməsinə səbəb olar⁴.

Sonra Əbdül Mütəllib digər bir dayə axtarmış, öz qızları Atikə (ərəbi) və Səfiyyə həzrətə süd vermək istəmişlər. Amma Həzrət (s) nə onların, nə də digər Bəni-Haşim qadınlarının südünü istəmişdir. Əbdül Mütəllib nə edəcəyi barədə tərəddüdə qalmışdı. Ona pak, əxlaqlı Həliməni seçmək təklif olunur. Əbdül Mütəllib Həlimənin atası Əbdüllah ibni Harisin

¹ Bəhar, 15-ci cild

² Sireyi-hələbi, 1-ci cild

³ Tarixül-Yəqubi, 1-ci cild

⁴ Bəhar, 15-ci cild

yanına adam göndərir. Əbdüllah bu təklifi qəbul edib, Həlīməni müjdələyir. Həlīmə böyük sevinclə, uşağı təhvil almaq üçün Məkkəyə yola düşür.

HƏLİMƏ SƏDİYYƏ

Həlīmənin nəsli, Ədnana yetişən Əbdüllahın qızıdır. Onun nəsli Peyğəmbər (s)-in on yeddinci babası Nizarda Peyğəmbər (s)-a bağlanır. Həlīmə ağıllı, kamil, gözəl, natiq, pak, əsilli ailədən, südlü bir qadın olmuşdur. Qüreyş onu məhz ləyaqətinə görə seçmişdir. Şəhidlər ağası Həmzə Əsədüllah da bu qadının döşündən süd əmmişdir. Həmzə Peyğəmbər (s)-in əmisi olmaqla yanaşı, həm də onun süd qardaşdır¹.

Həlīmə fiziki və ruhi cəhətdən də Peyğəmbər (s) kimi bir uşağa süd verməyə layiq idi. Olsun ki, məhz Həlīmənin ləyaqətinə görə həzrət digər qadınların südündən imtina etmişdir. Həlīməyə bu iftixar da nəsib olur ki, Peyğəmbər (s)-a süd verməyin bərəkətindən cəhənnəm odu ona haram olur. Çünki Peyğəmbər (s) həm bu qadının südündən bəhrələnmiş, həm də dörd ilə qədər onun qoynunda böyümüşdür. «Allah-təala səni yedirən döşə, səni tərbiyə edən qucağa cəhənnəm odunu haram etmişdir» hədisi ona aiddir.

¹ Bəhar, 15-ci cild

Peyğəmbər (s) Həlīmənin məhəbbətini daim xatırlayır, ona ehtiram göstərirdi. Hətta Mədinəyə hicrətdən sonra Həlīməyə, Məkkəyə hədiyyələr göndərir. Həlīmə Xeybərin fəthindən sonra Hicrətin yeddinci ilində vəfat edir. Mədinənin Bəqi qəbristanlığında dəfn olunduğu məlumdur. Qəbri indi də ziyarət edilir. Peyğəmbər (s)-la birgə keçirdiyi günlərdən Həlīmənin şirin xatirələri nəql olunur. Bu xatirələrin bəzisini zikr edirik.

HƏLİMƏNİN XATİRƏLƏRİ

1. Həzrət Peyğəmbər (s)-ın həyatı başdan-başa – istər besətdən qabaq, istərsə də besətdən sonra, hətta uşaqlıq dövründə belə əsrarəngiz hadisələrlə zəngindir. Həlīmə bu uşağa süd verdiyi dövrdən həmin hadisələrə şahiddir. İlk dəfə Əbdül Mütəllib körpəni Həlīməyə verəndə o yaxasını açıb sol döşünü körpəyə verdi. Onun sağ döşündə süd yox idi. Lakin uşaq imtina edib, sağ döşə meyl etdi. Həlīmə yenə də sol döşünü vermək istədi, yenə də körpə sağa meyl göstərdi. Həlīmə qorxdu ki, körpə sağ döşdə süd olndığını görüb, sol döşü də əmməsin. Uşaq təkid sağ döşü əmməyə başladı və illərcə süd görməmiş döşdə bolluca süd yarandı. Bu həzrət (s)-ın meylinin bərəkətindən idi¹.

¹ Bəhar, 15-ci cild

2. Elə uşaqlıq dövründə Həzrətin (s) böyüklüyü məlum idi. Həlīmə öz itkisini bu uşağa süd verməkdə tapdığından, bu vəzifəni sevinclə qəbul etmişdi. Həlīmənin digər bir südəmər uşağı da var idi və hər iki uşağı bir döşdən əmizdirməli idi. Həzrətin (s) sağ döşə süd gəldiyindən hər uşaq bir döşü əmirdi. Amma Həzrət (s) yalnız sağ döşü əmir və süd qardaşının haqqına toxunmurdu. İnsanlığın səciyyəsi olan ədalət və insaf əvvəlcədən bu körpədə aşkar idi.

3. Həlīmə sadə həyat tərzi keçirirdi. Bəlkə də, iqtisadi baxımdan kasıb idi. Bir-neçə artıq qoyundan savay bir şeyi yox idi. Həzrət Peyğəmbər (s) onun evinə qədəm qoyandan bu evə bərəkət gəlmişdi. Qoyunlar əkiz doğur, bolluca süd verirdilər. Ev əhli və camaat bu işin qarşısında etiraf etməli olurdular ki, uşağın gəlişi ilə onların yaşayışı dəyişib. Nəql edilir ki, bu uşaq «Bismillah» deməmiş bir şeyə toxunmazdı, bəzən ondan zikrlər eşidərdilər.

Həzrətin (s) südəmərlik dövrü keçdi. Amma o, hələ də Həlīmənin yanında idi. Həlīmə onu dörd və ya beş yaşından sonra anasına qayıtardı. Amma çox çəkmədi ki, yenə anasından ayrılmalı oldu. hansı ki, bu yaşda ana məhəbbətinə böyük bir ehtiyacı var idi. Bəlkə də bu ilahi bir hikmət idi ki, fəzilətli bir uşaq çətinliklərlə imtahana çəkilsin, onun ruhu məsuliyyətlərin qəbuluna hazır olsun. Əvvəlcə atası, az sonra anası ondan ayrıldı.

Əbdül Mütəllib Aminənin vəfatından sonra onu öz yanında saxlayır. İki il ötmür ki, Əbdül Mütəllibin vəfatı ilə səkkiz yaşlı uşaq babasının mehr-məhəbbətindən məhrum olur. Sonra Həzrətin (s) himayəsini Əbu Talib öhdəsinə götürür.

ƏBU TALİB VƏ PEYĞƏMBƏRİN (S) HİMAYƏSİ

Bəni-haşim arasında Peyğəmbər (s)-ı himayəyə götürəcək müvəhhid, pak adamlar var idi. Əbdül Mütəllibin vəfatından sonra müvəhhid, pak, fədakar Əbu Talib və Fatimə binti Əsəd Həzrətə öz məhəbbət ağuşların açıb, vəsfə gəlməz bir eşqlə ona himayə göstərdilər. Əbu Talib maddi cəhətdən imkanlı olmasa da, Həzrətin (s) himayəsini iftixarla öhdəyə aldı. Həzrət (s)-ın da qədəmləri onlara xeyr və bərəkət gətirdi. Əbu Talib bu uşağa şiddətlə bağlı olduğundan, hamıdan çox qayğı göstərir və onu övladlarından üstün tutur.

Həzrətin (s) gəncliyi bu imanlı ailədə keçir. Bu ailənin fədakarlığı və məhəbbəti o qədər dərin təsir qoyur ki, Peyğəmbər (s) bu məhəbbəti heç zaman unutmur. Fatiməni xeyli körpə əhatə edirdi. Onun imkanı zəif idi. Onlara yemək verəndə hər biri öz payını almaq üçün vurnuxardılar. Lakin Peyğəmbər (s) bir kənardə dayanıb, Fatimənin nə vaxt ona baxacağını ədəblə gözləyirdi. Fatimə vəfat edəndə Peyğəmbər (s) onun qəbri üstə ağlayaraq, buyurdu:

«Bu gün anam vəfat edib. O, öz övladları ac ikən məni doyurmağa çalışırdı, övladları pərişan ikən mənim saçımı, surətimi darayıb qaydaya salardı. O, mənim anam idi»¹.

Peyğəmbər (s) bütün qayğılara əməli ilə cavab verərdi. O, Fatimənin övladı Əli ibni Əbu Talib (ə)-in himayəsini öhdəsinə almışdı. Əli (ə), Peyğəmbər (s) əbu Talib və Fatimənin ağışında böyüdüyü kimi, Peyğəmbər (s)-in yanında tərbiyə aldı.

HƏZRƏTİN (S) PORTRETİ

Məhəmməd (s)-in inkişaf və tərbiyəsi aram-aram formalaşdı. Onun cismi və ruhi keyfiyyətləri elə əvvəlcədən hamının diqqətini cəlb edirdi. Onun xasiyyətinə valeh olanlar, bədən gözəlliyinə də heyran qalmışdılar. Bəzi xüsusiyyətləri burada xatırlayırıq:

Həzrətin sifəti və bədəni bütün cəhətlərdən gözəl yaradılmışdı. İnsan üçün gözəllik olan bütün əlamətlər ona əta olunmuşdu. O, xasiyyətə hamıdan gözəl olduğu kimi, görkəmcə də hamıdan gözəl idi. Özü belə dua edirdi: **«Pərvərdigara bədənimizi gözəl yaratdığın kimi, əxlaqımızı da gözəl qərar ver»**. Həzrətin (s) boyu ucalığa meyilli, orta idi. Nə gödək idi, nə də çox uca. Nisbətən iri qafalı başı, enli yanaqları var idi, çənəsinin altı azca dartılmışdı.

¹ Tarixül-Yəqubi, 1-ci cild

Geniş gözəl alınlı, bitişik və nazik qaşlı, iri və tam qara gözlü, gözünün ağı qırmızıya meyilli və gözü uzun kiprikli, burnun mütənasib və nazik deşikli, mütənasib ağ dişli kiçik ağızlı, rəngi ağa çalan buğdayı, sinəsinə düşən qıvrım və lətif saqqallı, qulaqlarını örtəcək qədər qıvrım və baş həddini ötməyən saqqalı, dartılmış gümüş boyunlu, geniş sinəli, sinəsi ilə arba geri çəkilmis qarınlı bir insan idi.

Ayaqları və əlləri doluluğa mail və kiçik, ayağının altı dərin, üzü qövsvari (fizioloji cəhətdən sürətli yerləş və qaçış üçün ən münasib forma), qədəmləri bərabər, pəncələri az ətli idi¹.

Peyğəmbər (s)-ın bədənini bütün cəhətlərdən gözəl idi. Əgər Yusif ən gözəl insan olduğu üçün gözəllərə «yusifcamal» deyiblərsə, Peyğəmbər (s) ondan da şirin olmuşdur. Bu fikir rəvayətdə də təsdiq olunur: **«Əgər Yusif gözəl və ya ən gözəl olmuşsa, mən ondan şirinəm»**. Onun haqqında belə demək olar ki, yaxşılarda cəm halda yaxşı nə varsa, tək onda var. Xasiyyət və görkəmi çox gözəl olduğundan hamını valeh etmişdi.

Həzrətin yeniyetməlik və gənclik dövründə böyük hadisələr baş verirdi və onun çoxlu fəzilətləri aşkar oldu. Onlardan bəzilərini xatırlayırıq:

¹ Bəhar, 16-ci cild

RAHİB BÜHEYRA

Qüreyş və Hicaz camaatı ticarət üçün Şama çox gedib-gələrdilər. Peyğəmbər (s) Əbu Talibin himayəsində olanda, Əbu Talib Şama getməli oldu. O, Peyğəmbər (s)-ı çox sevdiyi üçün onu da özü ilə apardı. Qüreyşin karvanı Bəsrə adlanan məntəqədən keçirdi. Yaxınlıqda məsihi bir rahibin sovmiyəsi (koması) var idi. Həmişə ibadətlə məşğul olub yoldan keçənlərə diqqət etməyən rahib, bu dəfə Qüreyşi süfrəyə dəvət edir. Onun bu hərəkəti təəccübə səbəb olsa da, təklif qəbul olunur və hamı süfrə kənarına əyləşir. Rahib soruşur ki, sizin adamların hamısı buradadır? Cavab verirlər ki, bir cavandan başqa hamı. Rahib o cavanın da gətirilməsini israr edir. Peyğəmbər (s) gələndə rahib gözünü ona dikib, diqqətlə baxır. Öz səmavi kitabı İncildə son peyğəmbər haqqında deyilən əlamətləri xatırlayır və bu cavanda görür. Onunla söhbətə girişib, həyatı və yuxuları barədə soruşur. Onu Qüreyş içində hörmətli bütələrə and verir ki, həqiqəti söyləsin. Həzrət (s) onun bu andından sıxılır. Büheyra ona daha artıq diqqət yetirir və çiyində peyğəmbərlik əlamətini görür. Sonra Əbu Talibə tapşır ki, Peyğəmbər (s)-ı yəhudilərdən qorusun!

MƏZLUMLARIN MÜDAFİƏSİ

Cəmiyyətin zəif insanların hüququ daim güclülər tərəfindən tapdanılır. Məzlumların hüquqlarının müdafiəsi, insanların öhdəsinə düşən insani bir fəzilət, ilahi bir dəyərdir. Peyğəmbər (s) hələ öz risalətindən əvvəl haqqı müdafiə edər, fəzilət haqqında söhbətlərdə olardı.

Bəni-Əsəd qəbiləsindən bir şəxs ticarət üçün Məkkəyə gəlir. Onun malını Bəni-Səhm qəbiləsindən bir şəxs alır, lakin pulunu ödəmir. Bu adam nə qədər çalışırsa, öz haqqını ala bilmir. Əbu Qubeys dağının zirvəsinə çıxıb, yardım istəyir. Onun hərəkəti camaata çox təsir edir. Qüreyş böyükləri Əbdüllahın evinə toplanır. Məclisi həzrət Peyğəmbər (s) nizamlayır. Bu yığıncaqda onlar əhd edirlər ki, məzlumların haqqını qoruyacaqlar. Bu müqavilə (ərəbi) adı ilə tanınır. Zahirən bu əvvəlki müqavilələrə yeni bəndlərin əlavə edilməsi ilə bağlıdır. Peyğəmbər (s)-ın bu ləyaqətli işi tarixdə məhşurdur. Həzrət (s) özü də bu müqavilə ilə fəxr etmiş və buyurmuşdur: «İndi də məni belə bir müqaviləni imzalamağa çağırırsalar qəbul edərim»¹.

QARA DAŞIN MƏNŞƏYİ

Peyğəmbər (s) 25 yaşında ikən Kəbəni sel dağındır. Qüreyş Kəbəni bərpa etmək üçün torpaq daşımağa

¹ Tarixül-Yəqubi, 1-ci cild

başlayır. Qazılan yer dərinləşəndə böyük bir ilan görünür və qazıntıyı dayandırır. (Bəlkə də bunun Kəbə ətrafında çoxlu peyğəmbər qəbrinin olması ilə əlaqələndirmək olar. Buradan çox torpaq götürülməsi qəbrlərin açılmasına səbəb olardı). Bir sözlə, divarlar qaldırılır, növbə «Həcərül-əsvəd»in (qara daşın) divara bərkidilməsinə gəlir. Qəbilələr arasında Həcərül-əsvədin hansı qəbilə tərəfindən götürəcəyi barədə mübahisə yaranır. Bu vaxt «Məhəmməd əmin» adlanan Peyğəmbər (s) yaxınlaşır. Hamı onun bu işi mühakimə etməsinə razılıq verir. Həzrət (s) çox gözəl bir tədbir tökür. Öz ridasını (arxalığını) yerə sərib, Həcərül-əsvədin ridasına qoyur. Bütün qəbilələrə müraciət edir ki, hərə bir tərəfdən yapışıb daşı qaldırsınlar. Hərə ridanın bir yanından tutub, Həcərül-əsvədi qaldırırlar. Həzrət özü daşı götürüb divara yerləşdirir. Beləcə, hamı bu işin savabından faydalanır və mübahisəyə son qoyulur.

HARAM AYLARIN HÖRMƏTİ

Ərəblər arasında İbrahim dininin qaydaları, o cümlədən müqəddəs «haram aylar»ın hörmətini saxlamaq var idi. Həyatı müharibələrdə ötüşən ərəblər, döyüşün qadağan olduğu haram aylara yaxşı münasibətdə idilər. Bu dörd ayda döyüşlər dayandığından onlar rahat nəfəs alırdılar. Qurani-kərim bu ilahi sünnəti – qaydanı təsbit etdi: «Allah

yanında ayların sayı Allah yeri və göyü yaradan gündən başlayaraq on ikidir. Bu həqiqət Allah kitabında qeyd edilmişdir. Onların dördü haram aylardır». {BAX: mənbə yoxdur}Bu aylarda hücum etməklə müharibə haramdır. **«Səndən haram aylarda müharibə haqqında soruşsalar, onlara de ki, bu aylarda müharibə böyük bir günahdır»¹.**

Bu aylar ibarətdir: Zülqədə, Zül-hiccə, Məhərrəm və Rəcəb. Ərəblər bu ayları möhtərəm saysalar da dəfələrlə ehtiramı sındırmış, müxtəlif qəbilələr arasında döyüşlər olmuşdur. Bu döyüşlər haram ayların ehtiramını qırdığından günah və fəsad adlandırılmışdır. Belə döyüşləri dörd yerdə zikr etmişlər. Hətta dörd il çəkən bir döyüşdə Peyğəmbər (s)-in iştirak etdiyini deyənlər var.

Kəhanə qəbiləsindən Bərraz ibni Qeys Kənani Həvazin qəbiləsindən Urvə ibni Rəhhəl ilə Neman ibni Munzirə yer icazəsi vermək üstündə dalaşmışdılar. Bərraz Urvəni qətlə yetirmişdi. Ölən qohumları Kənanəyə qarşı birləşmişdilər. Kənanə Qüreyşə pənah gətirmişdi. Qüreyş də onlara himayədarlıq etmiş və müharibə başlamışdı.

Bəzilərinin yazdığına görə, həzrət (s) on yeddi yaşında ikən bu döyüşə şahid olmuşdur. Bəziləri isə onun dili ilə nəql edir: **«Mən əmilərimə atılan oxları dəf edirdim»**. Görəsən, bu iki cümlədən belə bir

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 217

nəticəyə gəlmək olar ki, Peyğəmbər (s) bu döyüşdə iştirak edib? Belə görünür ki, bu deyilişlərdən uyğun nəticəni əldə etmək olmaz. Hansı ki, bəziləri laqeyidlik göstərərək, bu məsələdən yan keçir və həzrət (s)-ın iştirakını təsdiqləyirlər. Lakin əvvəlki cümlə peyğəmbər (s)-ın yalnız şahid olduğunu qeyd edir. Əslində isə, şahid olmaq hələ iştirak etmək deyil. İkinci cümlədə isə, oxların dəf olunmasından danışılır. Heç bu da o demək deyil ki, Peyğəmbər (s) döyüşdə iştirak edib. Bir halda ki, haram aylara ehtiram qoyulması qəbul edilmiş bir qayda idi və bu hörməti sındırmaq günah hesab olunurdu. Necə ola bilərdi ki, Peyğəmbər (s) belə aylarda mühribədə iştirak etsin?! Həqiqətə yuğun gələn məlumatı, Yəqubi Əbu Talibin dilindən nəql edir: «O, nəinki müharibələrdə iştirak etmirdi, hətta Bəni-Haşimə də müharibədə iştirakı qadağan edirdi. Hətta Əbu Talibin mövqeyi başqalarını da bu işdən çəkdiyirdi. Bu döyüşdə Bəni-haşim iştirak etmədiyindən çoxları bu döyüşə qatılmırdı. Əbu Talib Bəni-Haşimi bu döyüşlərdən çəkdiyirdi və bildirdi ki, bu döyüş haram aylara hörmətsizlikdir». Əbdüllah ibni Üməyyə və Cədan və Hərb ibni Üməyyə də Bəni haşimə görə döyüşə getmədilər».

Əlbəttə, unutmamaq olmaz ki, müdafiə bütün hallarda, bütün zaman və məkanlarda, hətta haram aylarda da, hətta Kəbədə də qanuni və vacibdir. Düşmənin hücumundan müdafiə hər bir dində hər

bir kəsin haqqıdır. Quran da bu barədə buyurur: **«Haram olan ay haram olan ay müqabilindədir. Hörmətlərdə də qisas var. Sizə qarşı təcavüz edənlərdən müdafiə olunun, təcavüzkara cavab verin»**¹.

Əgər həzrət həmin döyüşdə iştirak etmişsə, müdafiə olunan tərəfdən olmuşdur. «Mən növcavan olanda əmimlər Fuccar döyüşünə şahid idim», cümləsi Həzrətin (s) müdafiədə iştirak etdiyini bildirir. Əks təqdirdə deməliyik ki, həzrət (s) belə qalmaqallardan tamam uzaq olmuşdur. İbrahim (ə) dininə etiqad edən kəs, heç zaman öz dininin sünnətini görməməzliyə vurmaz.

XƏDİCƏNİN ELÇİLİYİ

Növcavanlıq dövrü ötüşmüş, cavanlıq dövrü də aram-aram vidalaşmaqda idi. Həzrət Məhəmməd (s) iyirmi beş yaşında idi. Mömin və varlı qadın olan Xədicə Peyğəmbər (s)-dan on beş il qabaq anadan olmuşdu və həmin vaxtadək iki dəfə – ətiq ibni Aiddə və əbu Halədə ailə qurmuşdu. Hazırda isə ərsiz bir qadın idi. O, Şam və başqa yerlərə ticarət üçün adamlar göndərirdi. Bir dəfə də bu iş həzrət Məhəmməd (s)-a tapşırılır. O, bu ticarət səfərindən böyük qazanla qayıdır. Elə əvvəllər də öz sədaqəti ilə tanınan Məhəmməd (s)-ın bu səfərdən sonra

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 194

xüsusi ilə Xədicə üçün düzlüyü və ayıqlığı aşkar oldu. Ərəb böyükləri ilə izdivaca razılıq verməyən Xədicə, özü evlənmək təklifi ilə Məhəmməd (s)-a müraciət etdi. Peyğəmbər (s)-ın digər bir buyruğuna görə, Əmmar Yasərlə Səfa və Mərva arasından keçərkən Xədicə və bacısı Halə ilə rastlaşırlar. Halə əmmara yanaşır, «Məhəmməd Xədicə ilə evlənmək istəmirmi?»-deyə soruşur. Əmmar bu barədə Peyğəmbər (s)-dan soruşanda o, buyurdu: «Bu sualın cavabı sabaha qalsın». Deyilən gün həzrət (s) öz əmisi Əbu Talib ilə Xədicəyə elçiliyə gedir. Bu mərasimdə Əbu Talib belə deyir: «Həmd olsun Allaha ki, bizi İbrahim nəslindən qərar verib və Hərəmi bizim üçün əmn edib (tapşırıb) və bizi cəmiyyətə rəhbər təyin edib. Mənim qardaşım oğlu Məhəmmədin dünya malından sərvəti az olsa da, kamal və əxlaq baxımından kimsə onunla müqayisə edilə bilməz. O, Xədicə ilə evlənmək istəyir. Əlbəttə ki, Xədicənin də bu işə meylə olsa. Onun mehriyyəsinin bir qədərini öz malımdan verirəm». Elçilik və əqd mərasimi bu şəkildə keçdi.

XƏDİCƏ

Cahiliyyət dövründə Tahirə adlanan Xədicə, Məkkənin tanınmış və dindar qadınlarından idi. Əbu Cəhl, Əbu Süfyan, Üqbə ibni Əbu Məit, Səlt ibni Əbu Yəhab kimi adamlar ona elçiliyə gəlmiş, lakin Xədicə onlarda evlənmə üçün zəruri keyfiyyətləri görmədiyi

üçün razılıq verməmişdi¹. Lakin Məhəmməd-əmindən elçiliyi razılıqla qəbul etdi. Xədicə şərəfətli bir ailədən idi və Peyğəmbərin dördüncü babası Qəsada onunla bağlanırdı. Xədicə ilahi qadınlardan idi və onun haqqında rəvayətdə nəql olunmuşdur: «Allah dörd qadını seçmişdir: Məryəm, Asya, Xədicə və Fatimə»². Peyğəmbərin özündən və həzrət Əli (ə)-dan sonra Xədicə müsəlmanlığı qəbul etmiş ilk şəxsdir. Əli (ə)-dan belə nəql olunub: «**İlk İslam {BAX: müsəlman} olmuş evdə cəmi üç nəfər var idi: Peyğəmbər (s), Xədicə, üçüncü isə mən**». Həzrət Peyğəmbər (s)-dan bu xanım haqqında belə nəql olunub: «**Xədicə kimisi harada tapılar. O, mənim risalətimi elə bir vaxt təsdiq etdi ki, xalq bu böyük fəzilətlə düşmənçilik edirdi**». Bu fəzilətdə birinci olmaq bəşəriyyət üçün fəxrdir. Peyğəmbər (s)-la Xədicə təqribən iyirmi beş il bir yerdə olmuşlar. Həzrət (s)-ın əksər övladları bu böyük qadından olmuşdur. Xədicə besətin onuncu ili Məkkədə 65 yaşında vəfat etmişdir və Məkkədə «Cənnətül-məlai» qəbristanlığında dəfn olunmuşdur. Onun qəbri bu gün də ziyarət edilir.

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Bəhar, 15-ci cild

DİGƏR İZDİVAQLAR

Nə qədər ki, Xədicə sağ idi, həzrət Peyğəmbər (s) başqa qadınla evlənmişdi. Xədicənin vəfatından sonra Peyğəmbər (s) on dəfədən çox evlənmişdir. İmam Sadiq (ə)-dan nəql olunmuşdur ki, həzrət (s) on beş qadınla evlənmiş, onlardan ikisi ilə yaxınlığı olmamışdır¹.

1. Sudə Zəmə qızı Peyğəmbərin Xədicədən sonra evləndiyi ilk qadın idi. O, hicrətdən sonra Ömər in xilafətinin axırlarında və ya 54-cü ildə vəfat etmişdir.

2. Əbu Bəkr in qızı Ayişə. Sudədən sonra Məkkədə altı yaşında ikən əqd oxunmuşdur. Yalnız hicrətdən sonra Peyğəmbər (s)-ın evinə köçmüşdür. Peyğəmbərin evləndiyi qadınlar arasında yalnız Ayişə bakirə olmuşdur. O, Hicrətin 57-ci, ya da 58-ci ilində vəfat etmişdir.

3. Həfsə Ömər qızı, həyat yoldaşı Xüneys Ühüd döyüşündə yaralanıb öləndən sonra Hicrətin üçüncü ili Peyğəmbərə ərə gedir. Ya 28, ya 41, ya da 45-ci ildə vəfat etmişdir.

4. «Ümmül-məsakin», Xəzimə ibni Haris qızı Zeynəb – Ühüd döyüşündə şəhid olmuş Əbdüllahın ibni Cəhşin xanımı. Peyğəmbər (s) Həfsədən sonra onunla evləndi. İki-üç ay sonra vəfat etdi.

¹ Vəsail, 14-cü cild

5. «Ümmü-həbibə» kimi tanınmış Rəmlə Əbu Süfyan qızı. Həbəş səfərində yoldaşı məsihiliyi qəbul etdiyindən Nəcəsinin vasitəsi ilə Peyğəmbərə əqd olunub və Hicri 44-cü ildə vəfat edib.
6. Yoldaşı Əbu Sələmə Ühüd döyüşündə yaralanıb şəhid olmuş «Ümmü-sələmə» Əbu Üməyyə qızı. O, Peyğəmbərin bütün qadınlarından sonra 59-62-ci illər arasında vəfat edib.
7. Peyğəmbər (s)-ın təklifi ilə Zeydə əqd olunmuş Cəhş qızı Zeynəb. Zeyd onu boşadıqdan sonra ilahi vəhyə görə, Peyğəmbərə ərə getmişdir. O, Hicri 20-ci ildə vəfat etdi. O, daim digər qadınlar yanında öyünərək deyirdi ki, sizi atalarınız həzrətə ərə verib, mən isə ilahi vəhyə gəlmişəm.
8. Cəvriyə Haris qızı, Hicri 5-ci ildə Bəni-Müstələq döyüşündə əsir düşdü və əsgərlərdən birinə qənimət verildi. O, öz sahibi ilə isrət kəsdi ki, qiymətini ödəyəcəyi təqdirdə azad edilsin. Sonra Peyğəmbər (s) bu qiymətin ödənməsi üçün müraciət etdi. Həzrət (s) həmin məbləği ödəyib, onunla evləndi. Bu evlənmə çoxlu əsirlərin azad olunmasına səbəb olud.
9. «Ümmü-şərik» kimi tanınmış Uzilə Cabir ibni Həkim qızı. O, özünü mehriyyəsiz olaraq Peyğəmbər (s)-a bağışladı.
10. Səfiyyə Həyy ibni Xəttab qızı, Harun Peyğəmbər (s)-ın ???? nəvələrindən idi və Xeybər döyüşündə əsir düşmüşdü. Həzrət (s) azad etdikdən sonra onunla evləndi. O, Hicrətin 50-ci ilində vəfat etdi.

11. Məymunə Haris ibni Həzn qızı yeddinci ildə Ümrətül-qəza səfərində Peyğəmbər (s)-la izdivac etdi və 51-ci (63-66) ildə vəfat etdi.

12. Qibti padşahı Məqvəqis tərəfindən Peyğəmbər (s)-a hədiyyə edilmiş Mariyə. Bəzi qadınlar yalnız həzrətə əqd olmuş və ya onun kənizi olmuşlar. Amma bu evlənmələr həyata keçmişdir və onların adı tarixdə qeyd edilib. Xədicədən başqa həzrətin əksər qadınları Mədinədə Bəqi qəbristanlığında dəfn edilmişlər. Onların qəbri hal-hazırda da tanınır və ziyarət edilir.

ZƏHƏRLİ QƏLƏMLƏR

Dörddən artıq qadınla daimi evlənmək yalnız peyğəmbərə xas olan ilahi hökmlərdəndir. Başqaları daimi nikahla eyni vaxtda dörddən artıq qadınla evlənə bilməzlər. Düzgün təhlillərlə bu sayaq məsələlərin izahı müəyyən şübhələrə cavab verə bilər. Peyğəmbər (s)-ın izdivaclarının səbəbləri haqqında düşmənin zəhərli qələmləri xeyli iş görür. İnsanlar çaşdırılır, həqətdən yayındırılır. Bəziləri həddi aşaraq, Peyğəmbər (s)-ın izdivaclarını nəfsani istəklərlə əlaqələndirmişlər. Qəti şəkildə bunu inkar etmək olar. Öz cavanlıq dövrünü, ömrünün iyirmi beş ilini qırx yaşlı iki dəfə ərdə olmuş qadınla keçirən bir şəxs, ömrünün son on üç ilində müxtəlif izdivaclar edirsə, bunu hansı əsasla nəfsani istəklərlə bağlamaq olar?! Beləcə, yalnız düşmən, alçaq, nadan

qələmlər bu sayaq izahatlara cəhd edirlər. Bu nöqtəyə diqqət edərək, digər səbəbləri araşdırmaq lazım gəlir.

İZDİVACLARIN SƏBƏBİ

Yazılarda Peyğəmbər (s)-ın izdivaclarının bəzi xüsusiyyətlərinə işarə edildi. Həzrət (s) normal bir insan kimi cinsi ehtiyacının ödənməsində izdivac yolundan istifadə etmişdir. Həm həzrət özü, həm də səhabələr, xüsusi ilə də cavanlar asanlıqla evlənərdilər. Hansı ki, bu gün evlənmək ən çətin ailə və cəmiyyət problemlərindəndir. Keçmiş söhbətlərimizdən aydın olduğu kimi, həzrətin izdivaclarının dini əhəmiyyəti də olmuşdur. Məsələn, qəlblərin alınmasında, ictimai mövqeyə malik ailələrlə, Əbu Bəkrlə, Ömərlə, Əbu Süfyanla qohumluğun ictimai əhəmiyyəti var idi.

Bəzi izdivacların fiqhi əhəmiyyəti də vardır. Məsələn, özünü mehriyyəsi olaraq həzrətə hədiyyə etmiş «Ümmü-şərik»lə izdivac. Quran da bunu peyğəmbər xüsusiyyəti kimi bilir: **«Yalnız sənə məxsus olaraq, özünü peyğəmbərə bağışlayan hər hansı bir mömin qadını sənə halal etdik»¹.**

Zeyddən tələq almış Cəhş qızı Zeynəblə izdivacın da fiqhi səbəbləri vardır. Xədicənin qardaşı oğlu Həkim ibni Hizam Şamdan gətirdiyi qullardan bir

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 50

olan Zeydi Xədicəyə bağışladı. Sonra həzrətin istəyi ilə Xədicə onu həzrətə bağışladı. Peyğəmbər (s) hədiyyə olaraq aldığı Zeydi azad etdi. Sonralar Zeydi «peyğəmbər oğlu» deyə çağırardılar. Adamlar elə qəbul etmişdilər ki, oğul çağırılan da oğul kimidir və onun boşadığını almaq olmaz. Quran bu səhv fikri rədd edir: **«Məhəmməd aranızdakı kişilərdən heç birinin atası deyildir. O, Allahın Rəsulu və peyğəmbərlərin sonuncusudur»**¹. Zeydin boşadığı qadınla evlənmək barədə buyurulur: **«Zeyd zövcəsi ilə əlaqəsini kəsdikdə səni onunla evləndirdik ki, möminlər oğulluqlarının («oğul» çağırdıqları) boşadığı qadınlarla evlənə bilsinlər»**². Əgər bu hökm təkə Quranda deyilsəydi, bəhanələrlə başqa cür yozula bilərdi. Lakin Peyğəmbər (s) özü bu hökmə əməl edəndən sonra bütün şübhələr alt-üst oldu.

Digər Peyğəmbər zövcələri haqqında bunu demək olar ki, kimsəsiz, imkansız qadınlar idilər. Həzrət (s) onlarla evlənərək, digər bir ictimai faydalı əməli qayda qoydu. Bir əsir qadınla Peyğəmbər (s)-ın evlənməsi, bir çox digər əsirlərin azad olmasına gətirdi. Bəli, uyğun izdivaclər sadalanan şəraitlərdə həyata keçmişdir. Bu şərtlər içində yalnız nəfsani istəyə yer yoxdur!

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 40

² «Əhzab» surəsi, ayə 37

QURANDA PEYĞƏMBƏR ZÖVCƏLƏRİ

Peyğəmbər (s)-in zövcələri vəhy evinə bağlıdırlar. «Nur» surəsində buyurulur: «**Həmin ev ki, Allahın izni ilə uca mərtəbəlidir və onda Allah adı zikr edilir**». Elə buna görə də, Peyğəmbər zövcələri yüksək mövqeyə malik olmuşlar. Eləcə də bu yüksək mövqə onların öhdəsinə xüsusi vəzifələr qoymuşdur.

Quran peyğəmbər zövcələrini müsəlmanlara ana bilir: «**Onun zövcələri sizin analarınızdır**». {BAX: mənbə yoxdur} Bu qadınlar fiqhi bir hökmdə anadırlar və onlarla evlənmək başqaları üçün daim haramdır. Başqa bir ayədə bu hökm bir daha təsdiqlənir: «**Peyğəmbərdən sonra onun zövcələri ilə evlənmək heç zaman sizə halal deyil**»¹.

Quran peyğəmbər qadınlarının uca mövqeyinə görə onları bütün çirkinliklərdən paklayır. Bu qadınlar pak və təqvalı insanlar kimi tanıtılır. Hətta bu qadınlardan birinə böhtan atıldıqda, Quran özü onların müdafiəsinə qalxır. Çünki bu böhtanlar bir şəxsə qarşı yox, bütün vəhy evinə qarşı yönəlmişdir. Ona görə də, bu məsələ çox əhəmiyyətlidir. Vəhy evi və rəhbərlik hər zaman pak olmalıdır. Bu həqiqətlər xalqa da aydın olmalıdır. Xalq bilməlidir ki, xalqa rəhbərliyi öhdəsinə götürmüş Peyğəmbər ətrafı bütün nöqsanlardan

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 3

pakdır. Xalq onlara inanmalı, onları özünə nümunə götürməlidir. Quranın bu müdafisi qadınlardan çox vəhy evinə aiddir.

QURANDA PEYĞƏMBƏR (S) ZÖVCƏLƏRİNİN MÜDAFİƏSİ

Peyğəmbər (s) səfərə çıxanda, hətta müharibəyə gedəndə bəzi zövcələrini özü ilə aparardı. Bəzən də kimin gedəcəyi püşklə təyin olunardı. Döyüslərdən birində Ayişə Peyğəmbər (s)-ın yanında idi. Yolda dayanarkən Ayişə paklanmaq üçün karvandan arxada qalır. Kəcavə Ayişəsiz dəvəyə qaldırılır və karvan yola düşür. Ayişə qayıdarkən boyunbağısının qırılıb düşdüyünü görür. Boyunbağını axtarmaq üçün geri qayıdır. Yolda məlum olur ki, Ayişə kəcavədə yoxdur. Bir müddət sonra Səfvan ibni Mətəl oradan keçərkən, Ayişəni görür və onunla kəlmə belə kəsmədən dəvəsini yatırıb, Ayişəni dəvəyə mindirir və karvana çatdırır. Ayişə və Səfvan haqqında böhtançıl adamlar söz-söhbətə başlayırlar. Xüsusi ilə Mədinədə şayiələr yayılır. İttiham olunanlar, xüsusi ilə Ayişə möhkəm narahatçılıq keçirir. Peyğəmbərsə bu barədə susur və böhtanlar onu incidir. Ayişənin günü göz yaşları içində keçir, yuxusu ərşə çəkilir. O, tənhalığa çəkilib, Allahdan yardım diləyir. Sübhan Allah Ayişə haqqında deyilənlərin böhtan olduğunu belə təsdiqləyir: **«Həqiqətən Ayişə haqqında yalan xəbər gətirənlər**

öz içərinizdə olan bir zümərdir. Onu pis bir şey zənn etməyin. O, bəlkə də sizin üçün xeyirlidir»¹. Quran bununla vəhy evinə bağlı olanların, rəhbərlərin əhəmiyyətini nəzərə çatdırır. Çox adamlara böhtan atılır, lakin Quran müdaxilə etmir. Ancaq Peyğəmbər (s)-ın zövcələrinə böhtan deyiləndə, Quran onları paklayır. Bu onların hüquqi şəxsiyyətlərinə verilən əhəmiyyətdir.

HÜQUQİ ŞƏXSİYYƏT

Allah-təala bu məsələyə əhəmiyyət verdiyi üçün Peyğəmbər (s)-ın qadınlarına yol göstərir və onların hüquqi şəxsiyyətini aşkar bəyan edir. Onlara xatırladır ki, siz başqaları kimi deyilsiniz. Siz rəhbərlik evinə bağlısınız. Xalq başqalarından gözləmədiyini sizdən gözləyir. Əlbəttə ki, bu göstərişlər təkcə Peyğəmbər qadınlarına aid deyildir. Quran ayələri müəyyən məkan və müəyyən şəxslər üçün məhdudlaşa bilməz. Quran bəşəri və əbədi bir hidayət kitabıdır. Bu göstərişlər rəhbərlik məqamına, İslami nizama bağlı bütün şəxslərə aiddir. Bütün məsul, onlara bağlı olan və dini addan faydalananlar hər zaman bu göstərişləri rəhbər tutmalıdırlar. Qıyası, bu göstərişlər bütün hüquqi şəxslərə aiddir. Həqiqi şəxsiyyətdən əlavə hüquqi şəxsiyyətə malik olanlar öz rəftarlarına, evlərinə, miniklərinə,

¹ «Nur» surəsi, ayə 11

paltarlarına, süfrələrinə başqalarından daha çox fikir verməlidirlər. Çox vaxt onlar mübah şeylərdən də çəkinməlidirlər. **«Sizdən hər kim Allaha və Rəsuluna itaət edib yaxşı işlər görərsə, onun mükafatını ikiqat verərik»¹, «Ey Peyğəmbər zövcələri, Allahdan qorxacağınız təqdirdə siz, qadınların heç biri kimi deyilsiniz»², «Siz ey peyğəmbər zövcələri, sizin hansı biriniz açıq-aşkar bir çirkin iş görərsə, onun əzabı ikiqat olacaq»³. Bu «uyğun cəza olaraq» ayəsinə⁴ zidd deyil. İki cəza qazancı fərqli baxımlardandır.**

Quran rəhbərlik evinin şəninə, adına o qədər əhəmiyyət verir ki, belə müraciət edir: «Ya şən və adı qorumaqla Peyğəmbərlə olun, ya da Peyğəmbərdən və rəhbərlikdən uzaqlaşın. Rifah istəyi ilə Peyğəmbər ardıcılığı yanaşı ola bilməz. Bu iki şey bir yerdə mümkün deyil. {BAX: burada Qur`an ayəsi qeyd olunub, lakin mənbə yoxdur}Diqqət edin: **«Ya Peyğəmbər, zövcələrinə de ki, əgər dünya rifahı və bər-bəzək istəyirsinizsə, qoy Peyğəmbər sizin haqqınızı ödəyib boşasın»⁵. Rəhbərlik evində rifah mümkün deyil: «Yox, axirət həyatını istəyirsinizsə,**

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 31

² «Əzhab» surəsi, ayə 32

³ «Əhzab» surəsi, ayə 30

⁴ «Nəbə» surəsi, ayə 16

⁵ «Əzhab» surəsi, ayə 28

Allah içərinizdən yaxşı işlər görənlər üçün böyük bir mükafat hazırlanmışdır»¹. Quranın müraciətləri diqqəti bu nöqtəyə yönəldir ki, siz Peyğəmbər zövcəsi olduğunuz üçün başqalarından daha diqqətli olmalı, cahil əməllərdən çəkinməli, xalq arasında cahil adətlərlə görünməməlisiniz: «Öz evlərinizdə olun, məclislərdə cahiliyyət dövrünün qadınları kimi görünməyin**»².**

Peyğəmbər (s)-in qadınları bu göstərişləri ürəkdən qəbul etdilər; öz əməl və rəftarlarına diqqətli oldular. Söz yox ki, Peyğəmbərin vəfatından sonra Ayişə bu göstərişlərindən çıxıb, müxalifət bayrağı qaldırdı. Cəməl döyüşü fitnəsində Əli (ə)-in cavan hökumətinə qarşı çıxdı. Əlbəttə ki, yuxarıdakı ayədən belə nəticə çıxarmaq olmaz ki, qadın ictimai məsuliyyətlərdən kənar olmalıdır. Bu məsələnin izahı «Fatimə həyat ideali» kitabında şərh edilib.

Hər halda Quran yolu ilə düşünənlər, əməlini Qurana uyğunlaşdırmaq istəyənlər Peyğəmbər (s)-i özlərinə nümunə götürürlər. Bu hüquqi şəxsiyyətə malik olanlara daha çox aiddir və onlar bu məsələyə ciddi yanaşmalıdırlar. Belə şəxslər deyilənlərə sübut istəsələr, həmin ayə şəri dəlil ola bilər.

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 29

² «Əhzab» surəsi, ayə 33

PEYĞƏMBƏRİN (S) ÖVLADLARI

Məhəmməd (s)-ın üç oğlu və dörd qız övladı olmuşdur. Oğlanlar – Qasim (Peyğəmbər bu münasibətlə «əbül-qasim» adlandırılmışdır. Qasim iki yaşında ikən Məkkədə vəfat etmişdir), Əbdüllah (bəşətdən sonra anadan olub, ona görə də «Təyyib», «Tahir» ləqəbləri var. Məkkədə vəfat edib və onun ölümündən sonra As ibni Vail Peyğəmbəri sonsuz adlandırıb), İbrahim (Mədinədə Qibtıyyə Mariyədən olub, Hicrətin onuncu ilində on yeddi aylığında vəfat edib, Bəqidə dəfn olunub. Tarixdə yazıldığına görə, həzrət (s) onun ölümünə ağlayıb, «qəlbim yanır» deyib). İbrahimin məzarı ziyarətgahdır. Həzrətin Xədicədən olan övladlarını Qasim, Təyyib, Tahir kimi qeyd ediblər. Amma belə görünür ki, Təyyib və Tahir adları hər ikisi Əbdüllaha aiddir.

Peyğəmbər (s)-ın qızları:

1. Zeynəb Peyğəmbərin böyük qızıdır. İzdivacdən beş il sonra doğulub. öz xalası oğlu - Əbül-as ibni Rəbi ilə ailə qurub, Hicri səkkizinci ildə vəfat edib. Bəzi yazılara görə, Fatimə (s)-dan sonra Əli (ə) ilə ailə qurub;
2. Rüqəyyə İslamdan əvvəl doğulub. Əvvəlcə əbu Ləhəb oğlu Utbə ilə ailə qurub. «Təbbət» surəsi nazil olandan sonra əbu Ləhəbin göstərişi ilə toydan qabaq ayrılıb. Sonra Osman ibni Əfan ilə izdivac edib. Hicri ikinci ildə dünyasını dəyişib;

3. Ümmi Gülsüm də Məkkədə doğulub. Bacısı kimi əbu Ləhəbin digər oğlu Ətibə ilə izdivac edib. «Təbbət» surəsindən sonra ayrılıb. Rüqəyyənin vəfatından sonra Osmana ərə gedib. Hicri üçüncü ildə vəfat edib;
4. Fatimeyi-Zəhra (s) besətdən beş il sonra doğulub. Hicrətdən iki ay sonra Mədinədə həzrəti Əli (ə) ilə ailə qurub. Həzrət(s) sonra onun yeganə yadigarıdır.

ÖTƏNLƏRƏ BİR BAXIŞ

Bura qədər İslamdan əvvəlki ərəb mədəniyyət qaynaqları və Məkkə şəhərinin tarixinə əsasən, Qüreyşin etiqadı və büt-pərəstliyin Məkkəyə qayıdışı araşdırıldı. Eləcə də, Peyğəmbər (s) nəslinin etiqadına, onu ata və anasını həyatına, peyğəmbərlikdən əvvəlki həyat sətirlərinə nəzər salındı. Ötən bəhsdə də Peyğəmbər (s)-ın dini və həyatından danışılmışdı. Nəhayət, onun izdivaclarına, evlənmə səbəblərinə, övladlarının sayına işarə edildi. Əsas məqsədimiz isə qarşıdakı hissələrdə işıqlanacaq.

İKİNCİ HİSSƏ
BƏŞƏRİ BESƏT (MISSİYS)
BƏŞƏRİ BESƏTƏ HAZIRLIQ

Ruhi və mədəni dirçəlişin yaranması, cəmiyyətin etiqadının dəyişməsi çox çətin bir işdir və asanlıqla həyata keçmir. İnsan öz əqidəsinə haqlı və ya haqsız bağlı olur. **«Hər bir dəstə öz dininə sevinər»**¹. İnsan öz məsləyinə bağlı olmaqla kifayətlənməyib, başqalarını da bu yola gətirməyə çalışır. **«Yəhudilər və məsihilər səndən o zaman razı qalarlar ki, onların dinini qəbul edəsən»**².

Peyğəmbərin qarşısında böyük ictimai vəzifələr var idi. Onlar insanların düşüncəsində batil xarablarını viran qoyub, gözəl tövhid binasını ucaltmalıdırlar. Bütün peyğəmbərlərin son məqsədi eynidir – bəşəriyyəti Allaha qovuşdurmaq. **«Hər bir millətdən peyğəmbər seçdik. Onların deyəcəyi bu idi ki, Allaha pərəstiş edin, tağutdan və onun batil təzahyrlərindən çəkinin»**³.

Əlbəttə ki, bu məsuliyyətlərin icrasında hamı eyni deyildir. Hərə öz sahəsində məsuldur. **«Bu peyğəmbərlərin bəzisini digərindən üstün etdik»**⁴.

¹ «Rum» surəsi, ayə 32

² «Bəqərə» surəsi, ayə 120

³ «Nəhl» surəsi, ayə 36

⁴ «Bəqərə» surəsi, ayə 253

Ən böyük məsuliyyət, bu risalət silsiləsini başa çatdıran son peyğəmbərin öhdəsinə düşür. **«Bu gün sizin üçün dini kamil etdi və nemətləri tamamladım. Bir din kim İslamı sizin üçün bəyəndim»**¹. O, yeni bir mədəni və siyasi inqilab üçün çalışır. Düşüncələri vəhy maarifinə bağlamaq, insan fitrətini oyatmaq istəyir.

Belə bir dərin dəyişiklik, qısa müddətdə bir dəfəyə ola bilməz. Əvvəlcədən hazırlıq görülməlidir. Böyük səy və hazırlıqla qədəm götürülməlidir ki, bu məqsəd həyata keçsin. Peyğəmbərlərin xüsusiyyətlərindən biri budur ki, onların hər biri özündən əvvəlki peyğəmbərlərə sübut, özündən sonrakı peyğəmbərlərə müjdəçi olmuşdur. Çünki onların məqsədi eynidir və aralarında heç bir ixtilaf yoxdur. Məhəmməd (s)-ın risaləti bəşəri olduğundan, onun zühuru üçün hazırlıq əvvəlki peyğəmbərlərin öhdəsinədir. Buna görə də, əsirlərcə əvvəllər böyük peyğəmbərlər bu zühuru xəbər vermişlər. İbrahim-xəlil (ə) üç min ildən çox əvvəl peyğəmbərin zühuru ilə müjdələyir: «Onların arsında elə birini onlara peyğəmbər göndər ki, ayələrini onlara oxusun, onlara kitab və hikmət öyrətsin, onları təmizləsin». Bu istəklə cəmiyyəti böyük bir zühura müntəzir edir. Digər peyğəmbərlər də bu yolu hamarlamağa çalışırlar ki, sonuncu səma

¹ «Maidə» surəsi, ayə 3

səfiri Məsih (ə) gəlsin. O, son nöqtəni qoymalı, son peyğəmbərin xüsusiyyətlərini ətraflı şəkildə bəyan etməli idi. O, öz səmavi kitabında əsaslı şəkildə xüsusiyyətləri bildirməli idi ki, cəmiyyət bu zühura hazırlıq görsün. **«Bir vaxt Məryəm oğlu İsa belə demişdi: «Ey İsrail oğulları! Həqiqətən mən özümdən əvvəl nazil olmuş Tövrəti təsdiq edən və məndən sonra gələcək Əhməd adlı bir peyğəmbərlə müjdə verən Allahın elçisiyəm»**¹. İncildə Əhməd adı ivritçə «fərqəlit» (ərəbi) kimi verilmişdir.

Həzrətin (s) xüsusiyyətləri o qədər xırdalıqlarınadək xəbər verilmişdir ki, bəhanəyə yer qalmasın. Onlar öz kitablarında həzrəti (s) öz oğullarını tanıdıqları kimi tanıyırdılar. İnsan öz övladını tanımaqda səhv etmədiyi kimi kitab əhli də həzrəti (s) bu sayaq tanıyırdı. **«Kitab verdiyimiz şəxslər onu [Məhəmmədi] öz oğullarını tanıdıqları kimi tanıyırlar»**². Bu hazırlıqlar və ardıcıl təbliğlər cəmiyyətə, xüsusi ilə Fələstin və Hicaz ətrafında yaşayan yəhudi və məsihilərə xəbərdarlıq etmişdi. Hamı bu zühurun intizarında idi. Bu həqiqət hamıya günəş kimi aydın idi.

Digər bir tərəfdən onun doğum xüsusiyyətləri, amanətdarlığı əhali arasında elə məşhur idi ki, həqiqətlərdən agah olan bütün ariflər onu görəndə kimi

¹ «Səff» surəsi, ayə 6

² «Bəqərə» surəsi, ayə 146

peyğəmbərliyini təsdiq edirdilər. Onun Hira və başqa yerlərdə gün uzununu ardıcıl ibadətləri, işıqlı keçmiş, ruhi hazırlığı da uyğun zühur üçün bir xəbərdarlıq idi. Həzrəti Əli (ə) buyurmuşdur: «O, hər il hira mağarasına gedəndə, yalnız mən onu görürdüm». Bütün bunlar uyğun böyük hadisə, Peyğəmbərin besəti üçün hazırlıq idi.

BƏŞƏRİ RİSALƏT

Həyat yolunda heç bir zəif nöqtəsi olmayan insanlar, peyğəmbərlik məsuliyyətini qəbul etməyə layiqdirlər. Peyğəmbərlik icra ilə yanaşı bildirişdir. Mümkündür ki, kimsə uca mənəvi məqama çatsın, övliyalar zümzüməsinə qovuşsun. Lakin peyğəmbərlik ləyaqəti əldə edə bilməsin. Bu ləyaqət ömür boyu məsum olmuş, doğru yoldan azmamış insanlara nəsib olur. Bütün bu əlamətlər Allaha məlumdur və peyğəmbərləri də Allah seçir: «**Allah peyğəmbərliyi kimə göndərəcəyini özü daha yaxşı bilir**»¹. Bu ləyaqət, öz şəxsi ləyaqətini heç zaman alçatmamış insanlara tapşırılır.

İlahi peyğəmbərlik insan yer üzünə qədəm qoyan gündən başlamışdır və bəşər həyatının son anınadək davam edəcəkdir. Peyğəmbərlik silsiləsi həzrət Məhəmməd (s)-da sona yetsə də, bu peyğəmbər silsiləsinin sona yetməsidir. Lakin həzrət Məhəmməd

¹ «Ənam» surəsi, ayə 128

(s)-in risaləti bəşəri bir risalət olduğundan, dünya durduqca duracaq. İnsan həmişəlik vəhyə möhtacdır və bu vəhy hər zaman onunla olacaq.

İlahi risalət və səmavi göstərişlər ictimai həyatla yanaşı inkişaf edib, bəşərin istəklərinə tam cavab verəcək son peyğəmbərlə başa çatır. Ondan sonra isə digər bir risalət düzgün ehtimal deyildir. Silsilə peyğəmbərlərin iman, ilahi dinin kamilliyi həzrətin (s) risaləti ilə kamala çatır: «**Allah yanında din daim İslamdır**»¹. Risalətin sonuncu olmasının fəlsəfi, risalət istəklərin təmini üçündür və həzrətin (s) risaləti bu istəklərə tam cavab verirsə, demək yeni bir risalətə ehtiyac qalmır.

Peyğəmbər (s)-in risalətinin başlanğıcı bəşər tarixində çox böyük hadisədir. Allah tərəfindən bəşəriyyət üçün bundan böyük hadisə, bundan böyük nemət göndərilməmişdir. Bu risalət cəmiyyətə yeni bir etiqađi və siyasi quruluş gətirir. Ləyaqət baxımından bu risalət peyğəmbərin qırx yaşından rəsmi olaraq başlayır. Bunu da qeyd edək ki, rəvayətlərə əsasən hələ qırx yaşınadək ona mələklər nazil olmuş, rəya aləmində mələklərlə görüşmüşdür. Rəsmi olaraq isə, Quran həzrətin (s) qırx yaşında nazil olmuşdur.

Sünni və şiə əhli tərəfindən qəbul olunmuşdur ki, Quran, «Ələq» surəsinin ilk beş ayəsi ilə nazil olmağa

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 19(?)

başlamışdır. Eləcə də əksəriyyət qəbul edir ki, besətin başlanğıcı 27-si Rəcəbə düşür. Lakin sünnə əhlinə görə, bu tarix fərqlidir. Belə məsələlərin araşdırılması, Quran elmlərinin mövzudur və öz vaxtında izah ediləcək. Burada isə məqsədimiz besətin səbəblərini araşdırmaq, eləcə də, həzrətin (s) keçdiyi yolu, ibadi, ictimai və siyasi həyatını təsvir etməkdir. Bu nöqtə də işıqlandırılmalıdır ki, belə bir böyük məsuliyyəti qəbul edən şəxsin hansı xüsusiyyətləri olmuşdur. Bütün həyatı nümunə olmuş belə bir fəzilətli şəxsin öyrənilməsi faydalı olacaq. Çünki düzgün təhlillər və onun həyatının təsviri, ona ardıcıl olmaq imkanını yaradacaq.

GİZLİ RİSALƏT

Həzrətin (s) risaləti gizli şəkildə başlayır. Əvvəlki peyğəmbərlər hazırlıq görsələr və həzrətin əvvəlki parlaq həyatı hamıya məlum olsa da, şərait münasib olmadığı və bütün ixtiyarlar bütpərəstlərə məxsus olduğundan, bu risalət məhdud və gizli şəkildə başlayır. «**Ən yaxın qohumlarını qorxut**»¹.

Vəhy göstərişləri kiçik bir cəm arasında məxfi şəkildə açıqlanır və barmaqla sayılası qədər az insan Peyğəmbər (s)-in buyurduqlarına iman gətirirlər. Məhəmməd (s)-in risaləti şirkə etiraz etməklə, «Allahdan başqa məbud yoxdur, deməklə nicat

¹ «Şüəra» surəsi, ayə 214

tapın» şüarı ilə başlanır. Bu ideya insanların pak fitrətindən qalxdığından, aram-aram genişlənir və ürəklərdə yer tapır. Bu şüarlar genişləndikcə, müxalifət də güclənir. Bu müddətdə həzrətə yaxınları və Qüreyş böyüklərinin çoxu iman gətirirlər. Bu gizli dəvət - risalət üç il davam edir.

AŞKAR DƏVƏT

Şərait yaranan zaman, Məhəmməd peyğəmbərin risalətinə bir dəstə insan iman gətirdikdən sonra məsuliyyət daha da artır. «Öz dəvətini aşkar et» əmrinə əsasən, peyğəmbərlik aşkar edilir və Səfa dağı kimi bir minbərə qalxıb, öz ilahi səsi ilə insanların xurafat, şirk, alçaqlıq caynağından qurtuluşu üçün nida edir. İndi bir tərəfdən Peyğəmbər (s) və onun yaxınlarının təlaş, digər tərəfdən müxaliflərin düşmənçilikliyi alovlanır. Düşmən həzrətin risalətinə qarşı o qədər həssas olur ki, bütün vasitələrə əl atır. Peyğəmbər (s)-a «məcnun», «sehrkar», «şair», «bəşərdən təlim almış» deməklə böhtanlar atılır. Peyğəmbər (s) və onun tərəfdarları böhtanlarla, istehzalarla, cismi əzablarla qarşılaşır, bəziləri isə şəhadətə yetirilir. Lakin Allah-təala Peyğəmbər (s)-a ümid verir: **«Sənə əmr olunan Quranı açıq-aşkar təbliğ et və müşriklərdən üz döndər»**¹.

¹ «Hicr» surəsi, ayə 94

Peyğəmbər (s)-in artan təlaşı və onun gözəl səslə Quran qiraəti hamını özünə cəzb edir. Peyğəmbər (s)-la bir görüş, onun oxuduğu Quranı bir dəfə dinləmək kifayət edir. Bir görüşlə onun gözəlliklərinə heyran olurlar. Onun cazibəsi qəlbləri ovsunlayır və yumşaldır. Quranın şirinliyi ən bərk qəlbi də titrədir. Ona görə də düşmən çalışır ki, Quranın avazı qulaqlara çatmasın. Göstəriş verilir ki, «Məscidül-həram»-a daxil olanda qulaqlarınızı tutun ki, Quran səsinə eşitməyəsiz. Quranın səsinə eşitmək, ona cəzb olmağa bərabərdir.

Kafirlər dedilər: **«Bu Quranı dinləməyin, o oxunduqda səs-küy, şuluqlar salın ki, bəlkə qalib gələsiniz»**¹. Necə ki, Nuhun qövmü paltarlarını başlarına qaldırdılar ki, onun dəvətini eşitməsinlər.

«Sənin onları bağışlamağın üçün nə zaman onları dəvət etdimsə, onlar barmaqlarını qulaqlarına tıxadılar»². Lakin Quranın cazibəsi elə bir həddə idi ki, başqalarının eşitməsinə mane olanlar da onu eşitməkdən, ona qulaq asmaqdan vaz keçə bilmirdilər. Çünki onun gözəlliyi, şirinliyi, cazibəsi hədsiz idi. Ona görə də, Quran özünü «ən gözəl söz» adlandırır³.

¹ «Fussilət» 26

² «Nuh» surəsi, ayə 7

³ «Zumər» surəsi, ayə 23

Peyğəmbər (s)-ın qatı düşməni Vəlid ibni Müğeyrə bütün qüvvəsi ilə çalışır ki, kimsə həzrətə yaxınlaşmasın. Lakin özü Kəbənin yanından keçərkən, həzrətin (s) təlavətini eşidir və təlatümə gəlir. Pərişan halda öz tərəfdarlarının məclisinə daxil olur. Dostları Vəlidin bu halına istehza edib, səbəbini soruşurlar. Nə qədər düşmən olsa da, Vəlid Quranın gözəlliyini gizlədə bilmir və etirafa məcbur olur: «Məhəmmədin sözləri o qədər cazibəli, şirin, gözəldir ki, ondan gözəli olmaz». Yenə də deyir: «Qurana qulaq asmayın, səs-küylə ona mane olun, kimsənin eşitməsinə imkan yol verməyin».

PEYĞƏMBƏRİN HİCRƏTİ

Düşmənin istəkləri ziddinə olaraq vəhy dəvəti Məkkə və onun ətrafını bürüyür. Hətta bu dəvət Mədinə kimi uzaq bir şəhər çatır. Müsəlmanların sayı daim artır. Düşmən də ot təlaşını artırır və müqavimətini genişləndirir. Hətta ən əzabverici üsullara əl ataraq, Peyğəmbər (s)-ın bəzi yaxınlarını şəhadətə yetirir. Etiqad baxımından şirk və xurafatın yerini fitri tövhid inamı tutsa da, risalətin bəşəri dəvəti təkcə etiqadda məhdudlaşmır. Bu dəvət həyatın bütün sahələrini əhatə edir. Peyğəmbərin bütün sə`ylərinə baxmayaraq, Məkkədə münasib şərait yaranmır. Risalət hədəflərinin icrası üçün başqa yol seçilməli olur.

Digər bir tərəfdən düşmən o qədər azğınlaşır ki, Peyğəmbər (s)-ı şəhadətə yetirmək üçün qəti qərara gəlirlər. Müxtəlif qəbilələrdən toplaşmış silahlı adamlar Peyğəmbəri yatağındaca öldürməyə and içirlər. (ərəbi hadisəsi). Qurani-kərim bu qurğunu aşkarlayır: «**Yadına sal ki, bir zaman kafirlər səni həbs etmək və ya öldürmək, yaxud da çıxarıb qovmaq üçün qurğu qururdular**»¹. Lakin düşmənin hiyləsi baş tutmur və Allah-təala Peyğəmbər (s) və onun yaxınlarına xəbərdarlıq edir. Bununla belə, böyük risalət üçün Məkkədə lazımı şərait yaranmır.

Digər bir tərəfdən, Mədinə əhalisinin çoxu müsəlman olmuşdu və bu şəhərdə vəziyyət Məkkədəkindən çox fərqlənirdi. Mədinə müsəlmanları Peyğəmbər (s)-ı öz şəhərlərinə dəvət edirlər. Həzrət (s) Məkkədəki münasib olmayan vəziyyəti və Mədinə əhalisinin hazırlığını nəzərə alaraq, Məkkədən Mədinəyə hicrət edir.

PEYĞƏMBƏR ŞƏHƏRİ VƏ MƏQSƏDLƏRİN TƏMİNİ

Düşmənin istəkləri ziddinə olaraq, vəhy dəvəti Məkkə və onun ətrafını bürüyür. Hətta bu dəvət Mədinə kimi uzaq bir şəhər çatır. Müsəlmanların sayı daim artır. Düşmən də ot təlaşını artırır və müqavimətini genişləndirir. Hətta ən əzabverici

¹ «Ənfal» surəsi, ayə 30

üsullara əl ataraq, Peyğəmbər (s)-in bəzi yaxınlarını şəhadətə yetirir. Etiqad baxımından şirk və xurafatın yerini fitri tövhid inamı tutsa da, risalətin bəşəri dəvəti təkcə etiqadda məhdudlaşmır. Bu dəvət həyatın bütün sahələrini əhatə edir. Peyğəmbərin bütün sə'ylərinə baxmayaraq, Məkkədə münasib şərait yaranmır. Risalət hədəflərinin icrası üçün başqa yol seçilməli olur.

Digər bir tərəfdən düşmən o qədər azğınlaşır ki, Peyğəmbər (s)-ı şəhadətə yetirmək üçün qəti qərara gəlirlər. Müxtəlif qəbilələrdən toplaşmış silahlı adamlar Peyğəmbəri yatağındaca öldürməyə and içirlər. (ərəbi hadisəsi). Qurani-kərim bu qurğunu aşkarlayır: «**Yadına sal ki, bir zaman kafirlər səni həbs etmək və ya öldürmək, yaxud da çıxarıb qovmaq üçün qurğu qururdular**»¹. Lakin düşmənin hiyləsi baş tutmur və Allah-təala Peyğəmbər (s) və onun yaxınlarına xəbərdarlıq edir. Bununla belə, böyük risalət üçün Məkkədə lazımı şərait yaranmır.

Digər bir tərəfdən, Mədinə əhalisinin çoxu müsəlman olmuşdu və bu şəhərdə vəziyyət Məkkədəkindən çox fərqlənirdi. Mədinə müsəlmanları Peyğəmbər (s)-ı öz şəhərlərinə dəvət edirlər. Həzrət (s) Məkkədəki münasib olmayan vəziyyəti və Mədinə əhalisinin hazırlığını nəzərə alaraq, Məkkədən Mədinəyə hicrət edir.

¹ «Ənfal» surəsi, ayə 30

RİSALƏTİN HƏDƏFLƏRİ

Öz istəklərini düzgün qavramaqda, insanın zəifliyi və çaşqınlıq təhlükəsi vəhyi zəruriləşdirir. Vəhy olmadan insan bu istəklərini və fitri istedadlarını təmin etməyə qadir deyil. Ona görə də istər fərdi, istərsə də ictimai baxımdan insan vəhyə möhtacdır. Məqsəd və yolu tanımaqda, bu yolu keçməkdə ilahi göstərişlər zəruridir.

Əgər insan özbaşına buraxılırsa, nəf istəkləri onu həqiqətdən uzaqlaşdırır. Buna əsasən, vəhyin səbəblərini üç qrupda təhil etmək olar. Onlardan ikisi ümumi risalətə aiddir. Üçüncüsü isə xüsusi peyğəmbərliyə, bəşər həyatının ictimailəşməsi dövrünə xasdır. Ümumi əhatəli iki səbəb aşağıdakılardır:

1. Paklanma (təzkiyyə);

İnsanını paklanması üçün üç yönümdə – etiqadi, əxlaqi və rəftar yönümündə vəhy yol göstərir. Etiqadi baxımdan insan şirk və küfr və nifaqa düşərdi. Əxlaqi yönümdən insan alçaq xarakterli, rəzil ola bilər. Rəftara gəldikdə isə, kobudluq insanın yaxasından əl çəkmir. Peyğəmbərlər insanları bu üç cəhətdən paklandırmaq üçün gəlmişlər. Məqsəd. insanları şirkdən tövhidə, pislənmiş sifətlərdən bəyənilmiş sifətlərə, kobudluqdan alicənəbliyə dəvət etməkdir. İnsanın daxilində iki meyllər

qoyulmuşdur. Onun iki rəhbər idarə edir – biri nuraniyyəyə doğru, digəri zülmətə!

Peyğəmbərlər insanları paklıq və təqvaya dəvət edirlər. Onlar tövhid və fəzilət bayraqdarlarıdır. Onlar ilahi təlim yolu ilə insanlara ən pis çirkinlik olan şirk və küfrdən nicat yolunu göstərir, onları günah və ətalətdən azad edirlər. **«Bu Peyğəmbər onlara Allahın ayələrini oxuyar, onları təmizləyər, onlara kitabı və hikməti öyrədən»**¹. Bu ayə peyğəmbərlərin ali məqsədini gözəl işıqlandırır. Belə təbirlər Quranda çoxdur. Daha bir ayə: **«Sənə səmavi bir kitab nazil etdik ki, xalqı qaranlıqdan nura çıxarasan»**².

Dinin gəlişində məqsəd budur ki, insanlara nuarniyyəyə bağlı olsun və onların fitri istedadları çiçəklənsin.

2. Son xəbərdarlıq (itname höccət)

Peyğəmbərlərin digər bir məqsədi, insanlara son xəbərdarlıqdır. Çünki insanın sonu iki ünvandır: səadət və bədbəxtlik. Ya **«Rəhmət, gözəl ruzi və cənnət gözləyir»**³, ya da **«Ona qaynar su ziyafəti veriləcəkdir»**⁴.

¹ «Cum`ə» surəsi, ayə 2

² «İbrahim» surəsi, ayə 1

³ «Vaqə» surəsi, ayə 89

⁴ «Vaqə» surəsi, ayə 93

Sözün qıçası, insan nəhayətdə ya mükafat, ya da cəza almalıdırsa, son xəbərdarlıq etmədən cəzalandırmaq ağıl və hikmətə uyğun deyildir. Əvvəlcə, doğru yol göstərilməlidir. Əgər bir şəxs bu göstərişdən sonra əyri yola qədəm atar və ilahi qəzəblə üzləşərsə, Allaha qarşı iradə ola bilməz. «**Biz peyğəmbər göndərib, vəhyi çatdırmadan günahkarları cəzalandırırıq**»¹. Batil həqiqətdən seçilməlidir. Məlum olmalıdır ki, bir şəxs əyri yolu seçirsə, səbəb öz inadıdır. «**Həqiqət yolu əyri yoldan tam seçilmişdir**»².

Bu göstərişlərin məqsədi odur ki, cəza günü Allaha qarşı bəhanə olmasın. İlahi peyğəmbərlərin gəlişi ilə insanlara deyiləcək söz sona yetir. Peyğəmbərlər hidayət məşəlçiləridirlər. Onların dəvətinə məhəl qoymayan şəxs cəzalandırılacaq və o şəxs özünə zülm etmişdir. Allah kimsəyə zülm etməz. Günahkarlar özləri-özlərini cəzalandırırlar. «**Allah onlara zülm etmir, özləri-özlərinə zülm edirlər**»³. Beləcə son xəbərdarlıq peyğəmbərliyin səbəblərindəndir.

¹ «İsra» surəsi, ayə 15

² «Bəqərə» surəsi, ayə 256

³ «Nəhl» surəsi, ayə 33

3-SİYASİ RƏHBƏRLİK

İnsanın özünün ödəməyə qadir olmadığı ehtiyaclarını din ödəyə bilirsə, o dinin mənası vardır. Bəşər həyatı ictimailəşdikdən sonra bu həyatın davamı və nizamlanması üçün siyasətə ehtiyac yaranır. İctimai həyat siyasi əsaslırsız yaşaya bilməz. Nizamsızlıq bu işə əngəldir. Ona görə də, siyasətin rolunu bütün cəmiyyətsünaslar qəbul etmişlər. Əlbəttə, siyasətin hüquq, demokratiya və s. sahələri üzrə geniş müzakirələr zəruridir. Amma bu məsələ mövzumuzdan kənardır.

Mövzuyla əlaqəli sual budur ki, cəmiyyətin siyasi quruluşu hansı yolla formalaşmalıdır? Bu işdə ilahi vəhyə ehtiyac varmı? Yoxsa insan təcrübə, ağıl, çalışmaq yolu ilə bu məqsədə nail ola bilər? Əgər insan bu işi bacarsaydı, hökumət və siyasət peyğəmbərlərin məqsədlərindən olmazdı. Beləcə, çarəsiz olaraq vəhyə üz tutulur. Vəhy digər hüquqlar - əhkam kimi siyasi hüquqlar da təqdim etməlidir. Mövzunun bir qədər aydınlaşması üçün bəzi uyğun baxışlara toxunuruq.

1. SEKULYARİZM

Digər düşüncə sahiblərinin son dövrə məxsus baxışlarından biri sekulyarizmdir. Adı dillərdə, qələmlərdə tez-tez xatırlanan bu baxış, bəzi qərb ziyalıları tərəfindən təsdiq edilir. Lakin bu baxışın

istəklərini yalnız qərbə aid etmək olmaz. Sekulyarizm təcrübə və dünyəvi biliklərin göstərişlərinə əsaslanaraq cəmiyyətə siyasi rəhbərliyi ictimai təcrübənin öhdəsinə buraxır.

Bu inama görə, siyasət tamamilə insan işidir. Onu sənət və texnologiya kimi bəşər elmində məhdudlaşdırır, dini məsuliyyət və risalətlə əlaqələndirmirlər. Ona görə də, dini siyasətdən ayrı bilirlər və dinsiz təbirlərdən istifadə edirlər. Sekulyarizmə əsasən, hökumət dindən faydalanmır və siyasi quruluş dini ölçülərə əsaslanır.

2. AXİRƏTÇİLİK

Digər bir dəstə dinə yad münasibətdə olmasa da, dində yad münasibətlidir. Demək olar ki, onların düşüncəsi qərb mədəniyyətinin mütləq azadlıq ideyasından təsirlənmişdir. Onlar dini seçim adı altında dini bir başqa cür izah edirlər. Siyasi əsaslar haqqında deyirlər: «Bu işə müdaxilə etmək dinə yaraşmaz. Dinin hədəfi daha da böyükdür. Dinin məqsədi, insanın sədəti, əqidəsinin islahı, axirətdir. Dinin sadə işlərə qarışmağa ehtiyacı yoxdur. Din axirət məsələsidir. Dinin mühüm məsuliyyəti vardır və bu məsuliyyət axirət həyatının təmini - əbədi həyatdır. İlahi peyğəmbərlərin də həyatı buna misaldır. Peyğəmbərlər icraat və siyasi işlərə qarışmamışlar. Peyğəmbər (s)-dan sonra imamlar (ə) da siyasi işlərə müdaxilə etməmişlər. Dini

mənbələrdə də siyasi məsələlərə toxunulmur. Quran peyğəmbərlərin məqsədi kimi insanların inam və əxlaqının islahını göstərir. Siyasətin dindən olması heç bir rəvayətlə təsdiqlənməmişdir. Din insanlara əkinçiliyi öyrətmədiyi kimi, siyasəti və idarəçiliyi də öyrətmir!».

Siyasətə münasibətdə bu iki baxış arasında elə bir fərq yoxdur. Hökumət haqqında danışılanda, bunu dini məsuliyyət bilmirlər. Əslində hər ikisinin şüarı dini siyasətdən ayrı bilir. Bununla belə, onlar arasında mövzumuza aidiyyəti olmayan fərqlər də vardır.

3. XALQÇILIQ

Bəzilərinin dini rəng vermək istədikləri, bəlkə də dini hövzələrdə havadarları olan üçüncü baxış dini siyasət, təcrübəyə əsaslanma və xalqın iştirakının sintezidir. Bu baxışa görə, cəmiyyətə siyasi rəhbərlik peyğəmbər və ya məsum imam zamanında onların işidir. Lakin imamın olmadığı bir dövrdə siyasi rəhbər dini göstərişlər əsasında xalq tərəfindən seçilməlidir. Hökumət və hakimin seçilməsində başlıca rol xalqa məxsusdur. Dini göstərişlər, siyasi rəhbərin şərtlərini aydınlaşdırmaqdır. Bu vaxt rəhbərliyin əsası xalqın seçkisi ilə formalaşır və bu seçki rəhbərin təyini üçündür. Bu vaxt xalqa rəhbərlik xalq tərəfindən olur. Bu rəhbərlik əslində xalq tərəfindən tapşırılır və demək olar ki, millət

vəkiliyi kimidir. Bu hökumət xalqa uyğunlaşdırılmış ilahi hökumətdir. Əlbəttə ki, bu baxışın prizmasından hər şey din çərçivəsində görünür və siyasi hakimiyyət ilahi bir hakimiyyət olur. Bu baxışı qəbul etməklə, islamiyyət və siyasi quruluş arasında uyğunluq yaranır. Bu üç baxış arasında üçüncü baxış əvvəlki iki baxışdan əsaslı şəkildə fərqlənir. Əvvəlki iki baxışa görə, siyasi hakimiyyətin dinə ehtiyacı yoxdur və siyasi əsaslar xalqın istəyinə uyğun formalaşır. Lakin üçüncü baxışa görə, siyasi hakimiyyət dinin təsdiqi ilə reallaşa bilər və onun fəaliyyəti dini ölçülərlə nizamlanır. Bu üç baxışın oxşar, müştərək cəhəti budur ki, hər bir siyasi quruluşun formalaşmasını xalqın ixtiyarına verir və xalqın seçimini əsas götürür.

Birinci və ikinci baxışdan hansısa hüquqi əsaslar mövcud olar bilər. Lakin bu baxışlarda dini ölçülərdən danışmağa belə dəyməz. Lakin üçüncü baxışı kimsə qaydaya salmaq, onu sübut etmək istəsə, yol tapa bilər. Bu, dini siyasi quruluşla demokratiyanın birliyi və siyasi səhnədə xalqın iştirakı ilə mümkündür. (son cümlənin mənası?).

4. VİLAYİ HÖKUMƏT

Dördüncü baxışa görə, hökumətin təşkili və dini-siyasi əsaslar «vilayi»dir. Bu baxış cəmiyyətin siyasi əsaslarını insanın ictimai həyatının zərurətlərindən bilir. Bəşər bu ehtiyacı təmin etməyə qadir deyildir.

Onun üsulunu, rəhbərlərini Allah-təala təyin etməlidir. Bu baxışa görə, siyasi hakimiyyət Allahın təsdiqi ilə qanuniləşir və bu işdə xalqın seçiminin heç bir rolu yoxdur. Lakin bu işin gerçəkləşməsi və qəbulu xalqın öhdəsindədir.

Bu baxışın nəzərincə, dini hökumət quruluşunu qəbul edən əksəriyyətin (məşhur şiə fəqihlərinin) rəyinə uyğun olaraq xalq üzərində Allah hakimiyyəti qurulmalıdır. Bu quruluş, xalqın hüquq və azadlıqlarını demokratiyadan dəfələrlə üstün təmin edir. Xalqın bu quruluşun təşkilində yox, qəbulunda xüsusi rolu qeyd edilir. Bəs bu hakimiyyətin respublika, demokratiya və seçki ilə nə kimi əlaqəsi vardır? Bu barədə geniş söhbət bizim mövzumuzdan kənardır. Sadəcə, dördüncü baxışı – siyasi hakimiyyətin vəhy yolu ilə təyininin sübutu üçün dəlillər gətirəcəyik. Bu dəlillərdən əvvəl bir neçə mühüm nöqtəyə diqqət yetirməklə işimizi asanlaşdırmış olacağıq.

1. SİYASİ ƏNƏNƏLƏRİN İSTƏYİ

Əvvəlcə aydınlaşdırılmalıdır ki, siyasi ənənələrin vəzifəsi nədir? Cəmiyyət hökumət quruluşundan nə gözləyir? Bu ehtiyacı bəşəri bir hökumət quruluşunu təmin edə bilərmə, yoxsa dini bir quruluşa ehtiyac vardır? Bəziləri xalqın siyasi quruluşdan istəklərini belə bəyan edirlər: Siyasi quruluşun vəzifəsi, cəmiyyətin mədəni, ictimai və iqtisadi istəklərini

təmin etməkdir. Yəni rəhbərlik cəmiyyəti hərtərəfli təkamülə doğru aparmalıdır. Bəndlər tikilməli, əkinəcəklərə su verilməli, heyvandarlığa yardım göstərilməli, mədənlər çıxarılmalı, sağlamlıq üçün tədbirlər görülməli, elm və sənətin, texnologiyanın tərəqqisinə nail olunmalı, aclıq və yoxsulluq aradan qaldırılmalı, mədəni və iqtisadi dirçəliş əldə edilməlidir. Nəhayət, xalqın rifahı və cəmiyyətin tərəqqisinə nail olunmalıdır.

Başqa sözlə, siyasi ənənələr xalqı rifaha çatdırmalıdır. Belə bir siyasi hakimiyyət altında xalq istədiyi zaman ilahi dinə qovuşa bilər, həm dünya, həm də axirət səadətinə çatır. Ona görə də, ictimai və siyasi tədbirdə ilkin olaraq siyasi hakimiyyət cavabdehdir.

Əgər bir quruluş bütün bu sadalananlarla kifayətlənsəydi, digər əvvəlki iki ideologiyanın nümayəndələri etiraz edərdilər ki, bütün bu deyilənlərin vəhlə nə əlaqəsi var və vəhy nəyə lazımdır? (İctimai təcrübəyə əsaslanan yollar, bəşəriyyətin vəhyə olan ehtiyacını aradan qaldırır).

VİLAYİ HÖKUMƏTİN MƏQSƏDİ

Lakin yuxarıda sadalanan vəzifələrin siyasi quruluş üçün kifayət olmadığını iddya edənlər də vardır. Cəmiyyətin rəhbərliyi ilahi sifətlərin, ilahi göstərişlərin ifadəsi olmalıdır. Rəhbər ilahi sifətlərin təcəllisi, Allah xəlifəsi olmalı, Allahı əks etdirən

güzgü kimi bərq vurmalıdır. {BAX: münasib ifadə ilə əvəz et} İlahi rəhbər cəmiyyətin etiqad və əxlaq saflığını qorumaqdan əlavə, siyasi və ictimai rəhbərlik vəzifəsini də daşıyır. Çünki cəmiyyətin paklığı məqsədinə çatmaq üçün cəmiyyətdə din çiçəklənməlidir və dinin cəmiyyətdə gerçəkləşməsi ləyaqətli insanlar hesabına mümkündür.

Başqa sözlə, siyasi hakimiyyətin işi tək-cə şəhər salma deyil. Siyasətin məqsədi, həqiqi insanlar yetişdirməkdir. Bu işə dünyəvi biliklərlə deyil, başlanğıc və məadı işıqlandıran vəhy yolu ilə mümkündür. Hökumət cəmiyyəti ilahi və insani dəyərlərə sövq etdirməlidir. Bu məqsədin əldə edilməsi üçün hökumətin iş üsulunda, rəhbərin və icraçının təyinatında din iştirak etməlidir. Siyasi quruluş insanların fitri istedadlarını çiçəkləndirməlidir. Vəhy göstərişi olmadan, bu məqsədə nail olmaq qeyri-mümkündür. Belə bir hökumətin məqsədinə yetişməkdə insan fikri və təcrübələr acizdir.

2. DİNİ VİLAYƏT

İkinci mühüm nöqtə Allahın dinində ixtiyarlı bir insanın mövcud olub-olmamasıdır. Bu suala cavab vermək asandır. Din Allahın ixtiyarındadır və vəhy insan fikri sərhəddinin o biri üzündən gəlir. Dini bilgilər insan fikrindən ucada dayanır. Allah kimsəyə dində ixtiyar (vilayət) verməmişdir. Dində kimsə

dəyişiklik, əvəz etmə apara bilməz. İlahi peyğəmbərlər də dində ixtiyar sahibi (vəli) deyildirlər. Sadəcə, ilahi dəvəti çatdırmaq üçün seçilmişlərdir. Bəs nə üçün bəzi dini əsərlərdə bu ixtiyarın həvalə olunmasından (təfviz) danışılır? Elə bu həvalə də əslində Peyğəmbərin şəxsi rəyi yox, ilahi vəhyə işarədir.

Əgər bir şəxsin dində vilayəti (ixtiyarı) yoxdursa, dinin həvalə olunması haqqı da yoxdur. Hətta peyğəmbərin də elə bir haqqı yoxdur. Yalnız Allah onu həvalə edə bilər və bu təyinat Ona lazımdır. Çünki din ixtiyarsız olduqda, quru dərman nüsxəsi kimi bir şeydir və bu nüsxədən həkim olmadan bir nəticə əldə etmək olmaz. Beləcə, Peyğəmbərin risaləti dövründə xalqa rəhbərlik üçün böyüklərin (vəli) təyin edilməsi faktdır. Xüsusi ilə vida həcci dövründə Peyğəmbər (s)-ın Allahın əmrinə əsasən imam təyinatı, rəsmi surətdə qeydə alınıb.

Qədir kimi əzəmətli bir mərasimdə həzrət (s) bütün bəhanələri kəsərək, bu əmri yerinə yetirdi. Bu rəhbərin təyinatı ilə Allah-təala dini kamala çatdığını bəyan etdi və rəsmi şəkildə ümmətə rəhbərliyin bünövrəsi qoyuldu. **«Bu gün sizin dininizi kamala çatdırdım, sizə olan nemətimi tamamladım və bir din kimi sizin üçün İslamı bəyənib seçdim»¹.** Vəlinin təyini ilə dinin möhkəmlənməsi odur ki,

¹ «Maidə» surəsi, ayə 3

müxtəlif yönümlərdə din aydınlaşdırılsın və icra edilsin. Xalqın vilayəti onun öhdəsinə keçir və bu ötürmə vilayətin peyğəmbərdən canişinə ötürülməsidir. «**Peyğəmbər möminlərə onların özlərindən yaxındır**»¹. Şiələrin etiqadına görə, Peyğəmbər (s)-dan sonra da cəmiyyətə rəhbərlik Allah tərəfindən təyin olunur. On iki məsum imam da, bu təyinat üzrədir.

VİLAYƏTİN İSTƏYİ

İnsanlar xilqət nöqtəyi-nəzərinə, bir növ vəhdətdədirlər və onların yaranış başlanğıcı eyni bir həqiqətdir. Ona görə də, kimsə kimədən üstün deyildir. Üstünlük olmadığı təqdirdə, bir şəxs o birinin üzərində hakimiyyətə malik ola bilməz. Bu əsaslar dini və hüquqi cəhətdən qəbul olunmuşdur. Vilayət və hakimiyyət o zaman məqbuldur ki, insan özü bir şəxsin hakimiyyətini qəbul etsin. Dini baxımdan da, insana yalnız Allah-təala – ona verilən nemətlərin sahibi hökm edə bilər. Mənəviyyət və ləyaqətə əsaslanan istənilən bir vilayət, Allahın təsdiqi ilə hüquqidir. Peyğəmbərin, İslamın fiqhın vilayətinə gəldikdə isə, bu hakimiyyətlər ilahi dəyərlər istəyir və Allah tərəfindən təsdiqlənir.

Başqa sözlə, insanların hakimiyyəti Allah tərəfindən iman dəyərlərinə əsaslanır. Əgər möminin

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 6

mömin üzərində hakimiyyəti varsa, bu əsası Allah tərəfindən qoyulmuş iman hakimiyyətidir: **«Möminlər yaxşı işlər görməyi əmr edər, pis işləri qadağan edərlər»¹.**

Mömin Allah tərəfindən mömin üzərində vilayəti, əmr etmək və çəkəndirmək haqqı vardır. Əgər atının oğul üzərində vilayəti varsa, bu atalığ şənindən və Allah tərəfindən olan vilayətdir. Eləcə də Peyğəmbərin xalq üzərində hakimiyyəti, ismət və tədbir əsasında ilahi təyinatdır. Ona görə də, vilayət və rəhbərlik işində söhbət xalqa hakimlik və dini ixtiyardan getdiyindən, rəhbərin təyini xalqın yox, Allahın işidir. Eləcə də, peyğəmbərin, imamın və ya fəqihin vilayəti din yox, xalq üzərindədir.

Lakin ictimai işlərdə xalq özü hansısa bir qərara gələ bilər. Məsələn, əkinçilik və sənətdə, tibb və əczaçılıqda, şəhərsalma və ictimai işlərdə. Bütün bunlar xalq işidir (ümurun-nas). Bu ümumi işlər iki yolla rastlaşa bilər: Bu işlərin icrası üçün xalq nümayəndə seçə, ya da bir layiqli şəxs bu işə təyin oluna. Məsələn, Allah-təala bir fərdin ləyaqətindən agah olduğu üçün onu müəyyən işə təyin edər. Hər iki yol doğru görünür.

İlahi siyasi quruluşda dinin ixtiyarı peyğəmbərə həvalə olunduğundan cəmiyyətdə münasibətlərin nizamlanması da onun öhdəsindədir. O, müdirlər və

¹ «Tövbə» 71

müdiriyyət üsulunu təyin etməklə, tarazlıq əldə etməlidir. Xalq öz fərdi, ümumi, ictimai işlərində bir müdirə ehtiyaclıdır. Allah-təala bu işləri ən layiq şəxs olan peyğəmbərə tapşırır. Əgər Quran buyurursa ki, «xalqın işləri müşavirə ilə yerinə yetir», bu həmin sadalanan qeyri-siyasi işlərdir. İctimai, iqtisadi, mədəni işləri xalq dərk etmək qüdrətindədir və bu xalqa aid olan işlərdir. Bu işlər məşvərət, məsləhətlə yerinə yetirilir və xalq bu işi bacarır. Lakin bu işlərdə mərkəzləşməyə ehtiyac olduqda, bu vəzifə peyğəmbərin öhdəsinə verilir. **«Xalqla məşvərət et. Lakin qərara gəldikdə, Allaha təvəkkül et»**¹. Müşavirə lazımdırsa da, son qərar iş böyüyünüdür.

Buna görə də, xalqın gündəlik işlərində müdiriyyətin təyini üçün vəhyə ehtiyac yoxdur. Din xalqa fizika, kimya öyrətmək üçün gəlməyib. Əgər bir şəxs deyirsə ki, bütün dünyəvi elmlər dindən qidalanır, o şəxs ifrata varır. Bu dini məsuliyyət deyil. Vilayətin istəyi ilahi və insani dəyərlərdir.

NƏTİCƏ

İlahi hökumətin məqsədinə diqqət yetirməklə bu məqsədin həqiqətə çevrilməsi, siyasi həyata vəhyin müdaxiləsi olmadan mümkün deyil. İkinci nöqtəyə diqqət yetirilərsə, dini rəhbərin təyini yalnız Allahın haqqıdır. Üçüncü nöqtəyə əsasən, xalqın həyatında

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 159

da dini rəhbər xalq üçün təyin edilir. Bu müqəddimədən belə bir nəticə alınır ki, hökumət üsulu və rəhbərin təyini Allahın ixtiyarındadır. Din bu işlərə müdaxilə etməlidir. İstər peyğəmbər, istər imam, istərsə də fəqih vilayətində Allah tərəfindən rəhbərin təyini dini-siyasi quruluşu qanuni edir. Rəhbər və quruluşun qanuniliyində xalqın münasibətinin rolu yoxdur. Xalqın rolu vilayətin qəbulu və hökumətin formalaşmasındadır. Xalq rəhbərin qüvvəsidir. Əgər xalq meydanı tərk edərsə, rəhbər gücünü itirir və xanənişin olur. Həzrət Əli (ə) belə rəhbəri «əli kəsik» adlandırır. Əli (ə) kimi rəhbərlərin evdə oturması ilə müaviyələr fürsətə tapır və zülm aparatı işə düşür. Xalq hər hansı bir hakimiyyətin qəbulunda səlahiyyətlidir. Hakimiyyətin qanuniliyində isə onun rəyi əsas deyil. Xalq hökumətin qanuniliyinin təyinində yox, qurulması və idarəsində iştirak edir. Peyğəmbər və imam dövründəki hökumət quruluşu ilə fəqih dövründəki quruluşla heç bir fərq yoxdur. Şiələrin baxışına görə, peyğəmbərdən sonra rəhbərlik və imamət ilahi göstərişlərdir. İmamətdən sonra həmin üsul vilayəti – fəqih formasında davam edir. Bu baxışın sübutu üçün dəlillər çoxdur, onların bəzilərini qeyd edirik.

1. AĞILIN GÖSTƏRİŞİ

Bu mövzuda ilk dəlil ağılin göstərişidir. Cəmiyyətin varlığı və davamı siyasi quruluşdan asılıdır. Hakimiyyət olmasa, ictimai həyat da yoxdur. Cəmiyyət üçün «istər ləyaqətli, istərsə də günahkar, bir siyasi hakim labüddür» deyə buyurur həzrət Əli (ə). Cəmiyyətin islahı isə, ilahi siyasət əsasında mümkündür. Əvvəlki hissədə bu məsələ sübuta yetirildi. Cəmiyyət dinsiz islah ola bilməz və bu dini ilahi canişin icra edir. Mümkündür ki, dünyəvi bir quruluşda rəhbərlərin bir hissəsi mömin olsunlar. Lakin fərdi əqidə o zaman islah olur ki, din müxtəlif sahələrdə əks olunsun. Dini-siyasi quruluş bu məqsədin gerçəkləşməsinə şərait yaradır. Əqidəni qoruyan fitrətə uyğun dəlillərdir. Əqidəni qılınc qoruya bilməz. Əqidə sübutlarla qəlbə yatır. «**Dində məcburiyyət yoxdur**»¹. Lakin cəmiyyətdə ictimai ədalətin bərpası, insan haqlarının təmini, cinayətkarlıqla mübarizə sübut gətirilməklə əldə edilməz. İlahi siyasi quruluş bütün bu ictimai zərurətlərin təmini üçün barışmaz mövqə tutur. Xüsusi ilə, başqalarının hüquqlarını pozanlar, cəmiyyətin islahına mane olanlar ciddi cəzalandırılırlar. Bu məqsədə çatmaq üçün (əqidəni qoruya bilməyən) qılınc işə düşmüşdür.

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 256

Bu nöqtələrə nəzərən, əql baxımından Peyğəmbər (s)-ın hansı məsuliyyəti vardır? Onun vəzifəsi təkcə yol göstərməkdirmi? Yoxsa siyasi quruluşa da müdaxilə etməlidir? Hakim quruluş kim olursa olsun, Peyğəmbər (s) xalqın əqidəsi uğrunda zülm aparatı ilə vuruşur. Fironların zülmü altında cəmiyyət islah ola bilərmi? Yaxşı, zalim hakimiyyəti iflasa uğradıqdan sonra onun yerində Peyğəmbər (s) hansı quruluşu qurmalı idi? Özü siyasətə qarışmalı, yoxsa başqa bir zalımı dəvət etməli idi?

Bu vəzifəyə ən layiqlisi Peyğəmbər (s) özü idi. Peyğəmbərlərin risalətlə yanaşı rəhbərlik (imamlıq) vəzifəsi də olmuşdur. Hər bir peyğəmbər öz gətirdiyi dini ailə içində də olsa, icra etməlidir. Peyğəmbər həm dəvət gətirəndir, həm də onun icraçısı. Demək, əql ilahi siyasi quruluşun zərurətini təsdiq edir.

2-PEYĞƏMBƏR YOLU

Quranda başqalarına yol göstərmək üçün böyük, ülul-əzm, qeyri ülul-əzm peyğəmbərlərin mübarizə yolu təhlil edilir. Bu yol tağutla mübarizə və tövhidə dəvət yoludur. Heç bir peyğəmbər bu risalətdən uzaq deyildir. **«Hər bir ümmətə peyğəmbər göndərdik ki, onun risaləti, tövhidə dəvət və tağutdan çəkəndirmək olsun»¹.**

¹ «Nəhl» surəsi, ayə 36

Tağutu əzmədən tövhid mümkün deyil. Peyğəmbərlər tövhidin gerçəkləşməsi üçün bu mübarizəni aparmış və bu əziyyətlərə dözmüş, İbrahim (ə) əlində balta tağutun şərini azaltmağa çalışmış, Musa (ə) cihad edib, Fironu dəryada qərç etmişdir. Quran bu insanları nümunə, hətta müsəlman kimi təqdim edir: «**Ey möminlər, İsanın həvariləri kimi Allaha yar olun**»¹.

Bu bütün peyğəmbərlərin getdiyi yoldur və çoxları bu yolda şəhid olmuşlar. «**Peyğəmbərləri haqsız yerə öldürdülər**»². Görəsən, peyğəmbərlər xalqa yalnız məsələ, din öyrətdikləri üçün mü şəhid edilirdilər? Hansı cahil belə bir qətlə əl atar?! Peyğəmbərlərin yolu tağut və onların cəhənnəm siyasəti ilə mübarizdir. Məqsəd Allahın bəndələrini tağut hakimiyyətindən azad etməkdir. «**Öz peyğəmbərləri ilə birgə cəhad edən ilahi havadarlar nə çoxdur**»³. Tağut hakimiyyətindən qurtulan kimi, ilahi qurtuluş yaradılır. Qəbul etmək olmaz ki, tağutla mübarizədən sonra xalq özbaşına buraxıla.

Musa (ə)-ın risaləti haqqında danışılarkən buyrulur ki, Musa (ə) Allahın bəndələrinin ona tapşırılmasını istəyir: «Allahın bəndələrini mənə

¹ «Səf» surəsi, ayə 14

² «Bəqərə» surəsi, ayə 61

³ «Ali-imran» surəsi, ayə 146

verin»¹. «Cəmiyyətdən öz cəhənnəm hakimiyyətini qır². {BAX: ayə səhvdir. Naziat surəsinin 24-cü ayəsində tamam başqa mətləq qeyd olunub} Qoy mən xalqı öz Rəbbinə tərəf aparım. Zorlulara baş ucalığı, hamının üzərində qələbə» şüarını buraxın ki, mən onları «ucalıq nəfsi paklıqdandır» şüarına sövq edim». {Diqqət et}

Musa (ə) Fironla xalqa azadlıq istəyir. Firon hakimiyyəti, cəmiyyətə siyasi və ictimai müdiriyyətdir. O, deyir: «Qanun mənim qanunumdur, mən sizin rəbbinizəm». Özünü xalqa Allah elan edən Firon özü bütpərəst idi. Firona dedilər: **«Musanı və tayfasını fitnə-fəsad törətmək, həm səni, həm də tanrılarını atıb getmək üçünmü buraxacaqsan?»**³.

Musa (ə)-ın Fironla mübarizəsinin əsas tərəfi ictimai-siyasi tərəfdir. Musa (ə) xalqın başı üzərindən bu zülmü qaldıraraq, ilahi bir quruluş qurmaq istəyir. Onun Fironu süquta yetirib, «bu yerə kim gələcək», - deyə sakitcə gözləməsi məqbul bir hərəkət olmazdı. Peyğəmbərlərin həyatını geniş təhlil edən bu ayələrdən məlum olur ki, onların ictimai-siyasi fəaliyyəti peyğəmbərlik məqamı ilə yanaşı olmuşdur.

¹ «Düxan» surəsi, ayə 18

² «Naziat» surəsi, ayə 24

³ «Əraf» surəsi, ayə 127

3-DİNİ ƏSƏRLƏR

Quran peyğəmbərlərin hədəfi barədə buyurur: **«Xalq bir ümmət idi. O zaman Allah-təala müjdə verən və əzabla qorxudan peyğəmbərlər seçdi, onlarla səmavi kitablar göndərdi ki, xalqın ixtilaflarını həll etsinlər»¹.**

Peyğəmbərlər və onların kitablarının hədəfi, xalqın problemlərini həll etməkdir. Bu ixtilaflar isə rəngarəngdir. Həqiqi dinlə yanaşı dayanan əqidələr uydurulur. (Hüquqi və s. ixtilaflar) Quran ayəsi peyğəmbərləri ixtilafların həllində hakim bilirmi? Mütləq şəkildə deyilirmi ki, peyğəmbərlər bəşərin bütün ixtilaflarını həll edirlər?

Əgər ayənin buyuruğu mütləqdirsə, əqidə ixtilafı dəlillərlə aydınlaşdırılır. Lakin xalq arasındakı sair ziddiyyətləri dəlil gətirməklə həll etmək olmaz. Bu ixtilafların həlli ilahi siyasi quruluş yaradılmadan qeyri-mümkündür. Çünki təcavüzkarın qarşısı nəsihətlə alın bilməz. Ayənin təbiri olduqca lətifdir, çünki söhbət hökmdən gedir. Hökm həmin hakimlik, xalqın problemlərinin həllidir. Ayə aydınca dəlalət edir ki, peyğəmbərlər xalq arasında hakimlik edər. Həzrət (s) haqqında buyurulur: **«Həqiqətən biz sənə Qurani haqq olaraq nazil etdik ki, Allahın sənə göndərdiyi ilə insanlar arasında hökm edəsən»².**

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 213

² «Nisa» surəsi, ayə 105

Ayədəki «litəhkumə» (hökm edəsən) sözü ərəbcə «hökumət» mənasındadır.

Bu məqsəd digər bir ayədə daha da işıqlandırılır: **«And olsun ki, Biz peyğəmbərlərimizi açıq-aşkar dəlillərlə göndərdik. Biz onlarla birgə kitab və ədalət tərəzisi nazil etdik ki, insanlar ədalətlə rəftar etsinlər»¹**. Xalqın ictimai ədalət uğrunda qiyamı peyğəmbərlər və səmavi kitabların hədəflərindən biri kimi bəyan olunmuşdur. Uyğun hədəf bu ayədə çox aydın təmin olunur. Açıq şəkildə ədalət peyğəmbər hədəfi sayılır. Bu da aydındır ki, ədalət, istək, dua, rəhbərliklə əldə edilir. Ədalət mədəni inkişafı ilə bağlı olsa da, təcavüzkar insanların mədəniyyətlə bir bağlılığı yoxdur. Onlar insan haqlarına, ilahi dinə təcavüz edirlər. Bəzən nəsihət belələrinə təsir etsə də, çox vaxt təcavüzkarlar öz haqqına qane olurlar. Onların qarşısı zorla alınmalıdır. Bu ifadəli ayə məqsədin təhlilindən sonra buyurur: **«Biz dəmir yaratdıq»**. {BAX: Qur`an ayəsidir, mənbə yoxdur}

Dəmirin yaradılmasının peyğəmbərlərin risaləti ilə nə əlaqəsi ola bilər? Görəsən dəmirin yaradılması xəbərini hüquqların müdafiəsi üçün vasitə – qılınc və ya silah hazırlanması ilə əlaqələndirmək olarmı? Günah və təcavüz dəmirlə qarşılanar. Bu vəzifə ilahi siyasi quruluş təsis edilmədən mümkün olmayacaq:

¹ «Hədid» surəsi, ayə 25

«Zinakar kişiyə və zinakar qadına yüz çubuq vurun»¹, «Kişi və qadın oğrunun əlini kəsin»².

Dəmirlə iffət və mülkiyyətə uzanmış təcavüzkar əl kəsilir. **«Allah və Onun Rəsulu ilə vuruşa qalxanlar və yer üzündə fəsad yaradanların cəzası ölümdür»³.** İctimai siyasi sabitlik dəmir vasitəsi ilə təmin olunur. Dəmir və şəmşir (silah və ya bir başa mə'nası-xəncər) siyasi hakimiyyətin möhkəmliyidir.

XALQ VƏ İCTİMAİ ƏDALƏT

Mübarək ayədə buyurulur ki, ədaləti peyğəmbər yox, xalq bərpa edəcək. Ola bilər ki, ədalət xalqın qəbulu ilə mümkün olduğundan belə buyurulub. Yəni ilahi siyasi hakimiyyət xalqın istəyi ilə formalaşa bilər. Söhbət bu hakimiyyətin qanuniliyindən yox, zahirən gerçəkləşməsindən gedir. Xalq istəməsə, belə bir quruluş ola bilməz və ədalət də bərpa olmaz. Mədəni tərəqqi, peyğəmbər məqsədləri və insani dəyərlərlə tanışlıq formalaşmasa, ədalət gerçəkləşə bilməz. Əgər hansısa bir peyğəmbər və ya imamın dövründə ədalət bərpa olmayıbsa, bunun səbəbi xalqın səhnədə iştirak etməməsidir. Bu o demək deyil ki, din rəhbərləri ədalətə laqeyid olmuşlar, xeyr! Sadəcə,

¹ «Nur» surəsi, ayə 2

² «Maidə» surəsi, ayə 38

³ «Maidə» surəsi, ayə 33

ilahi siyasi quruluş (zor və güc rejimlərindən fərqli olaraq), eləcə də ədalətin bərpası xalqın ictimai-siyasi səhnədə iştirakından bilavasitə asılıdır.

RƏVAYƏTLƏR VƏ SİYASİ İDARƏÇİLİK

Əhli-beyt rəvayətləri də dinin siyasətdən ayrı olmadığını təsdiqləyir. Peyğəmbərlərin, xüsusi ilə də həzrət Məhəmməd (s)-ın risaləti, bəşəri quruluşları ilahi siyasətlə əvəz etməkdir. İmamət baxımından onların rəhbərliyi Allah bəndələrinə müdiriyyətdir. Bu müdiriyyət ölkənin, iqtisadiyyatın idarəçiliyi ilə məhdudlaşaraq, əsasən insanların paklığı və tərbiyəsinə yönəlir. Elə digər sahələr də ilahi quruluşda öz yüksəlişinə çatır. Yalnız ilahi quruluşda mədəniyyət və iqtisadiyyat üçün ən üstün üsullar seçilir və həyata keçirilir. İmam Sadiq (ə) buyurur: «Peyğəmbər (s)-ın risaləti xalqa müdiriyyət və ilahi siyasətdir»¹.

Allah-təala dinin ixtiyarını və onun icrasını Məhəmməd (s)-a tapşırılmışdır ki, bəndələrə müdiriyyət etsin və yol göstərsin. «Ziyarətə came»də imamlar belə təqdim olunur: «Salam olsun sizə - Peyğəmbər əhli-beytinə, ilahi risalət canişinlərinə və xalqın siyasət aparıcılarına». Digər yerdə buyurulur: «İmam Rza (ə), imamət dininə rəhbər, müsəlman cəmiyyətini nizamlayan, dünyanın islahı və dinin

¹ «Üsuli-kafi, 1-ci cild

izzətidir. İmamətlə dini əməllər – namaz, oruc, zəkat, həcc ayaq tutur. İmamətlə hüdudlar və hökmlər icra edilir. İslami ümmətin sərhədləri qorunur»¹.

İKİNCİ HİSSƏ BURADAN BAŞLAYIR.

RİSALƏTLƏ YANAŞI İMAMƏT

İmamət (rəhbərlik) dinin qorunması və icrası, xalq siyasətidir. Həm peyğəmbərlər, həm də imamlar bu vəzifəni daşımışlar. Bu vəzifələr daim peyğəmbərliklə yanaşı olmuş, ümmət imamının hədəfləridir. İmamət olmadan heç bir risalət kamil deyil. Çünki risalət həyata keçəndə tamlaşır. Bu həqiqət «Qədir» günü Allah-təala tərəfindən bəyan edildi. İmam - din başçısı, xalqa rəhbər təyin etməklə, din kamil elan edildi. Bu təkcə həzrətin risalətinə aid deyildir.

Bütün peyğəmbərlərin risaləti, onların imamlığı ilə bütövləşir. Həzrət (s) cəmiyyətin siyasi binasına bünövrədən başladı və bütün bəşəri ölçüləri bir kənara qoydu. İlahi və siyasi bir quruluşu nümunə kimi təqdim etdi. Bu hadisə o qədər açıq-aşkardır ki, kimsə onun inkarına cürət etmir. Bu yola nəzər salandan sonra kimsə dilinə gətirə bilməz ki, din siyasətdən, siyasi rəhbərlikdən uzaqdır. «Din insanların axirəti üçündür, din məscidlər üçündür»

¹ «Üsuli-kafi, 1-ci cild

sözləri din və Qurana biganə olanların sözləridir. Ayələr, rəvayətlər, peyğəmbər və imamların yolu bu baxışları rədd edir. Din və siyasət arasında ayrılıq salmaq biganələrin işidir. İslam ümmətini başıaşağı, sakit saxlamaq üçün bu şüar irəli sürülür. Avamlar da bu şüara inanırlar. Deyirlər, bəs nə üçün peyğəmbər və imamlar bu sahədə müvəffəqiyyət qazana bilməyiblər? Səbəbi budur: Hökumət o zaman formalaşır ki, xalq onu dəstəkləsin. Xalqın havadarlığı olmadığı halda, ilahi siyasi quruluş qəbul edilməz. Bu halda zülm aparatı işə düşür. Peyğəmbər və imamlar kənara çəkildikdə, xalq zülm hakimiyyətinə düçar olur. Onların yerinə Bəni-ümyyə, Bəni-Əbbas və pəhləvilər gəlir.

Əlbəttə ki, bu zülm yenə xalqın çiyinə düşür. Xalq ilahi quruluşa qoyun açmadıqda, zülm rejiminə düçar olur, hakimlərin istəyinə xidmət edirlər. Onlar da xalqa istədikləri hökmü verirlər. Belə rejimdə nə Allah, nə də xalqın istəyi yerini tapmır.

Dediklərimiz uzun da çəksə, uyğun nöqtə işıqlandı və məlum oldu ki, cəmiyyətin siyasi əsaslarının qurulması, peyğəmbərlərin böyük məqsədi olmuşdur.

Xalqa rəhbərlik insan aqlının həll edəcəyi bir məsələ deyildir. Bu məsələdə insan ilahi vəhyə ehtiyaclıdır. Çünki insanın paklanmasının necəliyini vəhy təyin etməlidir. Bu prosesə aydınlığı da vəhy gətirir. İslamın siyasi quruluşunun yaradılması,

peyğəmbər, imam dövrü ilə və imamın olmadığı dövrlə qətiyyən fərqlənmiş. Siyasi quruluş vəhylə formalaşır və siyasi hakim peyğəmbər, imam və fəqih olur. Xalqın vəzifəsi belə bir quruluşun ilahi məqsədlərinə itaət etməkdir. Peyğəmbərlərin, xüsusi ilə Rəsulullah (s)-in və imamların həyatı dediklərimizə ən yaxşı sübutdur.

İLAHİ NİZAM VƏ XALQIN İŞTİRAKI

Sözsüz ki, ilahi nizam, quruluş ən xəlqi bir quruluşdur. Xalq bu quruluşun formalaşmasında, təşkilində iştirak edir. İlahi quruluşun sayəsində xalqın əsas hüquqları, azadlıqları, rifahı öz əksini tapır. Xalqın yaxından iştirakı bu quruluşun əsas xüsusiyyətidir. İnsanlar mədəni, ictimai sahələrdə, ümumi müdiriyyətdə iştirak edirlər. Müdiriyyət, xalqın içindən təşkil olunur və onların istəklərini ifadə edir. Bu quruluşda xalq əl-ələ verərək, ilahi məqsədlərin həyata keçməsində müttəfiq olurlar. Həzrət Peyğəmbər (s)-in hökumətində xalq beləcə iştirak edirdi. Hətta həzrət (s) dəfələrlə xalqın birgə iştirak beyətini rəsmi şəkildə icra etmişdi. Allah-təala bu barədə söhbət açır: «Allah xalqın beyət və iştirakına razı oldu o zaman ki, həmin ağacın altında səninlə beyət etdilər»¹.

¹ «Fəth» surəsi, ayə 18

Əlbəttə ki, agah və geniş şəkildə iştirak etməlidirlər. Agah olmayan bir iştirak, özü təfriqə yaradıcıdır. Az olmur ki, insanların azğınlığı üçün doğru yoldan istifadə edilir. Xalq rejimi, rəhbəri, öz talehini təyin edən bu iştirakı dərk etməlidir. Səthi təhlillərlə bu yolda irəliləmək olmaz.

Dördüncü baxışın təhlilinə görə, dini siyasətdən ayıran sekulyarizmin əsasları puçdur. İkinci baxış, yəni axirətçilikdə də məqbul deyil. Çünki din insanın axirətinə diqqət yetirib, axirəti əbədi məskən bildirsə də, bu axirətə yalnız dünya həyatını qurmaqla çatmaq olar. Axirət həyatını qurmaq üçün əvvəlcə dünya həyatı qurulmalıdır. Müxtəlif sahələr, eləcə də siyasi müdiriyyət də dünya həyatının zərurətlərindəndir.

Üçüncü baxışa – siyasi hökumət və rəhbərin xalq tərəfindən seçilməsinə gəldikdə isə, dini mənbələrdə belə bir yol təsdiq edilmir. Bu eynən «Səqifeyn Bəni-Səid» baxışına uyğundur və şiələr tərəfindən qəbul edilmir. Bu fikir «Ğədir» hadisəsi ilə də uyğun gəlmir. Dəlil gətirmək olar ki, siyasi rəhbərlik imamət və ümmətə əsaslanır. İstər imam dövründə, istərsə də imamdan sonrakı dövrdəki siyasi rəhbərin təyinində xalqın seçimi rol oynayır. Xalq seçimi digər siyasi qurumlara aiddir.

SİYASƏT VƏ MÜQƏDDƏSLİK

Şübhə yarana bilər ki, siyasi quruluş və hökumət rısalət hədəflərindən ola bilməz. Çünki peyğəmbərlərin ən birinci vəzifəsi işi xalqın mənəviyyat və paklığına diqqət göstərməkdir. Bu isə, çirkin siyasətlə uyğun gəlmir və peyğəmbərlərin paklığa çağırışı, bu sayaq siyasətlə bir çərçivəyə sığışmır.

Bu söz peyğəmbər yolunun davamçıları, ruhaniyyət haqqında da deyilir ki, ruhanilərin siyasi iş müdaxiləsi onların müqəddəsliyi ilə bir araya sığışmır. Ruhaniyətin siyasət meydanına gəlişi onların müqəddəsliyini sönükdürür, etibarlarını azaldır. Çünki peyğəmbərlər və ruhanilər müqəddəslik carçısıdır. Siyasi dolaşmalar onlara zərbə vurur. Bu hədəfin təminində onların hifzi daha da önəldir. Başqa sözlə, peyğəmbər və ruhanilərin sözünü kəsərli edən, onların paklığıdır. Onlar bu üstünlüyü itirərlərsə, cəmiyyətin sair təbəqələri kimi etibardan düşərlər.

Yuxarıda deyilənlər bir çox xeyrixahlar və bəzi ziyalılar, eləcə də düşmənlər tərəfindəndir. Hətta bəzi ziyalılar bildirirlər ki, əgər ziyalı öz sözünü təsirli görmək, cəmiyyətin həyatında iştirak etmək istəyirsə, siyasətdən uzaq olmalıdır. Guya siyasətdən bir kənarda mədəniyyətlə məşğul olmaq şəxsiyyəti qoruyur. Siyasətdən qorunmaqla sözün nüfuzu

qiymətlənir. Bu halda onlar da cəmiyyətə hakim olurlar. Bəziləri yazır ki, ziyalılar tacsız hakimlərdir və onların tacsız olması sözlərinin nüfuzuna səbəb olur.

MÜQƏDDƏS SIYASƏT

Əvvəlki bölümdə qeyd edilən şübhələrə cavab olaraq demək olar ki, burada adi siyasətlə dini siyasət qatışıq salınır. Siyasətin elə bir forması var ki, məqsədə çatmaq üçün bütün vasitələrdən istifadə edilir. Hansı ki, belə bir forma dinlə, taqva ilə, müqəddəsliklə uyğun deyildir. Dini siyasət isə, tamam başqa bir formadır. Bu siyasətdə cəmiyyətə düzgün rəhbərlik, onu ilahi hədəflərə istiqamətləndirmək, mədəni dirçəliş, rifah və ictimai ədalətin təmini nəzərdə tutulur. Belə bir siyasətdə din və müqəddəslik qorunur. Əgər din qılinc götürməyi əmr etmişsə, bu müqəddəslikdən çıxmaq deyil. Bəlkə də, Allah yanında ən müqəddəs iş, bu yolda ölmək və öldürməkdir. **«Əlinin zərbəsi səqəleyn ibadətindən üstündür»**¹. Eləcə də, infaq (sədəqə vermək) etmək ibadətlə, müqəddəsliklə zidd deyil. İnfəq özü ibadətdir. «Maidə» surəsində buyrulur: **«İbadət halında zəkat verərlər»**.

Bəli, siyasət qeyd edilən xüsusiyyətlərlə yanaşı olmalıdır. Əslində dini müqəddəslik özü o zaman

¹ Bəhar, 39-cu səh

dəyərli olur ki, ictimai və siyasi dəyərləri əhatə etsin. Səhv düşüncə tərzini şübhələr doğurur ki, ictimai məsuliyyətlər müqəddəsləklə bir araya sığmaz, müqəddəs şəxs siyasətə qatılmaqla paklığını əldən verər. Burada müqəddəsləklə tərki-dünyalıq (inziva) qatışdırılır. Hansı ki, bir kənara çəkilib tərki-dünyalığa qatılmaq, Allah tərəfində bəyənilmir. Ona görə də, belə bir mövqə əsassızdır. Bu ruhiyyə başqasını döyüş meydanına ötürüb, bir kənardə tamaşaya dayanmaqdır.

BƏNİ-İSRAİL MƏDƏNİYYƏTİ

İlahi vəhyə bu münasibət, Bəni-İsrail ruhiyyəsi və mədəniyyətindən qaynaqlanır. Onlar öz ilahi rəhbərləri Musa (ə)-a dedilər: «**Sən öz Allahınla birgə fironlarla döyüşə get, biz tamaşa edirik. Onlara qalib gəlsəniz, sizə əhsən deyəcəyik**»¹.

İlahi vəhy insanları məsum bilir. Peyğəmbərlər və onların varisi olan ruhanilər də özlərinə vəhyə əsasən öhdəlik götürmüşlər. Vəhy qarşısında güşənişinlik müqəddəslik deyil. Dini siyasətdə heç bir çirkinlik yoxdur. Həzrət Peyğəmbər (s)-ın, imam Əli (ə)-ın siyasi rəhbərliyində bir qüsür olsaydı, məsum insanlar bu işə qoşulmazdılar. Belə bir siyasət çirkinlik yox, iftixardır. Bundan da böyük bir iftixar ola bilər ki, insan mühüm siyasi məsuliyyətləri

¹ «Maidə» surəsi, ayə 24

qəbul etməklə xalqa yarısın, xalqın həyatının ilahiliyində, inkişafında bir rol oynasın?!

Uyğun baxış siyasəti çirkin bilməkdə yanıldığı kimi, müqəddəsliyi də tərki-dünyalıq kimi qəbul etməklə yanılır. Bu iki fikrin heç biri dini maariflə uyğun deyil. Dini siyasət namaz, həcc, cəhad kimi müqəddəsdir. Qəzavət oruc və etikaf, mühakimə, məscid və məbud kimi müqəddəsdir. Taxtda oturub, nəfsi boğaraq xalqa yanmaq bir hünərdir. Bir dərənin dibindən müqəddəslik şüarı söyləmək isə mövhumatdır!

İKİ SİYASƏTİN FƏRQİ

Bu səbəbdən peyğəmbərlərin siyasəti digər siyasətlərdən köklü surətdə fərqlənir. Peyğəmbərlər hakimiyyətə gələrkən insani və ilahi dəyərləri görməzliyə vurmur, qeyri-sağlam üsullardan faydalanmırlar. Hakimiyyəti qorumaq xatirinə mənəvi dəyərlər tapdalanmır. Onların məqsədi dəyərləri qorumaqdır və siyasət də bu məqsədə xidmət edir.

Siyasət özü bir məqsəd deyil və onun naminə dəyərlərə göz yumulmur. İki siyasətin mühüm fərqi budur.

DİNİ İSTİBDAD

Qərb ziyalılarının qələmindən çıxmış digər bir şübhə budur ki, siyasi qurum mütəxəssislərə

möhtacdır. Hansı ki, ilahi siyasi qurum fərdin qərarına əsaslanır. Elə bu səbəbdən də fərdi qərar istibdad kimi tənqid edilir. Bu baxış bu günkü dünyanın qəbul etdiyi demokratiya və xalqın iştirakı ilə uyğunsuzluq təşkil edir. Hazırki tərəqqidə, inkişafda olan dünya xalqın öz müqəddəratını təyin etməsini demokratiyanın böyük uğurlarından hesab edir. Bu üsul bəşər mədəniyyəti və insanın azadlıq istəkləri ilə tam uyğundur. İlahi nizam isə bu ölçülərə sığışmır və onun gələcəyi xoş təəssürat yaratmır. Çünki onun nəticəsi bir fərdin istibdadı və həmin dini istibdadıdır.

İSTİBDADIN BAŞLANGICI

Bu fikrin qarşısında etiraz etmək olar ki, istibdad fərdin qərarından doğmur. O, xalqın istəklərinə diqqətsizlikdən yaraadır. İstibdad nəfs istəklərindən, bir şəxs və ya o şəxsin ətrafının mənafeələrindən doğur. Çıxarılmış qərar xalqın istəklərini ifadə edirsə, o düzgün qərardır; fərqi yoxdur ki, uyğun qərarı bir fərd və ya cəmiyyət çıxarmışdır. Son qərarı ləyiqli bir şəxsin öhdəsinə qoyan ilahi quruluş şəxsi istəklərin ifadəsi ola bilməz. Xəta və günahdan uzaq olan peyğəmbər və imamlar qərar çıxararkən, heç vaxt öz nəfsi istəklərinə əsaslanmamışlar.

Nəzərdən qaçırılmamalıdır ki, dini siyasətçilər fəzilətli və mənəviyyətli olur, öz dövrlərinin məsələləri ilə tam tanış olurlar. Həmin ağıllıqla

onların cəmiyyətin ziddinə qərar çıxarılması qeyri-mümkündür.

Bunu da qeyd etməliyik ki, dini rəhbərlərin də müdiriyyəti müxtəlif sahələr üzrə mütəxəssislərin rəyinə uyğun həyata keçirilir.

Peyğəmbər və imam varisi olan vəliyyə-fəqih (rəhbər) üçün əsaslı xüsusiyyətlər müəyyəndir. Onun ən əsas xüsusiyyəti ədalətdir. Ədalət nəfs istəklərinə qarşı bir maneədir. Başqa bir xüsusiyyət müdriklik və müdiriyyətdir. Bu da fərdi qərarı istibdad rəngindən qoruyur. Başqa bir xüsusiyyət mütəxəssislərlə müşavirədir və bu müşavirə istibdad üçün bütün qapıları bağlayır. Siyasi müdiriyyətdə mərkəzləşmiş qərara gəlmədən əlavə üstün xüsusiyyəti odur ki, saleh fərd (rəhbər) mütəxəssislərin rəyi əsasında xalqın xeyri üçün öz nəzərini bildirir. Əgər fərd ədalət məhvrindən çıxıb zərrə qədər səhv buraxarsa, onun qərarı etibarsız olar və həmin fərd rəhbərlik məqamından uzaqlaşdırılır.

İlahi hökumətdə nəinki istibdadlıq yoxdur, əksinə mühüm müsbət xüsusiyyətlərdən biri budur ki, müdiriyyətin bariz əlaməti olan güc mərkəzləşməsi bu hökumətdir. Mütəxəssislərə əsaslanaraq qərarçıxarmanın mərkəzləşməsi və agah, layiq bir fərdin müdiriyyəti, parçalanmanın qarşısını alır. Şura (cəm) şəkildə müdiriyyət ən müvəffəqiyyətsiz rəhbərlik üsuludur. Əlbəttə ki, mütəxəssislərlə məsləhətləşmə bəyənilmiş işdir və tərəqiyyə səbəb

olar. Buna görə də, ilahi hökumət mövzusu ətrafında yaradılan şübhələr faydasızdır və bu quruluş tanımamaqdan yaranır. Bu mühüm məsuliyyət şübhəsiz ki, ilahi peyğəmbərlərin hədəflərindəndir.

KİLSƏ VƏ DİNİ İSTİBDAD

İlahi quruluşa bu münsibətin səbəbini təkcə səhv düşüncədə axtarmaq olmaz. Çünki bu şübhələrin bir başlanğıcı da orta əsirlərdə kilsənin mənfi hakimiyyəti ilə əlaqəlidir. Həmin dövrdə məsihi başçıları öz mövhumatçı baxışları ilə elm və fəzilətlə müharibə aparmış, xalqın azadlıqlarını ayaq altına salmışlar. Din adı altında müstəbidlik etmiş, xalqda dini hökumətə qarşı mənfi münasibət yaratmışlar. Dinin siyasətdən ayrılması da, bununla bağlıdır.

Tam aydındır ki, belə rəhbərliyin həqiqi dini rəhbərliklə heç bir əlaqəsi yoxdur. Peyğəmbər (s) və Əli (ə) hökumətində öz həqiqi əksini tapan dini siyasət xalq üçün həqiqi azadlıq, tərəqqi əsasını qoyur. Xalq heç zaman peyğəmbər siyasətindən yorulmamışdır. Onların istəklərində və azadlıqlarında heç bir məhdudiyət yaranmamışdır. Dini siyasi rəhbərlər Rəsulallah (s)-ın üsulunu nümunə götürməlidirlər. Xalqın hüquqlarını məhdudlaşdırmaq olmaz. Böhtanlara şərait yaratmamaq üçün istedadların çiçəklənməsinə, iqtisadi dirçəlişə yardım göstərmək lazımdır.

ÜÇÜNCÜ HISSƏ

TƏRBIYƏVİ VƏ İCTİMAİ RƏFTARLAR

VƏHY İDEYALARININ GERÇƏKLƏŞMƏSİ

Peyğəmbər öz məqsədləri yolunda xeyli müvəffəqiyyət əldə etmişdir. Cəmiyyət çox müxtəlif cəhətlərdən bu risalətlərdən faydalanmışdır. Fəzilət haqqında bütün söhbətlər peyğəmbər (s) məktəbindən faydalanır. İndi əksər cəmiyyətlərdəki inama gəldikdə hansı formadasa Allah, məad, peyğəmbərlik haqqında təsəvvür vardır. Əlbəttə ki, şirkin, rıyanın mərtəbələri olduğu kimi tövhidin də mərtəbələri vardır. Hamı eyni bir səviyyədə müvəhhid (təkallahçı) deyildir. Lakin Allahdan və peyğəmbərdən tamamilə xəbərsiz olanlar azdır. Onların da malik olduqları insanı fəzilətlər dolayı olsa da, peyğəmbər və dəvətlərindən ilhamlanmışdır. Bu dəvətlərdən tamam xəbərsiz, üzürlü adamlar isə olduqca azdır.

Bəşər nizamında gözə dəyən nə qədər həqiqi fəzilət və ölçülər varsa, hamısı peyğəmbərlərin risalətinin bərəkətindəndir. Bu səbəbdən də həqiqi bir baxışla bu həqiqət aşkar olur ki, bütün görünən fəsadlar baxmayaraq, peyğəmbərlərin əsil məqsədi cəmiyyətlərdə həyat keçib.

Bu məqsədlərə çatmaq üçün gözəl bir dillə ilahi dəvətləri aydınlaşdırmaqdan əlavə, peyğəmbərlərin

həyatı, ilahi siması əhəmiyyətli rol oynamışdır. Risalətin gerçəkləşməsində bəşər fitrətinin işıqlandırılmasından əlavə, peyğəmbərlərin nümunəvi şəxsi rəftarı da təsirli olmuşdur. Onlar öz dediklərinə bağlı olmuş, bir an da olsun dəyərlərdən uzaqlaşmamışlar.

Peyğəmbərlər din açıqlayan və dinə inanan olmuş, onların inamı, rəftarı vəhy dəvətini tamamlamışdır. Bu səbəbdən də inananlarla yanaşı qələbə zirvəsinə pərvazlanmış, əzəmətə çatmışlar. Ona görə də din rəhbərlərindən nümunə götürülməsi təkcə onların etiqadı ilə yox, eləcə də rəftarları ilə bağlıdır. Qarşıda bu nümunəvi şəxsin əqidəsinə, həyatına, rəftarına nəzər salacağıq. Ümid edirik ki, bu söhbətlər təsirli olacaq. Əvvəlcə üç nöqtəni xatırlayacağıq

1. YAXŞI SİFƏTİN ÖLÇÜSÜ

Quran Peyğəmbər (s)-ın xasiyyətini belə tərifləyir: «**Sən xasiyyətə əzəmətlisən**»¹. Allah-təala kimsəni bu sayaq tərif etməmişdir. Rəsulallah (s) ən yaxşı insan kimi təqdim olunur. Peyğəmbər yaxşı xasiyyətin ölçüsünü belə bəyan edir: «**Yaxşı xasiyyətin ölçüsü Allah sifətləridir**». Yəni o şəxsin xasiyyəti yaxşıdır ki, ilahi əxlaqla bəzənmiş olsun: «**Ən yaxşı adlar və xasiyyətlər Allahdandır**»².

¹ «Qələm» surəsi, ayə 4

² «Nəhl» surəsi, ayə 60; «Əraf» surəsi, ayə 180

«İlahi rəngdən gözəl rəng varmı?!»¹. İnsan üçün ən gözəl rəng ilahi rəngdir. İnsan ilahi sifətlərə canişin olmalı və bu canişin ilahi nişanələrlə zinətlənməlidir. Əgər Allah rəuf, rəhim, alim, kərim, əziz, həkim, bağışlayandırsa onun canişini də bu xasiyyətlərə malik olmalıdır. Allah-təala Quranda öz gözəl adları ilə təcəlli edir. Bu sifətlərə ən çox yiyələnən insan isə həzrət Peyğəmbər (s)-dır. Onun haqqında belə deyilir: «**Peyğəmbər (s)-ın xasiyyəti Qurandır**».

Quran bu xasiyyətləri belə aydınlaşdırır: «**Aranızdan bir peyğəmbər gəlib ki, sizi çətinliyə salan şeylər onu incidir. O, sizin hidayətinizi, səadətinizi istəyir. Möminlərə rauf və rəhimlidir**»², «**Allahın mərhəməti səbəbinə sən onlarla yumşaq rəftar etdin. Əgər sərt olsaydın, ətrafından dağılardılar**»³. «**Məhəmməd (s) Allahın peyğəmbəridir. Onunla birlikdə olanlar kafirlərə qarşı sərt, bir-birləri ilə isə mərhəmətlidirlər**»⁴. Bu sifətlər mömin və xalis bəndədə təcəlli etmiş ilahi sifətlərdir.

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 138

² «Tövbə» surəsi, ayə 128

³ «Ali-imran» surəsi, ayə 159

⁴ «Fəth» surəsi, ayə 29

2. ƏQİDƏ, XASİYYƏT, RƏFTAR

Əqidə, xasiyyət, əməlin fərqi budur ki, əqidə insanın düşüncə və inamlarıdır. Düşüncə insanın məad, varlıq aləminin olmasıdır və əslində insanın dünyagörüşünü formalaşdırır. Lakin əxlaq insanın rəftarları nəticəsində yaranmış xüsusiyyətlərdən ibarətdir. Əməl də uyğun rəftarların dəfələrlə təkrarlanmış hədəfi, nəticəsidir. Çünki bu xüsusiyyətlər insanın daxilinə hopmamış, rəftar adlana bilməz. Elə ki, bir xüsusiyyət insana hopdu və onu tərək etmək çətinləşdi, ona xasiyyət deyirlər. Bu qısa cümlələr az da olsa, uyğun fərqi aydınlaşdırdı. Demək, məqsədimiz həmin xarakterdən nəzər salmaqdır. Lakin mümkündür ki, bu xarakterdən danışıarkən, rəftarlara da toxunulsun.

3. ƏXLAQ VƏ XARAKTERİN ƏSASI

Diqqət ediləsi mühüm nöqtə budur ki, insanın xarakterinin əsası, onun əqidə və imanıdır. İnsanın şəxsiyyətini onun düşüncələri formalaşdırır. Bu səbəbdən, yaxşı xasiyyətlər qazanmaq üçün onun əsaslarına diqqət etmək lazımdır. Bu əsaslı bir məsələ olduğundan Peyğəmbər (s)-in xarakterini araşdırmazdan əvvəl bu nöqtəyə diqqət etməliyik ki, gözəl əxlaqa çatmağın yolu Allaha inam və yaranışa diqqətdir. Peyğəmbər (s) da malik olduğu gözəl əxlaqı iman və ibadət yolu ilə əldə etmişdir.

Peyğəmbər (s)-ı nümunə seçən insanların da bu yolla getməsi zəruridir.

Peyğəmbər (s) kamilliklərin mənşəyinə diqqət yetirməklə, haqqın qarşısında baş əyməklə həm mərifətə yetişdi, həm də gözəl xasiyyətlər qazandı. Çünki kamilliklərin məbdəsinə üz tutmadan, kamillik qazanmaq qeyri-mümkündür. Əgər Allah-təala bir insana fəzilət bağışlayırsa, həmin insan hökmən Allaha tərəf hansısa bir qədəm atmışdır. Söz yox ki, ilk addım Allah tərəfindəndir. İnsan bir addım Allaha yaxınlaşmaqla, özünü həmin feyzə layiq edir: **«Bizim uğurumuzda vuruşanları öz yolumuza qovuşduracağıq»¹, «Doğru yolda möhkəm dayansanız həyatınızı bol axar sularla bəhrələndirəcəyik»².**

Həyatın bol suyundan faydalanmağın şərti, Allahın haqq yolunda dayanmaqdır. Bu halda Allah-təala və onun qeybi qüvvələri rəhmət qapısını açır, insanın əlindən tutub, ona nuraniyyət bağışlayır: **«O bir Allahdır ki, sizi zülmətdən nura çıxarmaq üçün özü və mələkləri sizə salam göndərir»³.** Məhz bu səbəbdən də ilk olaraq həzrəti Məhəmməd (s)-ın ibadətlərinə nəzər salacağıq.

¹ «Ənkəbut» surəsi, ayə 68

² «Cin» surəsi, ayə 16

³ «Əhzab»surəsi, ayə 43

RƏSULULLAH (S) VƏ PƏRƏSTİŞ

İnsanın daxilində kamillik istedadı gizlənmişdir. Lakin bu istedadın çiçəklənməsinin, ibadət və kamillik məbdəsinə marağın səbəbləri və hər bir insanda bu fəzilət tutumu vardır. Bu tutum nə qədər böyük olarsa, insan daha da yüksəklərə ucalar: **«Hər kəs izzət, şərəf istəsə, bütün izzət və şərəf Allaha məxsusdur»**¹. İzzət ilahi hüzurda səcdəylə əldə edilir.

Peyğəmbər (s) mərifətdə nümunə olduğu kimi, pərəstişdə də hamıdan üstündür. O, haqqı tanımış ilk şəxsdir: **«Mən Allahı tanımış, tövhidi təsdiq etmiş ilk şəxsəm. Mən Allahın dəvətini qəbul etmiş ilk şəxsəm»**².

NAMAZ VƏ GECƏ OYAQLIĞI

Namaz Allah qarşısında bəndəliyin kamilliyidir. Peyğəmbər namazı «gözümün nurudur»,-deyə tərifləmişdir. Quran həzrəti (s) ibadi cəhətdən kamala yetirmək üçün belə buyurur: **«Ey bürünmüş Peyğəmbər, gecə az bir hissəsi istisna olmaqla, qalxıb namaz qıl! Gecənin yarısına qədər, yaxud bir qədər ondan az. Ya da bir qədər ondan çox həm də aramla, ağır-ağır Quran oxu! Həqiqətən biz sənə ağır bir kəlam vəhy edəcəyik»**³.

¹ «Fətir» surəsi, ayə 10

² «Bəhar, cild 16

³ «Muzzəmmil» surəsi, ayə 1-5

Quran kimi böyük bir feyzə nail olmaq üçün gecəni oyaq qalmaq lazımdır. Hamının rahatca yataqda uyuduğu bir zaman qalx və öz Allahınla danış. Gecəni sakit qəlbində qalx, Allahı çağır, Quranı gözəl oxu, kamillik məbdəsinə əl aç ki, ruhun əzəmətlənsin, ağır məsuliyyətləri, böyük risaləti qəbul edə biləsən.

GECƏ NAMAZI

«Gecənin bir vaxtı durub ancaq sənə xas olan əlavə namaz qıl. Ola bilsin ki, Rəbbin səni bəyənilmiş bir məqama çatdırsın»¹. Bəyənilmiş məqama çatmaq və yalnız haqqa bağlanmaq üçün gecəni oyaq qalmaq və gecə namazı qılmaq çox faydalıdır. Həzrət Peyğəmbər (s) gecəni sübhədək fasilələrlə ibadətə məşğul olardı. Ola bilməzdi ki, o, gecəni sübhədək yatıb gecə namazı vaxtında dursun. O, azca istirahətlə ibadət edər, yorulduğu vaxt qısa fasilələr buraxardı.

«Peyğəmbər (s) işə namazı qıldıqdan sonra suyu və misvakı yaxınında qoyub, üstünü örtərdi. Azca yatıb oyanar, misvak edib, dəstəmaz alar, dörd rəkət namaz qılıb, yatardı. Sonra yenə də qalxar, misvak edər, dəstəmaz alar, dörd rəkət namaz qılar və yenə də yatardı. Sonra vətr namazına durardı»².

¹ «İsra» surəsi, ayə 79

² Vəsailüŝ-ŝiə, 3-ci cild

Fəcrin tülusunadək dəfələrlə gecə namazına durar və oyaq qalardı. Uzun səcdələr və təsbihlər yerinə yetirərdi. «**Gecənin bir qismində Ona səcdə et və gecə uzununu da Onu təqdis et**»¹.

Həzrət (s) o qədər xüsusla, qəlbən namaz qılardı ki, hər şeyi unudar, diqqəti yalnız Allaha yönələrdi. Rəvayət edilir ki, namaz zamanı həzrət o qədər ibadətə aludə olardı ki, sanki o, kimsəni, kimsə də onu tanımırdı. «Namaza dayanarkən Allah qorxusundan rəngi qaçardı. Haqq qarşısında o qədər ədəblə, təvazö ilə dayanardı ki, kənara qoyulmuş libas tək hərəkətsiz olardı» (ərəbi 4-ci cild).

ORUC

Maddi nemətlərdən istifadə, cismin hərəkəti üçündür. Beləcə, ibadət də ruhu qüvvələndirir. Din bu iki şey arasında tarazlıq yaradır. Bədənə qulluqla məşğul olan ruhu yaddan çıxarır və qarşısıalınmaz zərərlər gətirir. Cismi ifrat dərəcədə yaddan çıxarmaq da məzəmmət olunub. Bu diqqətsizlik röhbaniyyətdir və insanı əsil məqsəddən yayındırır. Dünya həyatını tərک edib, yalnız ibadətə uymuş Osman ibni Məğun haqqında həzrət Peyğəmbər (s) buyurur: «**Bizim üçün röhbaniyyətdir – tərکیدünyalıq yoxdur (qərarlaşmayıb)**». Osmanın bu hərəkəti həzrətə (s) deyiləndə, onu bu əməldən çəkindirərək

¹ «İnsan» surəsi, ayə 26

buyurdu: «**Mənim ümmətimin tərki dünyalıqı Allah yolunda cihaddır**»¹.

Oruc orqanizm qüvvələrinin tarazlaşdırılması baxımından ruhun inkişafı üçün böyük rola malikdir. Oruc ehtiyacdən artıq qidaları tənzimləyir, ruhun diqqətini bəndəlik və pərəstişə yönəldir. Qüvvələrin tarazlaşması ilə ruh pərəstişi canlandırır. Bu səbəbdən də səmavi din buna layiqincə diqqət yetirir.

Səmavi hökumətlərdə oruc əsas yerlərdən tutur və ruhun tərbiyəsi, təqvaya doğru hərəkətinə şərait yaradır. Bu işdə orta hədd – cismin qüvvələrindən istifadə etməklə, ruhun paklanması Peyğəmbər (s) yoludur. O, yeyirdi ki, qüvvəli olsun və ibadət etsin. O, diri qalmaq üçün yeyirdi. O, yaşamaq üçün yeyirdi, yemək üçün yaşamırdı. Bu iki yanaşmada fərq çoxdur. O, iki gündən bir oruc tuturdu (?). Şəban və Ramazan aylarını ardıcıl oruc olurdu.

XÜŞU

Peyğəmbər (s) malik olduğu məqama baxmayaraq, ilahi məqam və məaddan çox ehtiyat etmişdir. Qiyamət xəbəri çatanda, səsini qaldırmış, çöhrəsi solmuşdur. Sanki qorxulu bir düşmənin hücum xəbəri gəlmişdir. Xəbər verilir ki, Allah qorxusundan o qədər ağlayırmış ki, özündən gedirmiş². İlahi

¹ Bəhar, 8

² Bəhar, 10-cu cild

qorxudan o qədər göz yaşı axıdarmış ki, ətəyi islanırmış.

O, məsum olsa da, öz mərifəti səbəbindən daim özünü borclu bilir və qorxurdu. Allaha ən yaxın insan olsa da, etiraf edərək deyirdi: «**Biz Sənə məqamına layiq ibadət etmədik**». {mənbə yoxdur} Daim Allaha diqqəti olaraq buyururdu: «**İlahi, bizi bir göz qırpımınca öz başına buraxma**»¹. Allah özü Peyğəmbərin qorxusu haqqında xəbər verir: «**Mən qorxuram ki, günah edərəmsə, qiyamət gününün əzabına düşər olaram**»².

RƏSULULLAH (S) VƏ ZÖHD

Dünyaya bağlılıq insan fəziləti üçün qorxuludur. Bu tələlərdən qurtarmaq hər kəsin işi deyil. Əvvəla bu təhlükələri yaxşıca və vaxtında tanımaq lazımdır. Bundan əlavə nəfsə nəzarət bacarığı lazımdır ki, təhlükəni tanıdıqdan sonra onunla üz-üzə gələ biləsən. İnsanın iki çöhrəsi – maddi və ilahi çöhrəsi vardır.

Maddi çöhrə dünyapərəstdir və insanın öteri ləzzətlərlə aldadır. Dünya həyatı və dünya malı təklidə faydasızdır. «Taha» surəsində belə buyurulur: «Kafirlərin bəzi zümərlərini sınamaq üçün onlara dünya həyatının zinəti olaraq verdiyimiz

¹ Bəhar, 14-cu cild

² «Nəhl» surəsi, ayə 50

mal-dövlətə rəğbət gözü ilə baxma! (gözünü dikmə)».

O zamanki var-dövlət, övlad, minik, məskən, ailə kimi dünyaya bağlılıq təhlükə olur insanı çəkinməyə çağırıblar: «Dünyaya bağlılıq bütün xətər və günahların mənşəsidir» («Bəhar» 51-ci cild). O insan nümunə ola bilər ki, bu təhlükələrdən qurtula bilsin. Etibarsız dünyaya diqqət edilməməlidir. Çünki dünyaya bağlı insan öz yersiz istəkləri ilə başqalarının hüququnu pozur. Zahid və dünyaya rəğbətsiz insan bu təhlükələrdən xilas ola bilər.

ZÖHD NƏDİR?

Zöhd o demək deyil ki, insan dünya nemətlərindən faydalanmasın. Çünki bu nemətlərdən düzgün istifadə qorxulu deyil. Allah bu nemətləri insan üçün yaratmışdır. Amma bu nemətlərdən düzgün istifadə etmədikdə, Allah zikrinin unudulmasına səbəb olur və insan əbədi axirət həyatından xəbərsiz qalır. Din dünyaya bağlılığı qorxulu sayır. Dünya malından bircə xalçası olan insan bu xalçaya bağlanmaqla, dünyapərəst olar bilər. Lakin başqa biri malik olduğu böyük var-dövlətə bağlanmadığı üçün zahid insan ola bilər. Quran zahid insanı belə tanıtdırır: «**Zahid o kəsdir ki, dünya malı əlindən çıxanda təəssüf**

etməsin və əlinə dünya malı gələndə, fərəhlənməsin»¹.

Zahid insanı onun ruhiyyəsi və həyatından yaxşıca tanımaq olar. Elə bir şey yoxdur ki, onu gizlətmək olsun. Dünyaya bağlanmadan Allahdan halal ruzi istəyib çalışan adam, dünya malını əldə etmək üçün gecə və gündüz bilməyən insandan tamamilə fərqlənir. İnsan vücudunun yönümləri çox vaxt uyğun gəlmir. İbadət və zöhd yarananda, insan siyasi və ictimai qalmaqallardan uzaq olmağa çalışır. Digər tərəfdən, siyasət meydanı özü də təbii şəkildə təqvadən uzaqlaşır. Zöhd və siyasəti bir araya gətirmək hər insanın hünəri deyildir. Həzrət Peyğəmbər (s) bunların arasında ülfət yaratdı. Belə ki, ibadət mehrabında da onun məqamına abidlər, döyüş və siyasət meydanında qəhrəmanlar heyran qaldılar. Çətinliklər zamanı onun möhkəmliyindən dözümlülük, qüdrətli vaxtı onun səxavətindən əfv və bağışlama xəcalət çəkir.

Həzrət Peyğəmbər (s) siyasət, döyüş meydanında ən zahid insan idi. Sadə yaşar, təm-təraqdan uzaq olardı. Onun evi barəsində nəql olunub: **«Peyğəmbər (s) elə bir anda dünyadan köçdü ki, həsiri-həsir üstündən salmışdı»².** Onun yeməyi barədə nəql olunub: **«Buğda çörəyi yemədi, arpa çörəyindənsə,**

¹ «Hədid» surəsi, ayə 23

² Bəhar, 16-cı cild

doyunca meyl etmədi», «Dünyadan köçənə qədər süfrəsində arpa çörəyi oldu»¹. Onun evinin döşənəcəyi haqqında nəql olunub: «Əba həzrətin xalçası idi!». Həzrət bütün vücudu ilə dünyadan üz döndərdiyini göstərdi. «Nəhcül-bəlağədə» yazılır: «Dünyanı kiçik və həsir sandı, bütün vücudu ilə ondan üz döndərdi. Dünyanın adını öz varlıq səhnəsindən sildi».

ZÖHDÜN TƏSİRİ

Zöhd və dünyaya etinasızlıq insani fəzilətlərin mənşəsidir. Zahid insan zülm və təcavüzdən, Allah qarşısında üsyan etməkdən uzaqdır. Zöhd və dünyaya etinasızlıq, insanı müxtəlif bəlalar - təkəbbür, məqamətpərəstlik və digər pis sifətlərdən paklayır.

Peyğəmbər (s) müsəlmanların bütün işlərinə rəhbər olduğu zaman ən zahid bir insandır. Bütün şiələr onun əlindədir və istədiyi şəkildə istifadə edə bilər. Onun zöhdü hamı üçün, xüsusi ilə müsəlman rəhbərlər üçün bir nümunədir. Peyğəmbərlərin zahidanə həyatı bəşəriyyət üçün nümunəvi ölçülərdir. Bu ölçü peyğəmbərdə elə bir şəraitdə zühur edir ki, bütün imkanlar onun ixtiyarındadır.

¹ Bəhar, 16-cı cild

Belə bir anda buyurur: «**Mən öz risalətim müqavilində heç nə istəmirəm**»¹.

Rəhbərlik şəraitində öz zahidanə həyatı ilə zəif insanlar arasında yaşayır. Bu onun xalq arasında sevilməsinin rəmzidir. Bu xüsusiyyət müvəffəqiyyət rəmzi olub, başqalarına təsir edir. Peyğəmbərlərin bu sayaq həyatı xalqın dilində gəzir. Bu işdə xalq özü hakimdir. Çünki bu zahidliyə özləri şahiddirlər və peyğəmbərlərdən din, həyat dərsi alırlar.

RUHANİLƏR PEYĞƏMBƏR (S) VARİSİDİRLƏR

Yuxarıda deyilənlər peyğəmbərlər və onların varislərinə aiddir. Ruhanilər isə peyğəmbər və varislərin canişinidirlər. «Din alimləri peyğəmbər canişinidirlər»².

Ruhaniyyət daim ümumi imkanlara malik olmuşdur. Bütün dövrlərdən bu imkan olsa da, ondan düzgün istifadə edilməmişdir. Ruhaniyyət özü də kiçik faydalarla kifayətlənmişdir. Lakin onlar layiqli peyğəmbər varisləri kimi xalqı cəzb etmiş, xalq da onları sevmişdir. Xalq onların dindarlığından ilham almış, onların düzlüyünə inanmış, onların sadə həyat tərzinə şahid olmuşdur. Lakin bir dəstə qərbpərəstlər bu zahidanə həyatı onlara çox

¹ «Sura» surəsi, ayə 23

² Üsuli-kafi, 1-ci cild

görmüşlər və öz zəhərli dişlərini onların sadə süfrəsinə sancmışlar. Onların haqqında böhtanlar demiş, onları din, düzlük alverində təqsirləndirmişlər.

Bu sözlər təzə söz deyil. Keçmişlərdə nəfs və ya avamlıq üzündən ruhanilər qınanmışlar. Ziyalılıqdan danışmış, özlərini mədəniyyət və siyasət yaradıcısı bilmişlər. Hansı ki, bu insanlar öz gözəl və iti qələmləri ilə əslində ilahi nemətlərə naşükürlük edirdilər. Axı ruhanilər Allahın əmanətini qorumuşlar. Onların arasında nöqsanlar olsa da, bu nöqsanları dostcasına tənqid edib aradan qaldırmaq lazımdır. Acı söz və dildən heç bir nəticə gözləmək olmaz.

RƏSULULLAH VƏ SADƏLİK

İnsanda təbii cəhətdən kamillikləri özünə aid etmək istəyir var. Çox vaxt isə insan tamam puç şeyləri kamillik kimi başa düşür. Özündə bir kamal görəndə heyvani təkəbbür meydan sulayır: Mənim malım, mənim vəzifəm, mənim evim, mənim maşınım, mənim elmim, mənim telefonum, mənim... Çünki bu insan özünü bütün işlərin başında görür. Bu sayaq mənəm-mənəmlik ruhiyyəsi bütün insanların daxilində gizli şəkildə var.

Quran bu ruhiyyəni təhlil edir: Musa (ə)-in dövründə öz böyük var-dövlətindən sevinən tanınmış varlı Qarun deyirdi ki, mən bu var-dövləti

öz elmimlə qazanmışam¹. Bel bir ruhiyyə Allaha iman gətirməmiş insanlara aiddir. Onlar Allahı kamilliklərin mənşəsi bilmirlər. Danışarkən daim «mən» və «biz» deyirlər. Allahı bütün nemətlərin sahibi bilən insan, başqalarının yanında özünü sadə və təvazökar aparır. «Mən» sözünü dilinə gətirmir, öz üstünlüklərini gözə çəkmir, özünü başqalarından üstün tutmur.

Peyğəmbər (s) təvazö və sadəlik nümunəsidir. Çünki o ilahi kamilliklərin ifadəsidir və bütün insani dəfərlər onun şəxsiyyətində təcəssüm olunmuşdur. **«Öz təvazö qanadını daim yaxınlarının ayağı altına at»².**

O, özünü başqalarından yuxarı bilmirdi, hansı ki, ən üstün insan o idi. Bütün təbəqədən olan Allah bəndələri ilə təvazö ilə rəftar edərdi. Allah qarşısında da sadəliyi Allahın razılığı üçün idi. «Allahın razılığı üçün qullar kimi təmtəraqsız oturur və yemək yeyərdi. Alçaqda əyləşər və orada da yatardı³. Onun üçün hazırlanmış oturacaq və yatağa eyb tutmazdı. Nə döşəyəydilər, onun üzərində yatardı. Əgər bir şey döşənməsəydilərsə, torpaq üstündə yatardı⁴. Təklənmiş halda yemək yeməzdi. Libasını və

¹ «Qəsəs» surəsi, ayə 78

² «Şüəra» surəsi, ayə 215

³ Bəhar, 16-cı cild

⁴ Bəhar, 16-cı cild

ayaqqabısını özü təmir edər, ev işlərində köməklik göstərərdi. Yəhərsiz ulağa minər, tərkinə də adam mindirərdi»¹. Yoldan keçənlərə, hətta uşaqlara salam vermək adəti idi. Salam verməkdə kimsə onu qabaqlaya bilməzdi. Quru yerdə qullarla yemək yemək, əli ilə qoyun sağmaq, bərk pambıq parçadan libas geymək, uşaqlara salam vermək onun qaydası idi»².

Bu nümunəvi xarakter fərdi və ictimai bələlərin əlacıdır. Məgər bizim əksərimizdə belə eyblər yoxdurmu?! Müəyyən ictimai mövqeyə malik olan bir çoxları uyğun işləri özləri üçün eyb bilmirmi?! Çoxumuz özümüzdən maddi baxımdan aşağıda dayananlarla ünsiyyətdən sıxılmırıq?! Bütün bunlar heyvani hisslərə əyilmək deyilmi?!

Peyğəmbər (s) kimi yer üzünün kamil bir insanı müxtəlif səviyyəli insanlarla sadədir. Zahirədən xoş təsir bağışlayan bu ünsiyyətlər səbəbindən, xalq kütlələri onun ətrafına yığışır. Bu, hər zaman, hamıya nümunə olası səciyyəldir və hamını da özünə cəlb edir.

RƏSULALLAH (S) VƏ XALQLA YAXINLIQ

Cəmiyyətin rəhbərləri, xüsusi ilə də siyasi rəhbərlər xalqdan uzaq gəzir, bir növ özlərini xalqdan yuxarı

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Bəhar, 16-cı cild

bilirlər. Bu uzaqlığın iki nöqsanı vardır: Bir tərəfdən bu uzaqlıq tərbiyədə mühüm rol oynayan səmimiyyəti aradan qaldırır. Digər tərəfdən, xalqın rəhbərlərə öz dərdini deməyə ehtiyacı vardır. Əgər səmimiyyət olmasa, rəhbərlər xalqın dərdini necə bilə bilər? Bu halda böyük bir nöqsan ortaya çıxır.

Üçüncü tərəfdən rəhbərliklə xalqın arasındakı səmimiyyət, xalqı onlara bağlayır. Bu bağlılıq olduqda, rəhbərlər və xalq birləşir. Həm xalq öz çətinliklərini asanlıqla deyir, həm də müdiriyyət tam ağıllıqla öz işini yerinə yetirir. Bu vaxt xalq hökuməti müdafiə edir və müvəffəqiyyət üçün yol açılır. Xalqla rəhbərlik arasında fasilə artdıqca nöqsanlar da çoxalır.

Böyük ilahi peyğəmbərlərin, xüsusilə də həzrətin böyük müvəffəqiyyətlərindən biri xalqa olan səmimi əlaqəsidir. Peyğəmbərlər öz sadəliklərinə görə xəmi rəhbər olmuşlar. Bu səbəbdən öz risalətlərinin icrasında daha çox müvəffəqiyyət qazanmışlar. Heç bir rəhbər bu qədər müvəffəq olmamışdır. Allah bu müvəffəqiyyəti tərif edir: «**Salam olsun peyğəmbərlərə**»¹.

Peyğəmbərlər arasında Rəsulallahın yolu daha da aydındır. O, xalq arasından çıxmış xalqla birgə dayanan dini ictimai, siyasi bir rəhbərdir. Onunla ümmət arasında o qədər dərin bağlılıq vardır ki,

¹ «Saffat» surəsi, ayə 181

onun ardıcılıarı bir parça eşq və əlaqədirlər. O, ən üstün insan olsa da, özünü xalqdan artıq bilmirdi. O, möminlərlə o qədər səmimi idi ki, onların sözünü qəbul edirdi. Allah-təala da onun bu xasiyyətini tərifi edir ki, xalqı bu sayaq dinləmək və xalqa bu sayaq etimad göstərməyin mühakiməsi yoxdur. **«Peyğəmbər sizi yaxşı dinləyir»¹.**

Fərzanələr fərzanəsi olan peyğəmbər (s)-ın başqalarının məsləhəti və təcrübəsinə heç bir ehtiyacı olmasa da, onların rəyini qiymətləndirər, məşvərət aparardı. **«Xalqın işlərində onlarla məşvərət et, lakin qərar çıxaranda qəlbini Mənə tapşır»².**

Ardıcılıarı arasında ən dərin əlaqə yaradan ən səmimi rəhbər Rəsulullah (s) olmuşdur.

RƏHBƏRLİK EVİ

Xalqla o qədər yaxın idi ki, onu özlərindən bilir, sirlərini onunla bölüşür, onu qonaq çağırırdılar. Cəmiyyətin ən aşağı adamı onu qonaq çağıranda, bu dəvəti açıq ürəklə qəbul edərdi. Onun evi rəhbərlik mərkəzi və xalqın gəlib-getdiyi ev idi. Bu evdə uzun uzadı xalq yığıncaqları olardı. Onun süfrəsi başına toplaşar, söhbətləşərdilər. Hətta bu işdə o qədər ifrata vardılar ki, həzrətin rahatlığını pozdular. Lakin o kimsədən üz döndərmirdi. Bəziləri o qədər həddi

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 61

² «Ali-imran» surəsi, ayə 159

aşdılar ki, Allahdan ayə nazil oldu: «**Ey möminlər, Peyğəmbərin dəvəti və icazəsi olmadan onun otağına daxil olmayın, dəvət ediləndə, vaxtından əvvəl gedib yemək gözləməyin. Elə ki, yemək yediniz, peyğəmbərin evində bir-birinizlə söhbətə başlamayın. Sizin orada çox qalmağınız, ona əziyyət verir. O, isə üzə vurmağa utanır**»¹.

Həzrət o qədər xoş rəftarlı idi ki, xalq onun evində toplaşardı. Hansı rəhbər onun kimi xəlqidir?! Hansı rəhbərin evi xalq üçün yığıncaq yeri olub?! Bu sayaq xüsusiyyətlərə yalnız ilahi səfirlərdə rast gəlmək olardı.

RƏSULALLAH (S) VƏ MƏSULİYYƏTLƏRİN QƏBULU

Peyğəmbərin həyatında nəzərə çarpan digər bir xüsusiyyət, onun məsuliyyəti qəbul etməsidir. Axı insanda rahatlığa meyl vardır. O, məsuliyyəti qəbul etməklə, başqalarına xidmətə çalışır. Əlbəttə ki, çoxları ictimai və siyasi məsuliyyəti öz istəklərini həyata keçirmək üçün qəbul edirdilər. Hansı ki, ilahi və insani dəyəri olan məsuliyyətin qəbulu, ilahi razılıqdan ötrü başqalarına əl tutmaq üçündür və nəfs bu işdən qaçır. Cəmiyyətə rəhbərlik peyğəmbərlərin öhdələrinə götürdükləri çox böyük məsuliyyətdir. Bu məsuliyyət çətinliklərə dözməklə,

¹ «Əhzab» surəsi, ayə 53

böhtanlarla üzləşməklə, müxtəlif xalifətlərlə rastlaşmaqla həyata keçir. Bütün bun sadalanlara dözmək üçün insana çox böyük dözümlə lazımdır.

İlahi peyğəmbərlər böyük dözümlə sahibi olduqlarından, cəmiyyətə rəhbərlik məsuliyyətini daşıya bilmişlər. İnsanları fəzilətlə tanış etmək yolunda zorluqlarla üz-üzə gəlmişlər. Çətinliklərə dözərək, ən yaxşı müvəffəqiyyəti əldə etmişlər. Onlar cəmiyyətə yol göstərmək üçün öz dövrlərinin zalımları ilə vuruşmuşlar. Cəmiyyətdən zülmün əlini kəsmək və onu nizama salmaq heç də kiçik iş deyildir. Bu işin icrası üçün böyük dözümlə və məsuliyyətin qəbuluna ehtiyac vardır. Həzrətin yolu bu baxımdan çox aydındır. Quran onun bu xüsusiyyətini çox gözəl təsvir edir. O, xalqın hidayəti üçün gecə-gündüz tanımadı. Xalqın etiqadı və əxlaqi bəlalardan, zalımların zülmündən qurtarmaq üçün məsuliyyət hiss etdi. **«O, sizin hidayətiniz üçün çalışır, möminlərə rəuf və mehribandır»¹, «İnadkar günahkarların hidayətinə nə qədər çalışsan və səy göstərsən də, qəbul etməyəcəklər»².** O, hətta azğın inadkarlar və düşmənlər üçün də çalışırdı. Onları cəhənnəm odundan qurtarmaq istəyirdi. Həzrət o qədər çox çalışır ki, Allah onu özünü zəhmətə

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 128

² «Taha» surəsi, ayə 1

salmamağa çağırır: **«Quranı sənə nazil etmədik ki, özünü bu qədər zəhmətə salasan»¹.**

Həzrətin bu yolu onun ardıcılıları üçün çox böyük bir dəvətdir. Özünü müsəlman adlandırıb vəzifəyə gəldikdə səhlənkarlıq edənlər, bu yoldan dərs almalıdırlar. Peyğəmbərin yolu beləcə nümunə olmalı, cəmiyyəti hərəkətə gətirməlidir. Bu yolun qiyməti o zaman bilinər ki, insanlar peyğəmbərin ilahi razılıqdan başqa əvəz gözləmədiyini bilsinlər. Ona də heç bir nəfs istəyir müşahidə edilmir. Bu səbəbdən, cəmiyyətdə bu yolun çox böyük bir təsiri vardır.

RƏSULALLAH (S) VƏ DÖZÜMLÜLÜK

Böyük ilahi məqsədlərə çatmaq üçün çətinliklərə dözmək lazım gəlir. Haqq qüvvələri ilə qarşı-qarşıya dayanan şeytan qüvvələri, daim səf çəkib dayanıb, onların ilahi məqsədlərinə mane olmağa çalışırlar: **«Elə bir peyğəmbər göndərmədik ki, Şeytan onun istəkləri qarşısında mane yaratmasın»².** C

Peyğəmbərin arzusu xalqın hidayətidir. Şeytan bu arzu qarşısında müxaliflik edir və insanlarda çaşqınlıq yaratmağa çalışır. Bu daim insan və cin, şeytanların hədəfi olmuşdur. Bu fitnələrə qarşı çıxmaq üçün mübariz və möhkəm bir ruhiyyə

¹

² «Həcc» surəsi, ayə 52

lazımdır. Düşmənin mədəni təbliği və nizami hücumları qarşısında möhkəm dayanmaq, çətinliklərdən qorxmamaq gərəkdir. Düşmən ifşa edilməli, onun fitnələri öz əleyhinə tamamlanmalıdır. Dinin yüksəlişi haqq qüvvələrin fədakarlığı ilə mümkündür.

Peyğəmbər (s) Mədinəyə hicrət edəndə, müsəlmanlar qüdrətə çatdılar. Onun göstərişi ilə Əbu Süfyanın ticarət karvanını tutmaq üçün Mədinədən çıxdılar. Burada məqsəd, ələ qənimət keçirilməsi idi. Lakin Allah-təala elə müqəddər etdi ki, müsəlmanlar Məkkədən karvanı qarşılamaq üçün gəlmiş silahlı dəstə ilə qarşılaşdılar və vuruş başladı. Bu vuruşda müsəlmanlar əzəmətə çatdılar və Əbu Cəhəl, Utbə, Şəybə kimi Qüreyş başçıları xar oldular. Təqribən yetmiş nəfərin ölümü və bir o qədər də əsir olması ilə kafirlər acı bir məğlubiyyətə uğradılar.

Peyğəmbər (s) və müsəlmanların bu fədakarlığı İslamın əzəməti və haqqın qələbəsinə səbəb oldu.

Allah-təala cəbhədə mətanət ətəsi ilə dinə yardım edir: **«Yada sal o zamanı ki, Allah iki karvandan birini sizə vədə verdi. Siz silahsız bir karvanla qarşılaşmaq istədiniz. Lakin Allah haqqı möhkəmlətmək və kafirlərin kökünü qorparmaq istədi. Ona görə də sizi silahlı karvanla qarşılaşdırdı»**¹.

¹ «Ənfal» surəsi, ayə 7

Allah-təala möcüzə ilə də kafirləri məhv edə bilərdi. Lakin insanların imtahanı üçün bu iş onların əli ilə həyata keçməli və onların dözümlülüyü aşkara çıxmalıdır. Din haqq qoşununun dözümlü ilə əbədidir: **«Əgər Allah insanların bir qismini digər qismi ilə dəf etməsəydi, sözsüz ki, sövmələr, kilsələr, məbədlər, Allah adı zikr edilən məscidlər uçulub dağılmışdı»**¹.

Din, müdafiə və cihadla möhkəmlənər. Quran düşmənlə qarşılaşmaq üçün möhkəm dözümlü olmağı tapşırır. Dözümlülük olmasa, ilahi hədəflər həqiqətə çevrilməz: **«Polad iradəli peyğəmbərlər kimi səbr et»**², **«Məmur olduğun kimi müqavimət etməlisən»**³.

Rəsulullah (s) Allahın göstərişi ilə ilahi məqsədlər uğrunda o qədər mübarizə apardı ki, ondan tez qocalmasının səbəbi soruşulanda buyurdu: **«Hud surəsinin müqavimət göstərişi verən ayəsi və «Vaqə» surəsi məni qocaltdı»**⁴.

Həzrətin (s) həyat və mübarizəsi hamı üçün haqq yolda mübarizə dərsidir. Rəsulullah (s) düşmənin fitnələrinə, yeni quruluşun çətinliklərinə, cəbhə və cihadın çatışmazlıqlarına, yaxınlarının ölümünə,

¹ «Həcc» surəsi, ayə 2

² «Əhqaf» surəsi, ayə 35

³ «Hud» 11-ci cild

⁴ Nurus-səqəleyn, 2-ci cild)

vətənin fərağına o qədər dözdü ki, dözümin fəvqünə yetdi. Bu Quranın göstəriş verdiyi həmin gözəl səbrdir: «**Kafirlərin əziyyətlərinə mətənətlə səbr et**»¹.

RƏSULALLAH VƏ FƏDAKARLIQ (TƏHLÜKƏLƏRİN QƏBULU)

Böyük məqsədlər yolunda böyük də təhlükələr olur. Bir qism insanlar bu təhlükələrdən qorxurlar. Təhlükələr qoynunda böyümüş cəsur insanlar isə, böyük və təhlükəli məsuliyyətləri qəbul edirlər.

Hədəflər böyüdükcə, təhlükələr də böyüyür. Peyğəmbərlər cəmiyyətdə ən böyük etiqadi və ictimai-siyasi dəyişikliklər yaratmışlar. Sözsüz ki, ən böyük müxalifliklər və vuruşmalar da, onların qarşısına çıxmalı idi.

Çiyində bəşəri risalət yükü olan peyğəmbər (s), etiqadi və siyasi yönümdən dərin dəyişikliklər həyata keçirdi. Bu yolda böyük təhlükələrlə qarşılaşdı. Məkkədəki on üç ildə düşmənin istehza və acı sözlərindən əlavə «Ləylətül-mobit» kimi bir fitnə peyğəmbəri izləmişdi. Həzrət (s) bütün bunlardan qorxmadı.

Mədinədə olduğu on ildə şəxsən başçılıq etdiyi 27 və 50 döyüş baş verdi. özünün başçılıq etdiyi bəzi döyüşlər xüsusi ilə təhlükəli idi. «Bədr», «Ühüd»,

¹ «Məaric» surəsi, ayə 5

«Əhzab», «Xeybər», «Hüneyn» kimi döyüşlərdə Rəsulallah (s)-ın mətanəti və ətrafdakıların vəfadarlığı olmasaydı, yeni yaranmış İslam cəmiyyəti süqut edə bilərdi.

Həzrət (s) Allahın buyurduğu ilə ən qorxulu təhlükələri də qəbul etməli idi: **«Allah yolunda vuruş, səndən başqası bu işə vəzifəli deyil»**¹. «Həzrət (s) özündən əvvəl və özündən sonra kimsənin məsul olmadığı bir vəzifəyə məsul oldu»². Çünki kimsə bəşəri bir risalətə məsul olmamışdır. Məhz bu səbəbdən də ən böyük təhlükə ilə qarşılaşmalı idi. O, adi bir qoşun başçısı deyildi ki, kənarda dayanıb, əsgərlərə «irəli» əmrini versin. O, döyüşün ən qanlı ocaqlarında düşməyə qarşı şəxsən döyüşürdü.

O, cəbhənin ön xəttində idi. Öz şücaətləri ilə düşməni qorxudan mübarizlər çətin məqamlarda həzrətə sığınurdılar. Əli (ə) buyurur: **«Elə ki, düşmənlə üz-üzə gəldik və döyüş çətinləşdi, həzrətə sığınardıq»**. Bədr, Hüneyn, Xeybər fatehi Əli (ə) etiraf edən zaman digər döyüşçülərin halı aydın olur. Bir həqiqət aydın olur ki, heç bir insan ilahi məqsədlərin həyata keçməsində peyğəmbər kimi özünü təhlükəyə salmamışdır: «Ən çətin günlərdən olan Bədr günündə biz peyğəmbərə sığınardıq və o,

¹ «Nisa» surəsi, ayə 84

² Nurus-səqəleyn, 1

düşmənə hamıdan yaxın olardı». «Düşmənlə üz-üzə dayananda və döyüş qızıışanda peyğəmbərə sığınardıq, düşməne ən yaxın peyğəmbər olardı».

Ühüd döyüşündə peyğəmbər (s)-ın əmrindən çıxandan sonra əksər müsəlmanlar qaçdılar. Onun ətrafında çox az adam qaldı. «Müsəlmanların məğlub olduqları bu döyüşdə peyğəmbər və onun ətrafında Əli (ə), Təlhə, Zübeyr qalmışdı»¹.

Bu, cəmiyyətdə böyük ilahi məqsədləri həqiqətə çevirən peyğəmbərin fədakarlığı idi. Bu fədakarlıq o qədər təsirlidir ki, misli görünməmişdir. Bu həmin cahil, bütperəst və alçalmış müvəhhid xalqdan tərbiyələnməmiş üsul idi. Peyğəmbərin özünü təhlükəyə atması, haqq yolda dözümlü göstərən ardıcılıq üçün nümunə idi. «**Məhəmməd Allahın elçisi və onun tərəfdarları kafirlərə qarşı barışmazdır**». {BAX: Qur`an ayəsidir, lakin ayə qeyd olunmayıb}

Əlbəttə ki, özünü təhlükəyə salmaqla yanaşı, həzrət qorunma tədbirləri də görürdü. Çünki peyğəmbər kimi bir şəxsiyyətin vücudu düşmənin süqutu və haqqın qələbəsi üçün olduqca dəyərli idi. Bu qorunma həm də başqalarına lazım idi. Təhlükəni qəbul etmək dedikdə bu nəzərdə tutulur ki, şücaətli ruhiyyə ilə qəti mövqeyə malik idi və öz mövqeyinin

¹ Tarixül-Yəqubi, 1

təhlükələrini qəbul edirdi. Bununla yanaşı, düşmənin ona qarşı fitnələrindən həmişə xəbərdar idi.

RƏSULULLAH (S) SƏYLƏR VƏ QURUCULUQ

Zöhd haqqında danışılarda aydın oldu ki, zöhd vəzifədən qaçıb bir guşədə süst dayanmaq deyil. Bir guşəyə çəkilib, quruca ibadətlə məşğul olana zahid deyilməz. Zöhd haqqında belə bir fikir yanlıştır. Zöhd dünya malına bağlı olmamaqdır. Bu səbəbdən də çalışqan, həm də zahid ola bilər. Bu ilahi bir göstərişdir: **«O həmin Allahdır ki, torpağı sizin üçün ram etdi. Lakin halal ruzi qazanmaq üçün onun çiyinlərinə süvar olmalısınız»**¹. Çalışın, səy göstərin, qurun, əkin-becərin, heyvandarlıq edin, mədən çıxarın və s.

Peyğəmbər (s) həm ən zahid, həm də ən çalışqan insan idi. O, çalışaraq, cəmiyyətin ictimai rəhbərliyinə yüksəlmişdi. Quran onun çalışqanlığını belə yad edir: **«Gün uzununu çox get-gəlin var»**².

Gün uzununu çalışmaq onun rahatlığını əlindən almışdı. Hətta istirahət üçün macal da tapmırdı³. Dini göstərişdə deyilir ki, əgər qiyamət qopacaqsa, bacarırsınızsa sizlərdən birinizin əlində olan ağac nihalını əkməlisiniz və bilin ki, mükafatınız olacaq.

¹ «Mulk» surəsi, ayə 15

² «Muzzəmmil» surəsi, ayə 7

³ Bəhar, 16

Bu göstəriş quruculuq haqqındandır. İmamların bağçılıq və əkinçiliyi, Əli (ə)-in Kufə kənarında quyular qazması dilbədil gəzmişdir.

Zöhdə dəvət edən din deyir: «**Hər kəs öz əl zəhməti ilə dolanışığını təmin etsə, Allah yolunda vuruşan adam kimidir**»¹.

Həmin din deyir: «**Hər kəsin torpağı və suyu ola-ola başqasına möhtac olsa, Allahın rəhmətindən uzaqdır**»².

Müsəlman öz zəhməti və birliyi ilə ruzi qazanmalı, başqalarına möhtac olmamalıdır. Bu quruculuq işlərinə göstərişdir. İslam ümməti hər cəhətdən özünü təmin etməyə sövq edilir. Bu yolda din rəhbərləri nümunə seçilməlidir.

Rəsulullah (s)-in həyatının müxtəlif məqamları araşdırılarda aydın olur ki, həzrət (s) ibadət və şəxsi işlərdən qalan vaxtını ya idarə işlərinə, ya cəbhəyə, ya hakimliyə, ya risalətin elanına sərf etmişdir. Onun bəhrəli həyatının bir anı da səmərəsiz keçməmişdir.

RƏSULULLAH (S) AĞIL NURU VƏ GÜZƏŞTƏ GETMƏ

Qeyd olundu ki, böyük məsuliyyətlərə dözmək üçün insanda böyük dözümlü, tutum lazımdır. Rəsulullah (s) məsuliyyəti isə ən çətin ictimai, siyasi

¹ Vəsail, 12

² Vəsail, 1-ci cild

və icrai məsuliyyət idi. Çünki bəşər həyatının müxtəlif sahələrinə rəhbərlik onun öhdəsində idi. Həzrət (s) uyğun məsuliyyətə dözə biləcək bir tutuma malik, ağıl nuru bütün dəyərlər üçün güzgü olmalı idi.

Cəmiyyətə rəhbərlik çox böyük hadisədir və onun gerçəkləşməsi üçün ağıl nuru əsas şərtidir. Bu səbəbdən cəmiyyətə rəhbərlik məsuliyyətini peyğəmbərin çiyinə qoymuş Allah-təala, onun tutumu və ağıl nuru haqqında belə buyurur: «**Məgər biz sənə köksünü açıb genişləndirmədikmi?!**»¹.

Həmin bu ağıl nuru və tutum, Quran kimi bir vəhy maarifini qəbul etdi. Həmin bu ağıl nuru növbənöv döyüslərlə cəmiyyətə rəhbərliyi öhdəsinə götürdü. Həqiqətə uyğun düzgün mövqe seçməklə, hamı üçün nümunə olası dəyərləri rəhbər tutdu.

Peyğəmbər (s) ağıl nuru və kamil tutuma malik olduğu üçün cəmiyyətə rəhbərlikdə düzgün mövqe tuta bilmişdi. Din hüquqlarının qarşılıqlı şəkildə gözlənilməsini göstəriş versə də, bəşər həyatında büdrəmələr olur. Əgər bir adam səhv edir və onun bu səhvi bir başqasının hüququnu tapdayırsa, büdrəyən adamla hansı formada rəftar olunmalıdır? İntiqam almaq, yoxsa bağışlamaq?

İmkan olan yerdə bağışlamaq qəlblərin yumşalmasına, insanların ilahi dəyərlərə

¹ Sərh, 1

yaxınlaşmasına bais olur və bu, ən yaxşı yoldur. Allah-təala da bağışlamağı üstün qiymətləndirir. Lakin bu bağışlamağın səbəbi insanın zəifləməsi olmamalıdır və eləcə də, bu bağışlama günaha rəğbətləndirməlidir. **«Məgər bilmirsiniz ki, göylərin və yerin hökmü Allaha məxsusdur. O, istədiyinə əzab verir, istədiyini bağışlayır. Allah hər şeyə qadirdir»¹.**

Peyğəmbər (s)-ın həyatı həm fərdi, həm ictimai, həm də siyasi cəhətdən bir dərslərdir. Peyğəmbər (s) ilahi göstəriş əsasında bağışlamağı əsas götürmüşdü: **«Əfv və bağışlamağı əsas götürür və yaxşı işlərə rəğbətləndirir»², «Onların səhvlərini bağışla, xoş üzlü və dözümlü ol ki, Allah bağışlayan və xeyirxah insanları dost tutur»³.**

Peyğəmbər onun haqqını tapdalayanların fərdi hüquqlarında cəza və tənbehə yol verməzdi. «O, kimsədən öz şəxsi haqqına görə intiqam almazdı. Bütün xəta edənləri bağışlayardı»⁴. Bu hadisələr zamanı peyğəmbər cəmiyyətə rəhbər idi və ona qarşı çoxlu səhvlər buraxılırdı. O, müxtəlif fikirli insanların - müşriklərin, kitab əhlinin mövqelərinə dözər, hətta müəyyən zamanadək onlara öz

¹ «Maidə» surəsi, ayə 40

² «Əraf» surəsi, ayə 199

³ «Maidə» surəsi, ayə 13

⁴ Bəhar, 66

fikirlərinin təbliği üçün imkan verərdi. Ən qatı düşmənlərini belə lazım gələndə bağışlayardı.

Əbu Süfyan bir ömür peyğəmbər (s)-la düşmənçilik etmiş, onun əleyhinə Ühüd, Əzhab kimi döyüşlərə rəhbərlik etmişdi. Hətta Mədinədə də müsəlmanlara qarşı fitnələr qurmuş, iyirmi il İslamla düşmənçilik etmişdi.

Hicri səkkizinci ildə Məkkə fəth edildi və bütpərəstlər süquta uğradı. Küfr başçıları peyğəmbər (s)-ın hakimiyyəti altına düşdülər. Onların hər biri Rəsulallah (s)-ınonlara qarşı necə rəftar edəcəyini gözləyirdilər. Bir dəstə insan «Bu gün döyüş və intiqam günüdür» şüarını verəndə, peyğəmbər tərəfindən «Bu gün rəhmət günüdür» buyuruğu ilə ümumi əfv elan olundu. Düşmənlərə «gedin hamınız azadsız» deyildi. Bu ümumi əfv elan olunanda artıq Əbu Süfyandan bir qorxu yox idi. Bu bağışlama çoxlarının qəlblərini yumşaltdı və ilahi dəyərlərə rəğbətəndirdi. Bu bağışlama məqamını seçmək, rəhbərdən böyük düşüncə tələb edir. «Əfv daim insanın izzətinə səbəb olur»¹. Əlbəttə ki, bu bağışlama yersiz deyildi.

Peyğəmbər (s) əmisi Həməzənin qatili Vəhşini Məkkənin fəthindən bir müddət sonra bağışladı. Ona buyurdu: «Mənim gözümə görünmə». Aydınadır ki, Vəhşi çox böyük cinayət etmişdi və onu bağışlamaq

¹ Üsuli-kafi, 1-ci cild

həzrət üçün çox çətin idi. Həzrət (s) Taif döyüşü əsirlərindən altı min nəfərini bir dəfəyə bağışladı. Bütün bu güzəştlər insanların qəlbinə təsir edir və daim onun əzəmətini ucaldırdı. Siyasi və ictimai rəhbərlikdə ondan nümunə götürülməlidir.

AĞIL NURUNUN SƏMƏRƏSİ

Doğru bir müdiriyyət və rəhbərlik yaratmaq üçün insanın tutumu, ağıl nuru mühüm rol oynayır və xeyli səmərəlidir. Ağıl nuru müxalif və biganələrin haqqa yaxınlaşmasına, fikir oyanışına səbəb olur. Ağıl nuru və müdrik baxış başqalarını dəyərləri qiymətləndirməyə, quruculuğa həvəsləndirir. Rəhbərin ağıl nuru onu səmərəsiz fəaliyyətlərdən çəkindirir, ictimai qüvvələrin təşkilinə səbəb olur. Bu xüsusiyyətlərə görə, insanların büdrəmələri bağışlanır. Nəhayət, ağıl nuru təxribatın və qüvvə itkisinin qarşısını alır, qüvvələri mütəşəkkil formada hədəfə doğru yönəldir.

RƏSULALLAH (S) MÖHKƏMLİK VƏ QƏTİYYƏT

Qeyd olundu ki, gözəl əxlaqın ölçüsü ilahi sifətlərdir! «O insan gözəl əxlaq və nümunəvi həyata malikdir ki, ilahi sifətlərlə bəzənsin». {mənbə yoxdur}

Peyğəmbər (s) bir nümunəvi insan, ilahi sifətlərin ifadəsi idi. Allah-təala bağışlayan və mərhəmətli olmaqla yanaşı, həm də böyük əzab sahibidir:

«Bəndələrimə xəbər ver ki, Mən, həqiqətən bağışlayan və rəhm edənəm! Eyni zamanda, əzabım da çox şiddətlidir»¹.

Peyğəmbər (s) ilahi sifətləri, «kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə isə mərhəmətli» ayəsinin ifadəsidir. O, lazım gələndə mərhəmətli bir insan olduğu kimi, bəzən də aşkar qətiyyət göstərirdi. Əgər həzrət (s) Əbu Süfyanı bağışlayırdısa, demək, artıq Əbu Süfyan qorxulu deyildi. Hansı ki, onun bağışlanması bir çox müşriklərin İslama qayıtmasına səbəb oldu. Lakin elə ki, qətiyyət göstərilməsi daha səmərəli olur, bu vaxt həzrət (s) tərəddüd etmədən qətiyyət göstərir.

Əgər dində qılınc varsa, uyğun şəraitdə işləməlidir. Bu qılınc insan öldürmək üçün deyil. Din qılıncı, cərrah bıçağı kimi paklana bilməyən və başqalarını da paklanmağa qoymayan çirkinlikləri kəsib atır: **«Əhd bağladıqdan sonra andlarını pozsalar və dininizi yamanlayıb təhqir etsələr, onların başçıları ilə vuruşun»², «Ey Peyğəmbər, kafirlər və münafıqlarla cihad et, onlarla tünd rəftar et»³.**

Bu qətiyyət və tündlük küfr və nifaqa qarşıdır. Rəsulullah (s) zərurət zamanı bu göstərişlərdən istifadə edər və küfr başçıları ilə sərt rəftar edərdi.

¹ «Hicr» surəsi, ayə 49-50)

² «Tövbə» surəsi, ayə 12

³ «Təhrim» surəsi, ayə 9

Rəsulullah (s) Məkkənin fəthi zamanı Əbdüllah ibni Səd, Əbdüllah ibni Xətl, Fərtəna, Qərəynə, Həvirəs ibni Nəqid, Əkrəmə, Həmzənin qatili Vəhşi kimi fitnəkarların qətlinə göstəriş verdi. Eyni zamanda ümumi əfv elan olunmuşdu. Tarixə əsasən, Bəni-qərizə döyüşündə düşməndən altı və ya yeddi yüzünün şəhər meydanında boynu vuruldu. Hansı ki, Peyğəmbər (s) altı min əsiri bir dəfəyə azad etmişdi.

Hicaz yayının şiddətli istisində, eləcə də iqtisadi çətinlik şəraitində Peyğəmbər (s) öz ümmətini rumlularla Təbuk döyüşünə hazırladığı bir vaxtda bir dəstə münafiq müxtəlif bəhanələrlə xalqı döyüşdən çəkindirir. Bunun müqabilində Qur`an buyurur: **«Deyirlər ki, yayın bu istisində cəbhəyə getməyin. De ki, cəhənnəmin istisi daha yandırıcıdır»**¹.

Bir dəstə münafiq bir yəhudinin evində toplanaraq, müsəlmanları döyüşdürməkdən çəkindirmək üçün yol axtarırdılar. Həzrət (s) bu qurğudan xəbər tutur. Təlhə ibni Übeydullahı bir dəstə adamla göndərir ki, həmin evi oda çəksinlər.

Döyüşə hazırlıq getdiyi bir vaxtda münafiqlər təfriqə salmaq üçün məscid tikməyə başlayırlar. Məscid tikiləndən sonra onun açılışı üçün Peyğəmbər (s) dəvət edirlər. Həzrət (s) döyüşə hazırlıq

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 81

görüdüyü üçün üzürlü olduğunu söyləyir. Təbuq səfərindən sonra yolda ikən, Allah-təala Peyğəmbəri aqah edir ki, həmin adamların məqsədi məscidi tikmək yox, təfriqə mərkəzi yaratmaqdır: **«Müsəlmanlar arasında təfriqə salmaq, Allah və Peyğəmbərlə vuruşmaq üçün məscidi seçənlər and içirlər ki, məscidi tikməkdə xoş məqsədimiz var. Allah and içir ki, onlar yalan deyirlər»**¹.

Özünüz fikirləşin, münafıqlar dini mərkəzi hansı məqsədlə tikirdilər və Allah-təala hansı səbəbləri göstərir – küfr, təfriqə mərkəzi və Allaha, Peyğəmbərə qarşı müharibə ocağı. Hətta xalqı aldatmaq üçün açılış mərasiminə həzrəti də dəvət edirdilər. Həqiqətən Peyğəmbər özü onların işini bəyənir. O zaman ki, onların alçaq niyyətindən xəbər tutur, göstəriş verir ki, məscid sökülsün.

Bütün bunlar Peyğəmbərin kafir və münafıqlərə qarşı qətiyyətini göstərir. Məscid adı ilə fitnə mərkəzi tikənlərin kökünü kəsir. Peyğəmbərin kafirlərlə belə rəftarı, böyük dərsdir. İslami ümməti, xüsusi ilə İslam rəhbərlər üçün deyilənlər nümunədir. Bu üsul, İslam ümmətini birləşdirir, yeni rəhbərlik üsulu ortaya çıxardır. Peyğəmbər (s)-ın bu qətiyyətinin təsiri ilə müsəlman ümmət birləşir və tam qüdrətlə dünya kafirləri ilə üz-üzə gəlir. Həzrət bir çox rəhbərlərə məktub göndərərək, onları həqiqətin

¹ «Tövbə» surəsi, ayə 107

qəbuluna çağırır. Hətta o dövrün zorluları olan Rum və İran imperatorlarına yazır ki, ya haqqı qəbul edib İslama gəlin, ya da sizinlə vuruşacağıq. Bu nümunələrdən aydın görünür ki, İslam rəhmət dini olsa da, heç vaxt fəsada qarşı yumşaqlıq göstərmir. İmkan verilmir ki, münafıqlar müsəlmanlara hakim olub, onların azadlığını hədələsinlər.

RƏSULULLAH (S) VƏ ƏDALƏTİN MÖHKƏMLƏNMƏSİ

Peyğəmbərin həyatında aydın görünən ictimai əsaslardan biri, insanların hüquqlarına riayət və ədalətin gerçəkləşməsidir. O, çox səy göstərirdi ki, ilahi quruluş çərçivəsində, ictimai münasibətlərdə kimsənin ən kiçik hüququ belə pozulmasın. Haqların qorunması ilə ədaləti möhkəmləndirirdi. Çünki ədalətin əsil mənası, insan haqlarının qorunmasıdır. Ədalət bu deyil ki, hamı eyni imkana malik olsun. İnsan imtiyaza malik olduğu üçün daha artıq hüquqa malik ola bilər. Bu halda bərabərlik yaratmaq özü də zülmdür. Məsələn, sinifdə müxtəlif şagirdlər iştirak edir. Əgər müəllim şagirdləri müxtəlif hazırlıqlarına görə fərqli qiymətləndirirsə, bu özü ədalətdir. Amma fərq qoymadan hamını eyni cür qiymətləndirmək zülmdür. Mümkündür ki, imtiyaz olmadıqda bərabərlik ədalət ölçüsü olsun. Bu hala Peyğəmbərin həyatında da təsadüf edilir. Həzrət məclisdəkilərə baxarkən, öz nəzərlərini bərabər bölərdi.

«Rəsulallah (s) öz vaxtını əshab arasında bərabər bölər və hamıya eyni cür baxardı». Ləyaqət və xidmət baxımından həzrət bu keyfiyyətləri ədalət ölçüsü götürərdi. Həzrətin xidmətinə təam gətiriləndə onu bütün süfrədə oturanlara bərabər bölərdi. Lakin bu təam hamıya çatmayacağı təqdirdə onu daha çox ehtiyacı olanlara verər və başqalarından üzr istəyib, buyurardı: «**Daha çox ehtiyacı olduqları üçün onlara verdim**»¹.

O, öz risalətinin icrasında çalışar, ögey münasibət göstərməz, kimsənin hüququn pozmazdı. Müsəlmanların işləri, beytül-mal onun ixtiyarında idi və bu büdcə təyinatı üzrə sərf olunmalı idi. Həzrət (s) çalışırdı ki, ehtiyacı insanlar varkən pul yerdə qalmasın.

Həzrət (s) hansısa bir ehtiyacının ona müraciət etməsini gözləməzdi. Özü belələrini arayıb-axtarardı. «Hara xərclənməsi bilinməyən bir pul olanda və gecə düşəndə, həzrət (s) ehtiyacı bir adam tapmayınca evə qayıtmazdı». {mənbə yoxdur} Hüquqların təmini üçün həzrətin bu qədər çalışması, cəmiyyətə rəhbərlik edən şəxsin öhdəsinə necə böyük bir məsuliyyət düşdüyünü göstərir. Həzrət (s) xalqa tapşırırdı ki, fəryad çəkməyə gücü olmayanların istəklərini ona çatdırsınlar: «**Öz ehtiyaclarını**

¹ Bəhar, 16

bildirməyə qadir olmayanların istəklərini mənə çatdırın»¹.

Bu elə bir meyarın təcəllisidir ki, heç bir məramda yoxdur. Bu elə bir məramdır ki, başqalarına laqeyid olanları dindən kənar elan edir: **«Müsəlmanların işlərini qaydaya salmaq barədə düşünməyən kəs, müsəlman deyil»².**

Həzrət (s) beytül-mala elə nəzarət edirdi ki, oradan bir iynə də itmirdi. Hüneyn döyüşündə müsəlmanlar xeyli qənimət ələ keçirdilər (İyirimi dörd min dəvə, qırx min qoyun və s.). Əqil İbni Əbu Talib icazəsiz olaraq bir iynə götürmüşdü. Birdən nida olundu ki, hər kəs qənimət nə götürübsə, geri qaytarsın, hətta iynə də olmuş olsa. Əqil iynəni həzrətə verdi o, da alıb qənimətin üstünə atdı. Həzrət yanındakı dəvənin tükündən qoparıb, xalqa göstərərək buyurdu: **«Mənim qənimətdən, hətta bu tükdən payım beşdən birdir»**. Həzrət ümumi büdcəyə məsuliyyətlə yanaşardı.

Həzrət (s) vəfatı ilə nəticələnən xəstəlik zamanı xəbər tutur ki, ixtiyarında bölüşdürülməmiş bir neçə dirhəm qalır. Adam göndərdib pulu gətirdi. Lazımı şəkildə böləndən sonra özünə müraciətlə buyurdu: **«Əgər bu pullar öhdəndə qala-qala Allahın görüşünə getsəydin, nə olardı!»**.

¹ Bəhar, 16

² Üsuli-kafi, 2-ci cild

Həmin xəstəlik halında dəfələrlə məsciddə söhbət etmiş, xalqdan halallıq istəmişdi. Onlara buyurmuşdu: «**Hər kəsin məndən bir tələbi varsa, qoy bu dünyada tələb etsin. Dünyadakı qisas axirətdəkindən asandır**». Bu vaxat Səvadə ibni Qeys qalxıb deyir ki, Taif döyüşündən qayıdarkən dəvəyə vurduğun çubuq mənə dəydi. Bu şəxs haqlı olmasa da (çubuq bilərəkdən dəyməmişdi), həzrət (s) qisas üçün hazır olduğunu bildirdi.

HƏDİYYƏLƏR

Əlbəttə ki, Peyğəmbər (s)-ın beytül-malı bölməsi və bəzilərini İslama həvəsləndirmək üçün hədiyyələr verməsi uyğun əsasa nöqsan gətirmir. Çünki beytül-malın ixtiyarı müsəlmanların rəhbərinin əlindədir. Bu rəhbər müsəlmanların xeyri və dinin yayılması üçün pul sərf edə bilər. Bu qərarların ədalətə zidd olmayan meyarı vardır. Hünəyn döyüşündə ələ keçən qənimətin bölünməsində həmin fərq aydın görünür. Necə ki, götürülmüş iynə beytül-mala qaytarıldığı bir zamanda əbu Süfyan, Müaviyə, Hikəm ibni Hizamın hər birinə yüz dəvə bağışlanır. Hətta bəzi qənimətlər yalnız mühacirlər arasında bölüşdürülür. Ənsara ayrılmaması etiraza səbəb olur. Necə olur ki, qılıncından qan çilənənlərə pay ayrılır? Həzrət buyurur: «**Gözünüzü qoyuna, dəvəyə dikmişsiniz? Sizin üçün bəs deyilmi ki,**

hamı evinə qoyunla, dəvəylə qayıtdığı halda, siz evinizə Rəsulallahla qayıdırsınız?!»¹.

Bəzi acıdil münafıqlar bu bölgüyə görə həzrəti ədalətsizlikdə günahlandırdılar. Həzrət (s) narahatlıqla bildirdi ki, məndə ədalət yoxdursa, bəs kimdə var?! Rəhbər öz məsləhətinə uyğun beytül-malı İslam və müsəlmanların xeyrinə sərf edirsə, etiraz üçün yer qalmır.

Beləcə, Rəsulallah (s) hökumətində risalətin digər mühüm hədəfi olan xalqın ədalətinin gözlənilməsi kamil surətdə gerçəkləşdi.

RƏSULALLAH (S) VƏ İNSANPƏRVƏRLİK

İnsanın daxilində iki meyl mövcuddur: fitrətin nura doğru meyli və insan təbiətinin hakimliyə, düşmənçiliyə meyli.

İnsana daxildən və xaricdən bu iki meyl yol göstərir. Daxildən ağıl və xaricdən Allah-təala və peyğəmbərlər onu fəzilətə səsləyir. Beləcə, daxildən nəfs və xaricdən ins-cinn şeytanlar onda vəsvəse yaradır. «Şəms» surəsində buyurulur: «**Günah və təqvanı tanıma insanın daxilində qoyulmuşdu**».

İnsanlar arasında düşmənçilik toxumu səpən insanın təbitidir. Əksər təfriqələrin səbəbi həmin bu səbəbdir. Bəşəri ixtilafların iki səbəbi vardır: birincisi əqidələr, ikincisi hüquqlar arasındakı fərqlərdir. Hər

¹ Sireyi ibni Hişam, 5

iki yönümdə insanın özünəpərəstişi mühüm rol oynayır. Bu ixtilaflarda hakim peyğəmbərlərdir. Peyğəmbərlər meyllərin tarazlığına müvəffəq olduqları üçün cəmiyyəti qurmaq iqtidarındadırlar. Onlar özünsevər bir cəmiyyətdən insanpərvər cəmiyyət tərbiyə edirlər. Peyğəmbərlər özbaşnalığı cilovlamaqla, fitrəti çiçəkləndirdilər. Fitrətin bərəkətindən cəmiyyətdə tərəvət və səmimiyyət yaranır. İxtilaflar ardan qalxır, hətta müəyyən hallarda ziddiyyətlər yaransa da, peyğəmbərlərin həqiqi hakimliyi ilə ortadan götürülür. Bu səbəbdən peyğəmbərlərin cəmiyyəti fəzilət, sədaqət, amanətçilik, insanpərvərliyin əks olunduğu bir cəmiyyətdir.

Bu həqiqəti Rəsulallah (s) ən gözəl şəkildə əks etdirdi. Düşmənçilik və qarətçiliklə fəxr edən mədəniyyətsiz, cahil cəmiyyətdən mütəşəkkil, insanpərvər, səmimi bir ümmət təşkil edildi. İlk ildən alovlanan müharibələr alovu söndürüldü.

Peyğəmbər (s) vəhy göstərişləri əsasında qurduğu mütəşəkkil cəmiyyətin misli, bəşər tarixində görünməmişdir. Bu elə bir tarixdir ki, dirsəyədək qana batan düşmənlər əl-ələ verib dost olurlar. Müqavilə bağlanır ki, qardaşcasına dini müdafiə etsinlər.

Peyğəmbər (s) insanları tərki-dünyalıq və özünəpərəstişdən həyata və insanpərvərliyə çağırdı:

«Hamınız birlikdə Allahın ipindən yapışın, təfriqə yaratmayın»¹.

Peyğəmbər (s)-ın qurduğu cəmiyyət qeyri-müsəlmanlara hörmət qoymaqla yanaşı, müsəlmanları birliyə, qardaşlığa çağırırdı. **«Ey iman gətirənlər! Səbr edin, dözün, hazır olun və Allahdan qorxun ki, bəlkə nıcat tapasınız!»².**

Mənsəbpərəst bir cəmiyyətdən isarlı, mərhəmətli bir cəmiyyət yarandı. **«Özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tuturlar»³.**

Müsəlmanlar bir ailənin üzvü bildirilir və buyurulur: **«Möminlər bir-birləri ilə qardaşdırlar»⁴.**

Möminlərin cəmiyyəti, bir ruhun hakim olduğu bədən üzvləri kimi tanıtılır. Birlik, insanpərvərlik, müsəlmanlara qayğı dini bir vəzifə kimi bəyan olundu.

Peyğəmbər (s) islami ümməti parçalaya biləcək təfriqələr haqqında xəbərdarlıq etdi: **«Hər kəs təfriqə yaradarsa, iman vədəsini yerə salmışdır»⁵.**

Rəsulallah (s) bütün mühacir və ənsarlar arasında rəsmi şəkildə qardaşlıq müqaviləsi bərqərar etdi. Dini göstərişlərin yardımıyla dini, cəmiyyət

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 103

² «Ali-imran» surəsi, ayə 200

³ «Həşr» surəsi, ayə 9

⁴ «Hücərat» surəsi, ayə 10

⁵ Bəhar, 27

daxilindəki düşmənçilikləri ortadan qaldırdı. Sözsüz ki, müsəlmanların daxilində olan düşmənçiliyi aradan qaldırmağa hünər lazımdır. **«Sən pisliyi yaxşıqla dəf et. Belə olsa, aranızda düşmənçilik edən şəxsi yaxın bir dost kimi görərsən»**¹.

Həzrətin (s) təşkil etdiyi cəmiyyət sayca az olsa da, elə mükəmməl təşkil olunmuşdur ki, onların arasına heç bir təfriqə yol tapa bilməzdi. Yalnız belə həmdil bir ümmət böyük döyüşlərdən qələbə ilə çıxar, öz ehtiyaclarını ödəyərdi. O dövrün qüdrətləri ilə üzbəüz dayanmaq, həmin bu birliyin səmərəsi idi. Məhz həmin həqiqətdən bu günkü İslam ümməti qəflətdədir və bu qəflətin acısını daim dadır. Biz həzrət Peyğəmbər (s)-dan nümunə götürməklə, birlik və insanpərvərliyimizə qayıda bilərik.

RƏSULULLAH (S) VƏ AZADLIQ

AZADLIQ MƏFHUMU

Azadlıq kəlməsi hər bir insan üçün gözəl və könüləyatandır. Bu sözü eşitməklə, insanın zehmində ümid və sevinc oyanır. Demək olar ki, insanın ictimai həyatında azadlıq ən gözəl sözdür.

Sözlərin bir çoxu bəzən oxşar, bəzən isə əks mənalar verir. Azadlıq da belə sözlərdəndir. Bəzi sözlər bu sözlərə dərindən tanış olmayanlara deyiləndə elə söz mənasında (hədəfi mənada) qəbul

¹ «Fussilət» surəsi, ayə 34

olunur. Əslində isə sözün müxtəlif işlənmə mənaları olur. Müxtəlif işləmə mənalarına diqqət etməklə sözün həqiqi mənasını əldə etməklə olar. Bununla belə, azadlıq sözünün mənası hamıya aydındır.

AZADLIQ GERÇƏKDƏ

1. AZADLIQ, YOXSAX QUL OLMA

2. ƏQİDƏ AZADLIĞI

Bu sözün digər bir mənası əqidə azadlığıdır. Bu nə deməkdir? Dini baxımdan insan əqidəcə azad ola bilərmi? İnsan öz istəyinə uyğun, təkallahçı, bədpərəst, müşrik və ya kafir ola bilərmi?

Əqidəyə münasibətdə din hər əqidəni haqq saymır. Tövhidən başqa bütün əqidələr yanlışdır: «**Haqdan sonra yalnız azmaq gəlir**»¹.

Ola bilərmi ki, insan azad olduğu üçün istədiyi əqidəni seçsin? Bu qəbul olunması söz deyil. Çünki ilahi vəhylər və Quran başdan-başa tövhidə çağırışlar və batil əqidələrdən çəkəndirmələrdən ibarətdir. Şəri cəhətdən hamı yekdildir və vəd olunmuşdur ki, fitri əqidə olan tövhid çiçəkləndirilsin. Bu səbəbdən, əqidə sahəsində seçim azadlığı yoxdur.

Belə demək olar ki, əqidə sahəsində azadlığın məfhumu bir yanarmış əmridir. Yəni əqidə zorla yaranmır. Onun başqa səbəbləri vardır. Kimsədə

¹ «Yunus» surəsi, ayə 32

zorla inam yaratmaq olmaz. Xalqı təkallahçı etmək üçün heç bir peyğəmbər əlinə qılinc götürməmişdir. Çünki tövhid inamı qılıncla hasil olmaz. Qılinc maneəni götürmək üçündür. Tövhid inamı dəlil, tanıma, yəni ağılın qəbulu ilə yaranır. İnam cəhaləti susduran, haqqı aşkarlayan təfəkkür və danışıqla əldə edilir. Bu azadlığın ziddi ikrah, zordur.

Din tövhidə dəvətdə hər iki cəhəti xatırladır: «**Dində zor yoxdur**»¹. Eləcə də buyurulur ki, Peyğəmbər xalqı yalnız Allaha tərəf çağırır.

Əqidəni icad etməyin doğru yolu ağılabatan dəlillər, qəlbəyatan moizələrdir ki, demək və eşitməklə hasil olur: «**İnsanların hikmət və gözəl öyüd-nəsihətlə Rəbbinin yoluna dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə mübahisə et**»². İlahi peyğəmbərlər, xüsusilə də Rəsulallah (s) bu göstərişlərdən faydalanaraq, tövhidi ürəklərdə cücartmışlar.

Ona görə də peyğəmbərlər dəlil, hikmət, moizə, rəhmət gətiricisidir, qılinc gətiricisi yox! Rəsulallah (s) bu işdə o qədər səy göstərdi ki, ona buyuruldu: «**İman gətirməyəcəklər deyə, özünü həlk edəsən?!**»³. Bu yolun sonunda üz tutulan adam gününün bütün nurunu keçirəndən sonra deyilir: «**Sizin öz**

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 256

² «Nəhl» surəsi, ayə 125

³ «Şüəra» surəsi, ayə 3

dininiz var, mənim də öz dinim!»¹. Çünki başqa bir yol qalmır.

3. RƏFTAR AZADLIĞI

Azadlıq sözünün bir işləmi də rəftara aiddir. Yəni insan öz rəftarında azaddır, yoxsa yox? Bunun qarşılıqlı tərəfi insanın öz rəftarında məcbur olmasıdır. Bu da etiqadi bir məsələdir. Bu məsələ müsəlmanlar, digər dinlərdən olanlar arasında məlumdur və bir çox parçalanmaların əsas səbəbidir. Bəzilərinin fikrincə, insan öz rəftarında məcburdur və onun rəftarı Allahın əlindədir. Əgər Allah istəməsə, insan heç cür rəftar edə bilməz. İnsan bir iş görmək istəsə də, əli çatmaz. Çünki onun ixtiyarı yoxdur. Müsəlmanların bir firqəsi bu sayaq fikirlərinə görə «cəbri» adlandırılmışdır.

Başqa bir dəstənin fikrinə görə, insan müstəqildir və öz rəftarını öz iradəsi ilə yerinə yetirir. Bu dəstə «mötəzilə» adlanır. Onların məramı «təfviz» kimi yad edilir.

Lakin şiə məzhəbi imamların (ə) göstərişləri əsasında hər iki baxışı rədd edir və belə hesab edir ki, insan öz rəftarında, işində nə məcburdur, nə də müstəqildir. İnsanın rəftarı Allahın izni ilə insanın öz ixtiyarındadır. Yəni Allah belə müəyyən edib ki, insanın işləri Allahın izni və insanın iradəsi ilə yerinə

¹ «Kafirun» surəsi, ayə 6

yetirilməlidir. Çünki insan istəmədən heç bir iş ola bilməz və eyni zaman o müstəqil də deyil. Filosofların gözəl söylədikləri kimi, insan öz rəftarında azad olmağa məcburdur.

Bu həqiqi inam imamların göstərişlərinə əsaslanır və doğru yolu işıqlandırır.

4. İCTİMAİ AZADLIQ

Azadlığın ən çox diqqət edilən işləmi, ictimai azadlıqdır. Yəni, insanın ümumi rəftarlarda, öz baxışını bildirməkdə, siyasi çalışmalarda azadlığı. Bunun əksi istibdaddır. Ən çox rol oynayan, ictimai-siyasi münasibətlərdə, insanlar arasında, firqələrdə diqqət edilən, məhz ictimai azadlıq məsələsidir. İnsanlar bu sahədə azadlığa meyllidir və öz ictimai-siyasi çalışmalarını həyata keçirmək istəyirlər.

Hakim sinfi qorxuya salan da elə bu azadlığın nəticələridir. Müxtəlif hökumətlər bu azadlığa müxtəlif münasibət bəsləyirlər. Əgər hökumət xalqa arxalanırsa, belə bir azadlıqdan qorxmur. Lakin zora güvənən hakimiyyətlər bu azadlığı təhlükə bilir və onu hər vasitə ilə məhdudlaşdırırlar.

İlahi peyğəmbərlər xəlqi olduqlarından, belə bir azadlıqdan çəkinməmişlər. Onların siyasi quruluşu xalq üçün olduğundan, zora güvənən hər bir hərəkətlə mübarizə aparmışlar. İctimai azadlıqlar nəinki peyğəmbərləri qorxutmamış, əksinə onların

ilahi amallarının gerçəkləşməsinə kömək göstərmişdir.

Bu azadlığı cəmiyyətə peyğəmbərlə hədiyyə etmişlər. Bu bütün peyğəmbərlərin çağırışıdır ki, tağutun tələsindən qurtulun və ilahi dəyərlərə üz tutun: **«Allaha ibadət edin, tağutdan çəkinin»**¹.

Quranda Firon tağut simvoludur. Firon istibdadı ictimai-siyasi yönümləri buxovlayırdı. İlahi peyğəmbərlərin vəzifəsi xalqı bu zülmədən qurtarmaq idi. Firon xalqı mədəni zillətə sürükləyirdi. İstibdad inamları xalqa qəbul etdirilirdi. Deyirdi: **«Mən sizin rəbbinizəm»**², **«Qanun mənim qanunumdur, xalq mənə itaət etməlidir»**.

Bu məqsədə çatmaq üçün xalqı insani, ilahi mədəniyyətdən uzaqlaşdırır, istibdad mədəniyyətinə sürükləyirdi. **«Öz qövmünü yüngül saydı, onlar da ona itaət etdilər»**³. Çünki mədəni bir xalq istibdadı qəbul edə bilməzdi.

Musa (ə) bu istibdad qarşısında belə bir azadlıq çağırışı verir: **«Allahın bəndələrini azad edib, mənə tapşır»**⁴. Musa (ə) xalqı insani və ilahi dəyərlərə yönəltmək istəyir.

¹ «Nəhl» surəsi, ayə 36

² «Naziət» surəsi, ayə 26

³ «Zuxruf» surəsi, ayə 54

⁴ «Naziət» surəsi, ayə 26

Rəsulallah (s)-ın bu yönümdə çağırışı məcburi zəncirlərin qırılmasıdır: «**Onların üzərindən ağırlıq və zəncirləri götürər**»¹. Həzrət (s) onları müxtəlif etiqadi və ictimai boyundurmалardan azad etdi. O, ilahi vəhylə cəmiyyəti şirkdən tövhidə çağırdığı kimi, ictimai-siyasi yönümdə də xalqı zülm və cəhalətdən qurtardı. İstibdad zəncirlərini qırdı, cəmiyyəti ilahi dəyərlərə, insani mədəniyyətə çağırdı və onlara azadlıq hədiyyə etdi.

İctimai cəhətdən insanları qüdrət sahiblərinin nəfs istəklərinə itaətdən azad etdi. İnsanlar yalnız dəyərlər qarşısında baş əydilər.

Rəsulallah (s)-ın mədəni cəmiyyətində xalq mədəni, ictimai-siyasi qərarların müzakirəsində, ictimai sahələrdə müdiriyyət və siyasətdə iştirak edir, hətta rəsmi şəkildə rəhbərlə iştirak peymanı bağlayırlar.

Həzrətin əli zorluların qarşısını alır. Həzrətin çağırışı o dövrün hakimlərinə təqdim ediləndə, o qədər ağıllı və azad qəbul edirdilər ki, hamı heyrətdə qalırdı.

AZADLIQ VƏ QANUN

İctimai azadlıq üçün iki şey {və ya amil} daim təhlükəlidir: istibdad və həcr-mərclik. Bu səbəbdən azadlıq qanuni olmalıdır ki, təminatlı və davamlı olsun. Doğru fikir deyil ki, qanunçuluq azadlıqla

¹ «Əraf» surəsi, ayə 156 ???

ziddir və heç bir məhdudiyyət ola bilməz. Belə bir azadlıq hərc-mərclikdir. İstibdad azadlıq üçün təhlükəli olduğu kimi, özbaşnalıq da eyni dərəcədə təhlükəlidir. Özbaşnalığın ilk qurbanı azadlıqdır. Azadlıq bünövrəli olmalıdır. İstədiyini edən adama mane olmaq olmamaq iddiasında çıxış edənlər səhv fikirdədirdər. Belə bir sual yarana bilər ki, azadlıq necə məhdudlaşa bilər? Cavab üçün doğru bir baxışı xatırlayırıq.

Hər bir cəmiyyət müəyyən inamları əsas götürür. İctimai ənənələr bu əsaslarla azad fəaliyyət göstərə bilər. Hər bir cəmiyyətdə azadlığı çərçivəyə salan ənənələr vardır. Tutaq ki, ictimai asayiş bir meyardır. Fərd və qrupların azadlığı bu meyarları pozmaqdır. Kimsə «mən azadam» deyə bu asayişə poza bilməz. İctimai əqidələrə görə bu azadlıq yox, azadlığın ziddidir. Çünki bu hərəkət başqalarının azadlığını pozur. Kimsə «mən azadam, başqalarının asayişini poza bilərəm», deyə bilməz. Bu azadlıqdan pis məqsədlə istifadə etməkdir.

Dini bir cəmiyyətdə əsil hədəf ilahi və insani dəyərlərin gerçəkləşməsidir. İctimai azadlıq da bu ilahi dəyərlər çərçivəsindən çıxmamalıdır. Azadlığın hədləri bu dəyərlərin çərçivəsi ilə məhdudlaşır. Ona görə də, bu dəyərlərə toxunan istər fərdi və ya ümumi bir fəaliyyət, dini siyasi qurum tərəfindən qəbul olunmayacaqdır. Çünki heç bir cəmiyyət

azadlıq adı altında onun qayda-qanunlarının pozulmasına yol verməz.

Əgər dini bir cəmiyyətdə insan dəlil-sübuta baxmayaraq öz yanmış əqidəsində qalmışsa, ona istədiyi azadlıq verilə bilməz. Çünki həmin şəxs təbliğat yolu ilə başqalarını da yoldan çırara bilər.

Dini cəmiyyətdə ilahi dəyərlərin ziddinə yönəlmiş və ona zərbə vuran istənilən bir fəaliyyət, azad deyil. Din insanlar ictimai azadlıq verəndə, günah və fitnə azadlığını nəzərdə tutulur. Əksinə, insani dəyərlər ziddinə olan bütün fəaliyyətlərin qarşısı alınır. Söhbət, bu ilahi dəyərlərə etinasızlıq göstərənlərin doğru yola dəvəti və ya məsuliyyətə cəlb olunub, tənbeh olunmasından gedir.

Azadlığı hədiyyə gətirmiş Rəsulallah (s) onu dini dəyərlərlə əsaslandırılmışdır. Yalnız bu halda insani dəyərlər qoruna bilər. Bu dəyərləri vurub keçən azadlıq bələdir və dini cəmiyyət onunla barışmaz mövqedədir. Rəhmət peyğəmbəri olan həzrət (s) belə hallarda rəhm olunmamasına çağırır. İnsani dəyərləri tapdayan şəxs ciddi şəkildə tənbeh olunmalıdır. **«Allaha və axirət gününə inanırsınızsa, Allahın dini barəsində ürəyiniz onlara yumşalması və möminlərdən bir dəstə də onların əzabına şahid olsun»¹**. Bu əmrlə azadlıq məhdudlaşmır. Sadəcə, azadlıq əsaslandırılır və qanuniləşdirilir.

¹ «Nur» surəsi, ayə 2

Rəsulallah (s)-ın ilahi siyasi cəmiyyətində xalq mədəni, ictimai-siyasi sahələrdə azad şəkildə iştirak edir. Dini cəmiyyət təqva və paklığa əsaslandığından azadlıq insani dəyərlərlə məhdudlaşır.

RƏSULALLAH (S) VƏ AİLƏ

Ailə cəmiyyətin əsasıdır. İctimai qurum ailə üzərində təşkil olur. Bu əsas nə qədər möhkəm olarsa, üzərindəki qurum da bir o qədər davamlı olar. Bünövrə zəif olduqda, binanın qısa zamanda dağılması da labüd bir nəticədir. Cəmiyyətdə həyatın dirçəlməsində başlıca rol ailənin üzərinə düşür. Çünki ailə tərbiyə ocağıdır. Düzgün tərbiyə ilə cəmiyyəti diriltmək, ucaltmaq olar. Əgər ailə düzgün rol oynaya bilməsə, tənəzzül, sıxıntı, cəhalət və kasıblıq cəmiyyəti bürüyəcəkdir.

Cəmiyyət üçün həyat və ümid olan din, tərəvətli və çalışqan bir cəmiyyət qurur. Bu cəmiyyətin əsası kimi ailə göstərilir. Din, xüsusilə də İslam ailə ocağının təşkilini tövsiyə edir və tənhalıqdan çəkindirir. Ailə qurmaq sakitlik, paklıq kimi tanıtdırılır. Ailə qurmaqdan imtina, insanın səadəti üçün təhlükəli sayılır. «Oda giriftar olanların çoxu subaylardır»¹.

Dindən ən yaxşı bağlılıq evlənmə, ən pis ayrılıq, boşanma hesab olunur. «**Allah yanında evlənmədən**

¹ Vəsail, 14-ci cild

əziz bir bağlılıq yoxdur»¹. «Ən mənfur ayrılıq ailə əsasının dağılmasıdır»². Din ailə bünövrəsinin möhkəmliyini düşünür və bu bünövrəni möhkəmləndirir ki, hadisələr selinə davam gətirsin.

AİLƏ QURMAQDA MƏQSƏD

Din ailə əsaslarını möhkəmləndirmək üçün iki mövzunu ilkin şərt bilir. Ailə qurmaqda nəslin davamı, ictimai tarazlıq, nəfs istəklərinin təminindən əlavə bir məqsəd, ünsiyyət və ülfətdir. Belə ki, ilahi vəhy aynasında həyat yoldaşı bu məqsədə görə müqəddəs tanıtdırılır: **«Sizin üçün onlarla ünsiyyət edəsiniz deyə, öz cinsinizdən zövcələr xəlf etməsi, aranızda dostluq və mərhəmət yaratması da Onun qüdrət əlamətlərindəndir»³.**

Əvəzolunmaz həyat yoldaşı ilə yaxınlıqdan yaranan sakitlik yorğunluğun, iztirabların aradan qalxmasına səbəb olur. Allah-təala öz zikrini və yuxunu sakitlik səbəbi bildiyi kimi ailə və həyat yoldaşını da sıxıntıların əlacı kimi təqdim edir. Ailə yaxınlığı bir çox iztirabların qarşısını alır.

AİLƏ ƏSASLARI

Ülfət, yaxınlıq ailənin əsasıdır. Bu əsası qüvvətləndirən hər bir amil, din tərəfindən israr

¹ Vəsail, 14-ci cild

² Vəsail, 15-ci cild

³ «Rum» surəsi, ayə 21

olunur. Daha çox iki amilə diqqət yetirilir və bu amillər ailənin əsası hesab olunur. Bunlardan biri məhəbbət, digəri isə güzəştə getməkdir. Hər iki amil ülfət və bağlılığın yaranmasında mühüm rola malikdir. İlk rol, iki həyat yoldaşının məhəbbətinə aiddir.

İctimai həyat boyu büdrəmələr çox olduğundan güzəştə getmə də mühüm rola malikdir. Çünki hər büdrəmə, hər nöqsanın ardınca düşmək kinküdurətə səbəb olur. Lakin hər kəs öz səhvinə görə utanıb, qarşı tərəfi bağışlasa və öz səhvini islah etsə, nəticədə pis olmaz. Hər ikisinin sonu ülfət və bağlılıqdır.

Allah-təala bu səbəbdən də iki əsası ər-arvad bağlılığının bünövrəsi kimi xatırlayır. Ər-arvad bir-birlərinə bağlı olmalı, bir-birinin nöqsanını bağışlamalıdırlar. **«Sizin aranızda iki bağ qərar verilmişdir – biri məhəbbət, digəri isə güzəştə getmə».**

Həyatının bütün sahələri örnək olan Rəsulallah ailə qurumunda da hamı üçün nümunədir. O, ailədə daim ülfət və məhəbbətin varlığı üçün nöqsanları bağışlayırdı. Kimsə bu meyarlara həzrət qədər diqqət yetirməmişdir. O, həyat yoldaşına məhəbbəti namaza məhəbbətdən ayırmırdı: **«Sizin həyatınızda üç şey mənə sevimlidir: ətir, həyat yoldaşı. Lakin sakitlik namazda gözümdür».** Bu məhəbbət haqqında ən gözəl söz həzrətidir: «Kişinin qadın üçün ən gözəl,

yaddan çıxmayan sözü «mən səni sevirəm» sözüdür»¹.

Rəsulallah (s) cəmiyyətin ən sıxıntı çəkən fərdlərindən olan qadınlara mərhəmətli idi. Buyurur: **«İki dəstəyə zülm etməkdən çəkinin: yetimlərə və qadınlara»**.

Həzrət həyat yoldaşına yaxşılığı fəzilətin üstün meyarı bilirdi: **«Sizin ən yaxşınız ailəsi üçün yaxşı olanınızdır və mən öz ailəm üçün ən yaxşısıyam»**.

Həzrət öz ailəsi ilə xoş rəftar edər, zarafatlaşardı. Onların səhvini bağışlamaqla məhəbbəti artırardı.

O, öz qadınlarını heç bir işə məcbur etməzdi: **«Mən və fəzilətsevər ümmətimdən olanlar kimsəyə bir işi zorla icra etdirməkdən uzağıq»**. O, öz şəxsi işlərini özü görər və ev işlərində yoldaşlarına kömək edərdi².

Həzrət soyuqluq yaradan bütün işlərdən çəkinərdi. Onun ailəsi məhəbbət dolu bir həyat yaşayar, dedi-qodudan uzaq olardı. Hansı ki, onun bir yox, bir neçə həyat yoldaşı var idi.

RƏSULULLAH VƏ UŞAQLAR

Bir fidana nəzər salarkən, insanın xəyalında lətafət, zəriflik, təravət, sakitlik canlanır. Bu xüsusiyyətlərin hər biri fidanın vücudunun keyfiyyətlərindən danışır. Onun lətifliyi və zərifliyi mehr və səfanı yada

¹ Vəsail, 14-ci cild

² Bəhar, 16-cı cild

salır. Onun təravəti həyat və ümid carçısıdır. Onun elastik gövdəsi tərbiyədən, tərbiyənin qəbulundan xəbər verir. Uşaq bir fidan kimi zərif, lətif, təravətli və şaddır. Uşaq öz insanlıq fitrətinə yaxın olduğu üçün (yaşı ötdükcə, bu məsafə artır) paklıq, səmimiyyət, mehribançılığını saxlayır. Təravətli və şad olduğu üçün ümid və həyatı xatırladır. Hər yana əyilə bilmək baxımından tərbiyəni həyat boyu genişləndirir. Uşaq ilahi bir hədiyyə olaraq, sadə, zəhn, fitrətlə yaranmışdır və bütün çirənliklərdən uzaqdır. Yalnız sonrakı xarici təsirlər onu ləkələyir. Həmin xüsusiyyətinə görə də, bütün tərbiyələri qəbul etmək istedadı vardır. Müəllim cavan bir ağac kimi onu istədiyi səmtə yönəldə bilər.

Bu səbəbdən, uşaq üçün tərbiyə proqramı hazırlananda, onun fiziki və psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Uşağın tutumunu, ruhiyyəsini bilmədən, onu düzgün tərbiyə etmək mümkün deyil. Uşaq ilə ünsiyyətdə olarkən, onun xarakteri araşdırılmalıdır. Bu araşdırmalardan belə nəticə çıxır ki, uşaq ilə mehriban, nəvazişlə rəftar etmək, onun istedadını çiçəkləndirir. Əksinə, sərt rəftar bu istedadı puça çıxarır.

Rəsulallah (s) vəhy göstərişi ilə uşaqların xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq, onlarla rəftar edir. O, uşaqların tutumuna uyğun şəkildə ünsiyyət saxlayırdı. Onların fitri istedadlarını nəzərə alar, onlar əziyyət çəkəndə, narahat olardı. Həzrət böyük

səmimiyyətlə uşaqların şəxsiyyətinə hörmət qoyar, onları insani fəzilətlərini çiçəkləndirərdi. Körpələrin hərəkətlə, ağıllamaqla bildirdikləri istəklərinə diqqət yetirərdi.

UŞAQLARLA EYNİLİK

Rəsulallah (s) malik olduğu şəxsiyyət və kərəmətə baxmayaraq, uşaqlarla olanda özünü onlarla eyni tutardı. Onlarla oynayar, yaxınlıq edərdi. Tövsiyə edərdi ki, uşaqla bir yerdə olan şəxs, özünü onunla eyni tutmalıdır: «**Yanında uşaq olan adam onunla uşaq kimi davranmalıdır**»¹.

Həzrət (s) nəvələri Həsən və Hüseyini çiyinə mindirər, «nə yaxşı atınız var» deyərdi². Həzrət (s) adam içində də uşaqlarla yaşd kimi rəftar edərdi. Əshaba buyurardı ki, uşaqlarla yaxın olun və onları qucağınıza götürün. Həzrətin (s) çiyinə mindirdiyi uşaqlar bu işlə fəxr edərdilər.

Həzrət (s) Hüseyini küçədə uşaqlarla oynadığı zaman qucağına çağıranda Hüseyin zarafatla qaçar və həzrət (s) onu tutanadək təqib edərdi. Həzrət (s) təkid edərdi ki, tərbiyəçi özünü uşaqdan üstün tutmamalıdır. Uşaqla eyni uşaq kimi yaxınlıq edib, mehribanlıq göstərməlidir.

¹ Vəsail, 5-ci cild

² Bəhar, 43-cü cild

UŞAQLARI SEVİNDİRMƏ

Həzrət (s) çalışardı ki, birlikdə oynamaq və hədiyyə verməklə, uşaqları sevindirsin. Bu barədə belə göstəriş verir: **«Öz qız övladını sevindirən adam, İsmail övladlarından bir qul azad etmiş kimidir. öz oğlan uşağını sevindirən adam, Allah qorxusundan göz yaş axıtmış kimidir»**¹. Uşağın arzu və ehtiyacını yerinə yetirmək, onun tərbiyəyə yatımlılığında mühüm rol oynayır.

Uşaq öz aclığını, susuzluğunu, sevinc və kədərini öz hərəkətləri, ağlaması və ya gülməsi ilə bildirir. Həzrət (s) mehriban olduğu üçün həssas idi və uşaqların istəklərinə diqqət göstərirdi. Oynadığı uşağın ürəyincə hərəkət etməyə çalışırdı. Hətta səcdə halında çiyinə uşaq çıxanda, səcdəni uzadardı. Namaz zamanı uşaq fəryad çəksəydi, namazı qısa qılardı. Bunun səbəbi soruşulanda buyurardı: **«Uşağın fəryadını eşitmirsinizmi?!»**².

UŞAĞIN İCİDİLMƏSİNDƏN ÇƏKİNMƏSİ

Uşağın ruhunun zərifliyinə görə, həzrət heç bir uşağın könlünü qırmazdı. Daim bu məsələyə ciddi yanaşardı. Çünki uşağın qəlbinə dəymək onun vücudunda, bəlkə də, qarşısı alınmaz izlər buraxır. Təkid edərdi ki, uşaqlarla yaxın olun. Hətta

¹ Bəhar, 101-ci cild

² Fürue-kafi, 6-cı cild

qucağındakı uşaq onun üstünü murdarlayanda uşaqı özündən uzaqlaşdırmazdı. Buyururdu ki, uşaqın sidiyindən acıqlı halda qorunmayın: **«Uşaq sidiyini qurutmayınca ona mane olmayın»**¹.

Uşağın incidilməməsi onun dərrakəsini artırır. Uşağın istəyini yerinə yetirəndə o, deyilənləri daha asanlıqla qəbul edir. Sərt rəftar isə uşağın istedadını söndürür.

UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN TƏRBIYƏSİ

Rəsulallah (s) uşağın inkişafı üçün ona şəxsiyyət kimi yanaşırdı. Həzrət belə buyurur: **«Övladlarınıza hörmətlə yaşın, onları təhqir etməyin»**².

Böyük şəxsiyyətə malik olan həzrət (s) küçədə və bazarda uşaqlara salam verər, onların şəxsiyyətini qaldırardı³. Uşağın şəxsiyyətinin uca tutulması tərbiyə üçün faydalıdır. Əksinə, şəxsiyyətin təhqiri onu şəxsiyyətsizliyə aparır. Hansı ki, uşağın şəxsiyyətlərinin uca tutulması, onun kəramətli və fərzanə bir insan kimi tərbiyələndirir.

RƏSULULLAH (S) VƏ CAVANLAR

Gənclər öz cavanlıq dövrlərinin xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq, həm tərbiyəyə yatımlı, həm də yenilikçi və rəngarənclik sevirlər. Onlar proqramlı,

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Vəsail, 15-ci cild

³ Vəsail, 3-ci cild

yekcins həyatdan yorulurlar. Cəmiyyətin təlim-tərbiyə qurumları o zaman müvəffəqiyyət qazanır ki, gənclərin zövqünü oxşayacaq növbənöv proqramlar hazırlasınlar. Quru və cazibəsiz tədbirlərdə iştirak etmək gənclər üçün darıxdırıcıdır.

Bu qanun dini quruluşda da istisna deyil. Əgər dində ruh olmasa, cavanlar təbii olaraq kənarda qalacaqlar. Əslində, bu sayaq yekcinsliyi, quruluşu din adlandırmaq olmaz. Dinlə onun mənbəsi olan vəhydən tanış olmaq olar. İlahi vəhy isə Quran və rəvayətlərdə əks olunmuşdur. Din özünü dinşünas adlandıran və öz şəxsi rəyinə əsaslanan bəzilərinin düşüncəsi deyildir. Dinə birtərəfli yanaşmadan doğan düşüncələr onu ruhsuz təqdim edir və gənclərin dindən uzaqlaşmasına səbəb olur.

Dini tanıtdıran peyğəmbərlər cəmiyyətin bütün təbəqələri ilə yanaşı addımlayır və öz çiyin yoldaşını insani və ilahi dəyərlərlə maraqlandırır. Bu səbəbdən peyğəmbərləri cəmiyyətin təkə bir təbəqəsi (məsələn, qocalar) əhatə etmir. Onun ətrafında qocalar, cavanlar, qadınlar və kişilər, kasıblar və varlılar toplanır. Bu dairədə ən çox gözə dəyən isə ictimai, iqtisadi, siyasi, hərbi sahələrdə mühüm rol oynayan gənclərdir. Peyğəmbərlər heç zaman bu enerjili nəslə yaddan çıxarmamış, onların ətrafında cavanlar olmuşlar. Rəsulallah (s) cavanları gözəl anlayır, onların meyillərinə diqqət yetirirdi. Həzrət onların əksər istəklərinə, eləcə də cinsi

meyllərinə diqqətli idi. Bu ehtiyacların ödənilməsi üçün Rəsulallah (s) çox çalışdı. Onun dövründə evlənmək olduqca asan idi və böyük xərc tələb etmirdi. Onun cəmiyyətində dargözlük, yersiz tələblər yox idi. Əksər cavanın evlənməsi günün bütün adi işləri kimi olduqca asan idi. Bütün bunlar ilahi cəmiyyətdə gənclərin istəklərinə diqqətin təcəllisidir.

Rəsulallah (s) müxtəlif təbəqələr və cavanlarla məşvərət edərdi. Onların şəxsiyyətini uca tutardı. Həzrətin özünəməxsus xüsusiyyətləri onu cavanlara sevdirdi və onlar müxtəlif toplantılarda iştirak edirdilər.

Rəsulallah (s) onların hisslərini, meyllərini dərk edərək, onları inandırırdı. Heç bir gənc onun hüzurunda, mövqeyindən inciməzdi.

Peyğəmbər (s) bu təbəqənin nəfs izzətinə (nəfsitoxluğuna) diqqətli idi. Onlar etiqadlı, şəxsiyyətli və özünə inamlı tərbiyə olunurdular, istedadları çiçəklənirdi. Elə bu səbəbdən də, həzrətin ən möhkəm yoldaşları ona tövhid yolunda kömək edən cavanlar idi.

CAVANLARA TƏLİM

Əgər din gənclərə bu qədər əhəmiyyət verərək, «azğınlar sizin gənclərinizi yoldan çıxartmamış, onların sorağına gedin»,-deyə buyурса, bunun səbəbi təkcə etiqad, inam məsələsi deyildir.

Müxtəlif baxımlardan gənclərin təhsil alması təkid olunurdu. Həzrət (s) buyurur: «Övladlarınıza atıcılıq və üzgüçülük öyrədin»¹.

Həzrət (s) cəmiyyətin ehtiyacları olduqları fənnlərin qayğısına qalırdı. Hər dövrün öz ehtiyacları vardır. Dini bir cəmiyyət vaxtlı-vaxtında bu ehtiyacları nəzərə alaraq, sağlam əyləncələrin, idman və sair sahələrin təşkilinə diqqət yetirilməli, istedadların çiçəklənməsi üçün lazımı şərait yaradılmalıdır.

CAVANLARA VƏZİFƏ VERMƏK

Həzrət (s) cavanlara məsuliyyət, vəzifə verərdi. Onları heç vaxt kənarlaşdırmaz, hətta böyük vəzifələr tapşırırdı. Müxtəlif ictimai məsuliyyətlərdə gənclər iştirak edərdilər.

Həzrət (s) gənclərə o qədər inanırdı ki, vəzifədə özünün doğruldanların istedadından tam faydalanırdı. O, gənclərə vəzifələr tapşırır və heç bir səbəb onu fikrindən daşdırmazdı. Öz inamında ciddilik göstərirdi. Bu inam səbəbindən həzrətin ətrafını cavanlar tutardı və onun tədbirləri cavanlar tədbiri idi. Onun yaxınları cavanlar nəslində təşkil olunardı. Hicaz gəncləri həzrətə o qədər məftun olmuşdular ki, öz ata-analarından, vətənlərindən əl çəkmişdilər. Onlar çətin şəraitdə amallarına sədaqətli qalmışdılar. Hətta risalətin ilk çiçəkləri gənclər

¹ Vəsail, 12-ci cild

arasında cüçərmişdi. Gənclər o qədər dərin inama sarılmışdılar ki, dini tədbirləri şəhərdə keçirmək mümkün olmayanda şəhər kənarına çıxardılar.

Rəsulallah (s) böyük mədəni, ictimai, hərbi vəzifələri cavanlara həvalə edərdi. Həzrətin Mədinəyə hicrətindən əvvəl gənc Məsəb ibni Əmir mədəni və təbliği risalətin icrası üçün Mədinəyə göndərilir. Həmin bu gənc Bədr və Ühüd döyüşlərinin bayraqdarı olur və Ühüd döyüşündə şəhadətə yetişir.

İyirmi bir yaşlı İtab ibni Əsid Məkkənin fəthindən sonra həzrət tərəfindən Məkkə valisi kimi siyasi işlərə məsul təyin edilir. Hansı ki, səhabələr arasında ondan yaşlıları çox idi. Bəziləri cavan olduğu üçün etiraz etdikdə, həzrət qətiyyətlə cavab verirdi ki, vəzifəyə təyinatda ölçü yaş yox, ləyaqət və fəzilətdir. Hər yaşlı insan ləyaqətli olmur. Başqa sözlə, yaş böyüklük səbəbi deyil. Böyüklük ləyaqət və fəzilətdir. Bu sözlər Məkkənin dini təbliğatçısı iyirmi altı yaşlı Məaz ibni Cəbəl də aiddir¹.

Eyni hal rumlulara qarşı könüllü döyüşçülərin başçısı Üsamə ibni Zeydin təyinatında da müşahidə edilir. Könüllülər arasında yaşlılar nə qədər çox olsa da, həzrət on səkkiz yaşlı gənci sərkərdə təyin edir. O, etiraz edənlərə eyni cavab verir. Üsamə öz atası kimi bu məqama layiqdir. Bu həzrətin üsuludur.

¹ Sireyi-hələbi, 3-ci cild

Gənclərin başçı təyin olunmasına görə döyüşdən yayınanlar olurdu. Əbu Əyyub ənsari belələrindən idi.

Xülasə, həzrətin ətrafı cavanlar idi. Həzrətin buyurduğu «mənə cavanlarla yardım edildi» sözləri həqiqətdir.

RƏSULULLAH (S) VƏ QADINLAR

Qadınlar haqqında görüşlər və onların müxtəlif sahələrdə iştirakı daim fərqli olmuşdur. Bu fərqlər qadınlar haqqında inam və mədəniyyətlərin fərqindən doğmuşdur. Cəmiyyətin ikidə birini təşkil edən qadınlar haqqında düzgün proqram hazırlamaq heç bir bəşər nəzəriyyəsinə nəsisib olmamışdır. Çünki düzgün bir proqramın hazırlanması üçün qadınların ruhiyyələri, meylləri və qüvvələri bilinməlidir. Yalnız ilahi vəhydən doğan peyğəmbər proqramlarında deyilən şərtlər ödənilir.

MƏDƏNİYYƏTLƏRİN NƏTİCƏSİ

Mədəniyyətlər fərqli olduğu üçün onların nəticələri də fərqlidir. Qadın şəxsiyyətinin qorunması, onun azadlığı haqqında müxtəlif nöqsanlı düşüncələr səbəbindən nəticələr ya ifrata varır, ya da üzdən keçir. Uyğunsuzluqların çoxu oxuculara aydındır.

AZADLIQ VƏ QADINLARIN İŞTİRAKI

Ən əhəmiyyətli budur ki, dini mədəniyyət, xüsusilə də İslam mədəniyyəti qadın şəxsiyyətini tam düzgün tanıdığı üçün onun proqramları da həqiqidir. Bu proqram nöqsansız şəkildə onların fərdi və ictimai mövqelərini müəyyənləşdirmək gücünə malikdir. Din qadın şəxsiyyətini düzgün tanımaqla, onun üçün proqramlar hazırlayır. Bu proqramlarda qadının həm şəxsiyyəti, həm də dini və ictimai azadlıqları əks olunur. Rəsulullah (s) ilahi vəhydən ilhamlanaraq, onların inkişafı üçün meydan açır və onları zillətdən, təhqirlərdən, nökərçilikdən xilas edir. Belə ki, qadınlar kişilərlə çiyin-çiyinə öz hörmətlərini qorumaqla, azad şəkildə cəmiyyətdə iştirak edirlər. Elm və biliklərə yiyələnməkdə qadının kişi ilə bərabər olması, müxtəlif sahələrdəki müvəffəqiyyətlər qadın cəmiyyətinin imkanlarını aşkarladı.

Rəsulullah (s)-ın ictimai-siyasi hökumətində, vəhyin çiçəklənməsi dövründə qadınlar kişilərlə yanaşı fəzilət müsabiqəsinə çıxdılar. Hətta bəzi sahələrdə qadınlar irəli çıxdılar və insani, məntiqi hüquqlarını geri qaytardılar.

Həzrətin müasiri olan qadınlar ictimai-siyasi, hətta hərbi sahələrdə iştirak üçün fürsət tapdılar. Müharibələrdə İslam qoşununda qadınlar yardımda, hətta döyüşlərdə iştirak edirdilər. Elm və

mədəniyyətcə o qədər yüksəlmişdilər ki, rəhbərin hüzuruna gedib, müxtəlif məsələlər barədə söhbətlər aparırdılar. Hətta sualların çoxu azadlıq, məhdudsiyyətlər, müxtəlif sahələrdə iştirak etmə kimi əsas məsələlərə aid olunurdu. Yezid qızı Əsmanın peyğəmbərlə söhbəti buna bariz nümunədir. Əsma bir dəstə qadının nümayəndəsi kimi həzrətin (s) hüzuruna gedib, qadın azadlığı, kişilərlə olan fərqlər barədə o qədər gözəl sual verdi ki, həm peyğəmbəri, həm də onun yaxınlarını «əhsən» deməyə vadar etdi.

Rəsulullah (s) cəmiyyəti qadınların istedadının, mədəniyyətinin, sənətinin inkişaf ocağı idi. Bu risalət kişilərlə yanaşı qadınlar üçün kəramət, şərəfət, azadlığı hədiyyə gətirdi. Bu cəmiyyət quru, yersiz məhdudsiyyətlər qoymadı. Qoyulmuş məhdudsiyyətlər qadınların və cəmiyyətin iffətinin hifzi üçün idi. Kəramət qorunduğu üçün istedadlar çiçəklənirdi.

Qadının cəmiyyətə çıxmasının çətinlikləri vardır. Müasir dünya qadınların cəmiyyətdə iştirakı deyilənlərə şahiddir. Rəsulullah (s) qadınlara azadlığı kəramətlə bir yerdə vermişdir. Onların ictimai-siyasi həyatda iştirakı öz hüquqlarını qorumaq məqsədi daşıyır. İslami azadlıq bu günkü azadlıqla eyniləşdirilə bilməz. Bu günkü dünya azadlıq və qadın hüquqları adı altında heyvani bir azadlıq təqdim edir. Qadının kəraməti müxtəlif yollarla ayaq altında tapdalanır. Bu günkü azadlıq öz

iqtisadi təbliğatında qadın iffətini alçaldaraq, ondan vasitə kimi istifadə edir. Bu azadlıq deyil! Bu yataq otağını küçüyə çıxarmaq, insani həyatı boğmaqdır! İffət və kəraməti ərsəyə çıxarmaq ilahi dəyərdir və Rəsullah (s) bu azadlıqla fəxr edir.

DƏYƏRLİ FÜRSƏTLƏR

İslami qurumun təşkili ilə uyğun dəyərlərin gerçəkləşməsi üçün əlverişli şərait yaranır. Bu qurumda siyasi müdiriyyət və qadın cəmiyyəti olduqca ayıq olmalıdır. Bu fürsət qənimət bilinməlidir. Qərarlar İslamın proqramları və peyğəmbər (s)-ın göstərişləri əsasında həyata keçməlidir. Qərbdəkilərin hamıya aydın olan ideallarına diqqətli olmaq lazımdır. Eləcə də, yersiz təəssüb və məhdudiyətlərdən çəkinmək lazımdır. Qadınlarla münasibətdə İslam elə təqdim olunmalıdır ki, cəmiyyət İslamdan qaçmasın. Diqqətli olmaq lazımdır ki, dindən uzaqlaşmanın əsas səbəblərindən biri, həmin bu yersiz məhdudiyətlərdir.

Bu günkü qərbdən yorulmuş baxışlar böyük ümidlə İslami dəyərlərə dikilmişdir. Siyasi və ictimai, mədəniyyət qurumlarının mühüm öhdəçiliklərindən biri, qadın dəyərinin qorunması və cəmiyyətdə qadın fəallığının təşkilində ilahi dinin gücünü göstərməkdir.

RƏSULALLAH (S) VƏ ƏDƏBLƏR

ƏDƏBİN MƏNASI

Ədəb ağıl və şəriət nəzərinə, əməl edilməsi gözəl rəftarlardan biridir. Ədəb üstünlükləri olan rəftarda gerçəkləşir. Məsələn, oturmağın müxtəlif formaları vardır. İnsan iki dizi üstə və ya ayaqlarını uzatmış halda otura bilər. Bəzi oturuşlar ədəbə uyğundursa, bir qism oturuşlar ədəbsizlikdir. Aydın olur ki, ədəbli rəftarın iki xüsusiyyəti vardır: əvvəla, ədəb insan rəftarının sifətidir. İkincisi, ədəb saleh və mübah (icazə verilmiş) rəftarın sifətidir. Əvvəlki xüsusiyyətə görə, ədəb əxlaqdan ayrılır. Çünki əxlaq ruhun sifətidir və insanın möhkəm ruhiyyəsi əxlaq adlanır. İkinci xüsusiyyətə görə, ədəb cəziz işlərə aiddir. Haram işi ədəblə yerinə yetirmək olmaz. Ədəb bəyənilmiş rəftara xasdır. Əgər rəftarın əsası bəyənilməzdirsə, o, ədəbli surət ola bilməz.

Bundan əlavə, əgər əxlaq sabit iş olsaydı, bütün cəmiyyətlərdə onun ölçüsü eyni olmalı idi. Lakin ədəb ictimai işlərdə nisbi, mühitin ənənələrinə tabe ola bilər. Eyni bir rəftar sabit meyarlardan bəhrələnsə də, bir mühitdə ədəbli, digərində ədəbsiz sayıla bilər. Bütün hallarda ədəbin əsası əqidə və insan əxlaqıdır.

Bir cəmiyyətin adət ənənələri onun etiqadını əks etdirir. Ədəb və əxlaq arasında mövcud fərqləri nəzərə alaraq, ədəbi ayrıca nəzərdə keçirməli oluruq.

PEYĞƏMBƏRİN ƏDƏBİ

Hər bir insanın ədəbi onun tərbiyəçisindən asılıdır. Hər bir şəxs öz ədəbini ictimai ünsiyyətlərdə göstərir. Tərbiyyəçi nə qədər üstün olarsa, başqalarına da yaxşı ədəb öyrədən.

Peyğəmbərlərin tərbiyəçisi Allah-təala olduğundan, onların ədəbi ən üstün ədəbdir. «Allah-təala öz peyğəmbərini üstün ədəbli etmişdir»¹.

Allah öz peyğəmbərlərini, xüsusilə də Rəsulullah (s)-ı ən əqidəli, ən əxlaqlı, ən ədəbli qərar vermişdir. Həzrət bütün sahələrdə başqaları üçün nümunədir. Bu hissədə uyğun məsələyə toxunuruq.

İCTİMAİ ƏLAQƏLƏR

İlahi dinlər insanı ictimai rabitələrə rəğbətləndirir. Bu xüsusiyyət İslamda daha qabarıq nəzərə çarpır. İslam insanlara tərkidünyalığı, cəmiyyətdən kənara çəkilməyi qadağan edir. Dini və qeyri-dini olmaqla, cəmiyyət iki hissəyə ayrılır.

Qeyri-dini mühitdə əlaqə, ünsiyyət yaradılması rədd olunub. İnsanı üsullar əsasında rabitə yaratmaq bəyənilir. Küfr, nifaq dəstəsi ilə rabitələr dini baxımdan rədd edilmişdir. Fitnəkarlarla ünsiyyət saxlamaq olmaz!

Dində ünsiyyət, rabitə, səmimiyyət göstərişi verilir ki, dini cəmiyyət bir ailənin üzvləri kimi olsunlar.

¹ Kafi, 3-ci cild

«Ey iman gətirənlər, səbr edin, dözün, hazır olun»¹.
Din cəmiyyətə qardaşlıq göstərişi verir. İslam dini bir yığın bir-birinə bağlı ailə adlandırır: «**Möminlər bir-birləri ilə qardaşdırlar**»².

RABİTƏLƏR VƏ MEYARLAR

Din ünsiyyətlərin yaranmasında öz tövsiyələrini verir. Qeyri-dini qurumda rabitələrin meyarı cəmiyyətdə möhtərəm sayılan insan hüquqlarıdır. Məsələn, müqavilələrə hörmət, əmanətçilik, doğru danışmaq, eləcə də xəyanət və zülmədən çəkinmək. Din bu barədə buyurur: «**Xalqla insani meyarlar əsasında rəftar et – istər müsəlman olsun, istərsə də dinsiz!**». «Bəqərə» surəsində buyurulur: «**Xalqla yaxşı rəftar et**».

«Nəhcül-bəlağədən» oxuyuruq: «Xalqla mehribanlıqla, dolu qəlblə rəftar et. Çünki xalq iki dəstədir – ya sənin din qardaşındır, ya da yaranış yoldaşın». Əgər din qardaşın olmasa da, sənin kimi bir insandır. Onların insani hüquqları möhtərəmdir.

Din bütün cəmiyyətlərdə hamıya aid olan möhkəm meyarlar müəyyən edir. Başqaları üçün pislik arzulama, özün üçün arzuladığını başqaları üçün də arzula! ³.

¹ «Ali-imran» surəsi, ayə 200

² «Hücürat» surəsi, ayə 10

³ Üsuli-kafi 2-ci cild

XOŞ ÜZLÜLÜK

Bu meyarların çiçəklənməsində Rəsulallah (s)-ın üsulu hamı üçün nümunədir. O, ictimai münasibətlərdə insani və ilahi hüquqlara həyat verdi. O, xalqla xoş üzlə, şirin rəftar edir, kin və acılıqdan çəkinirdi¹.

O, başqaları ilə qarşılaşanda birinci salam verərdi. Salam vermək öz münasibətini bildirməkdir.

EYNI RƏFTAR

O, insanlara öz rəftarında fərq qoymaz, eyni cür yanaşardı. Varlıya, kasıba fərq qoymazdı². «Hücürat» surəsində buyurulur: **«Ey iman gətirənlər, sizi bir kişi və bir qadınlardan yaratdıq. Sonra bir-birinizi tanımanız üçün sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız, pis əməllərdən daha çox çəkinənlərinizdir»**.

Fərq hansı tayfadan olmaqda yox, hansı fəzilətə malik olmaqdadır.

KASIBLARLA BİR SÜFRƏDƏ

Həzrət kasıblara hörmət qoyduğu üçün onların dəvətini qəbul edərdi. Əl görüşəndə görüşdüüyü adam əlini çəkənədək gözlərdi³. Kimsənin istəyini

¹ Bəhar 16-cı cild

² Bəhar 7-ci cild

³ Bəhar 7-ci cild

rədd etməzdi. Bütün bu rəftarlar həzrətin rəhbər olduğu, xalqla ünsiyyətdə olduğu vaxta təsadüf edir. Hansı ki, Rəsulallah (s) üçün vaxt olduqca qiymətli idi. Bəziləri bunu anlamadığından saatlarla həzrətin vaxtını alırdılar. Hətta onun evi iclaslar məkanına dönmüşdü. Həzrət öz həyasına görə bu adamlara bir söz demədiyindən, Allah-təala bu mövzuda buyuruqlar göndərdi. Rəsulallah (s) bir şəxslə danışarkən üzünü yana tutmaz, tam üzbəüz danışardı.

DANIŞIQDA ƏDƏB

Danışiq insanlar arasında ən əsas və ən ümumi rabitə vasitəsidir. İki insanın ilk görüşündə bu böyük ilahi nemətdən istifadə etməklə, məqsədlər aydınlaşır. Danışığın iki gözəlliyi vardır: biri söhbətin mənası, digəri zahiri gözəlliyidir.

Bir insanın danışığı mənalıdırsa, bu gözəlliyin biridir. Məna ilə yanaşı zahiri gözəllik də olarsa, hər iki gözəllik əldə edilər. Allah buyuruğu olan Quran tam halda hər iki gözəlliyə malikdir. «Zumər» surəsində buyurulur: **«Sübhan Allah ən gözəl sözləri nazil etdi. Quran bir kitabdır ki, onun ayələri bir-birinə oxşar, bir-birinə nəzarət edəndir».**

Quran özü gözəl olduğu üçün başqalarına da gözəl danışmaq göstərişi verir: **«Xalqla gözəl danışın»**¹.

¹ «Bəqərə» surəsi, ayə 83

«Mənim bəndələrimə de ki, daim ən gözəl söz danışsınlar. Şeytan onları pis danışığa vadar edir ki, düşmənliyə səbəb olsun»¹.

Quran heç bir halda çirkin sözlərə icazə vermir. Hətta dinsizlərə də pis söz deməyə yol verilmir: **«Allahdan qeyrisinə tapınanlarla pis danışmayın, çünki onlar da nadanlıq üzündən Allahla pis danışır»².**

Rəsulallah (s) bu ədəbin təcəllisinin kamil nümunəsidir. Onun danışığı dərin, mənalı, gözəl, biçimli, yerində və təsirli idi. Onun danışığında artıq-əksik olmazdı³. Artıq kəlmədən çəkinərdi. Danışığı qaydalarına tam riayət edərdi. Hətta söhbəti özü kəsməzdi ki, qarşı tərəf özü kəssin. Qarşı tərəf söhbətini kəsənədək həzrət davam edərdi. O, biçimli və aram danışardı. Danışığı səlis və doğru idi.

Danışarkən qarşı tərəfin səviyyəsini nəzərə alardı. Danışığı nə qədər dərin, gözəl, həqiqi olsa da, çox şirin idi. Zarafat etsə də, zarafatı həqiqət olardı. Çox aydın və cazibəli danışardı.

Onun buyuruqlarından bəzilərinə diqqət edin: **«Əl verən, əl tutandan üstündür», «Başqalarına mehribanlıq göstərməyən kəs, kimsədən mehribanlıq gözləməməlidir», «Ən üstün mərifət,**

¹ «İsra» surəsi, ayə 53

² «Ənam» surəsi, ayə 108

³ «Bəhar» 16-cı cild

Allahdan qorxudur», «Vacib əməlləri yerinə yetirən kəs ən abid insandır», «Xalqın xidmətçisi onun ağasıdır». «İnsanları yaxşı rəftara çağıran kəs, özü yaxşı rəftar edən insan kimidir», «Xalqı eşitmək Allaha müxalif olmamaqdır», «Yaxında ehtiyacılı ola-ola (başqasına) sədəqə rəva deyil».

OTURMAĞIN ƏDƏBİ

Başqalarının hüzurunda oturub-durmağın müxtəlif formaları vardır. Bu şəraitdə ədəbli insanlar ədəbsiz insanlardan seçilir. Özünü qurmuş, nəfs istəklərini cilovlamış insanlar başqalarının hüzurunda ədəbli əyləşirlər. Süst və iradəsiz insanlar isə, ayaqlarını müxtəlif cür uzadıb yığaraq, ədəbsiz halda otururlar.

Rəsulallah (s) bu sahədə də başqaları üçün bir örnəkdir. O, oturub-durarkən daim Allahı zikr edərdi, heç vaxt oturmaq üçün xüsusi bir yer nəzərdə tutmazdı. Çalışardı ki, məclisin aşağı hissəsində əyləşsin¹. Onun hörmətinə kimsənin ayağa durmasını sevməzdi. Əgər bir şəxs onun hörmətinə başqalarının ayağa durmağını gözləyirsə, demək özünü üstün tutur və bu da günahdır. Ona görə də belə şəxs cəhənnəm oduna düşər olacaqdır. «Onun üçün ayağa durulmasını istəyən adamın yeri oddur»².

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Bəhar, 76-cı cild

Həzrət adətən üzü qibləyə oturardı¹. O, özü üçün yer hazırlamaqdan çəkinər və başqalarını da bu xudpəsənd işdən çəkindirərdi. Həzrət oturarkən söykənib, təkyələninib oturmazdı. O, üç cür oturardı: (ərəbi) təşəhhüd halındakı kimi iki dizi üstə, ya da bir ayağını yığıb, o birini onun üzərinə qoyardı². {BAX: üçüncüsü qeyd olunmayıb}

YEMƏYİN BƏZİ QAYDALARI

Ruhun qidalanması kimi cismin də qidalanması insan üçün bir vəzifədir. Cismin münasib qidalar və vitaminlərlə təmini bədən enerjisinin saxlamaqla yanaşı, onu xarici amillərin təsirinə qarşı müqavimətli edir. Sadə və vitaminli qidalar enerji və sağlamlığın təmini üçün çox münasibdir. Qidaların azlığı, eləcə də həddindən artıq qidalanma orqanizmə dağdııcı təsir göstərir. Bu məsələlərin araşdırılması mövzumuzdan kənardır. Sadəcə bunu bilmək lazımdır ki, insanın psixoloji durumu və qidalanma qaydalarına əməl olunması, insanın sağlamlığında əhəmiyyətli rol oynayır.

Bütün sahələrdə insana yol göstərən din, bu sahədə də ona heyvandan fərqli ilahi ədəblər tövsiyə edir. Quran təam barəsində buyurur: «**İnsan öz təamına**

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Bəhar, 16-cı cild

nəzər salmalıdır»¹. Ayə bu mənada ola bilər ki, insan yediğinin halal və ya haram olmasına diqqət yetirməlidir. Bu insanın ruhi halı ilə bağlıdır ki, insan yediğinə baxmayanda dad bilmir.

Əhli-beyt və pak itrət, bu ayənin təfsirində ruhun qidasını da əlavə edirlər. İmam Baqirdən (ə) nəql olunub: «Elminizin mənbəyi barədə, onun haradan qidalanması haqqında düşünün»². Əslində bu ruhun qida ilə təmini üçün bir göstərişdir.

Digər diqqət ediləsi məsələ təam yeyərkən, bu nemətlərin sahibi olan Allah-təalanın yad edilməsidir. Allahın zikri, ruhun ilahiliyi və sakitliyinə səbəb olur. Allahın zikri ilə yeyilən təam daha dadlı olub, bədənə daha yaxşı cəzb olunur və sağlamlığı təmin edir. Rəsulallah (s) yolu, istəklərinin təminində insan kimi yaşamaq istəyənlərə göstərişdir. Deyilənlərdən əlavə yemək zamanı diqqət ediləsi bəzi nöqtələr vardır.

Həzrət süfrə kənarında təvazökar bir bəndə kimi oturardı. Bədənin ağırlığını sol omba üstünə salardı. Yeyərkən təkyələnməzdi³. «Allahın adı ilə başlar, iki loxma arasında Allahı zikr edərdi».

Deyilənlər insanın diqqətini nemətlərin sahibinə yönəldir. O, heç vaxt çox yeməzdi. Əlini bir təama

¹ «əbəs» 24

² Təfsire-Safi 2-ci cild

³ Mustədrak, 16-cı cild

uzadanda buyurardı: «Allahın adı ilə, Xudaya, bizim üçün mübarək buyur»¹. Heç bir yeməyi pis saymazdı. Meyli olanda yeyər, olmayanda yeməzdi.

Həzrət təkliddə yeməyi xoşlamazdı. Onun üçün ən yaxşı təam cəm halda olan təam idi. Yeməyə hamıdan qabaq başlayar və hamıdan sonra əlini süfrədən çəkərdi. Məqsədi, başqalarını tələsdirməmək idi. Süfrədə öz qarşısında olanlardan yeyərdi. Qaynar xörək yeməzdi. Yediyi arpa çörəyi tək sadə təamlar olardı. Heç vaxt buğda çörəyi yeməzdi. Xurma kimi qüvvəli şeylərlə meyilli idi².

İÇMƏYİN QAYDALARI

Burada da ilahi qaydalara riayət edərdi. Allahın adı ilə başlayardı. Suyu birnəfəsə içməzdi. Hər dəfə «Bismillah» deyərək, üç dəfəyə qəbul edərdi. Birnəfəsə su içmək böyrəyə zərərdir və qarının böyüklüyünə səbəb olur. Buyurardı: «**Dünya və axirətdə ən içki sudur**»³.

Artıq bu gün uyğun kəlamların mənası aydın olur. Sağlamlıqda suyun böyük rolu vardır. Heç bir içki suyu əvəz edə bilməz. Su bir çox xəstəliklərin dərmanıdır. Bu gün su müalicəvi su adı ilə yad edilir.

¹ Bəhar, 16-cı cild

² Bəhar, 16-cı cild

³ Bəhar, 16-cı cild

YATMAĞIN QAYDALARI

Yuxu bağlı bir hadisə olsa da, adi bir hal kimi görünür. İnsan daim bu nemətdən faydalanır və Allah-təala insanın yorğunluğunu yuxu vasitəsilə çıxarır: «**Yuxunuzu sakitlik səbəbi qərar verdik**»¹. İlk baxışdan qəribə heç bir şey yoxdur. Lakin yuxu insan üçün digər bir həyatdır. Yatarkən yuxu görülməsi, insan ruhunun qanadlanmasıdır. Ona görə də rəvayətdə Rəsulallah (s) yuxunu axirət aləminə, ölümə oxşadır: «**Yuxu ölüm kimidir**»².

Allah-təala yuxu haqqında buyurur ki, yuxuda insanın ruhu çıxır və Allahın yanına qalxır. Allah istədiyi halda ruh elə oradaca qalır və bu hal ölümdür. Yox əgər ruh geri qayıdarsa, insan yuxudan oyanır: «**Allah onların canlarını öldükləri zaman, ölməyənlərin canlarını isə yuxuda alır. Ölümünə hökm olunmuş kimsələrin canlarını saxlayar, digərlərinin canlarını isə müəyyən bir müddətədək qaytarar**»³.

Aydın olur ki, bütün xüsusiyyətləri bilinməsə də, yuxu yalnız yorğunluğun çıxarılması məqsədini daşıyan sadə bir şey deyil.

Əgər yuxu insan üçün başqa bir həyatdırsa, onun qayda və göstərişləri olmalıdır. Din bu sahədə yol

¹ «Nəbə» surəsi, ayə 9

² Bəhar, 73-cü cild

³ «Zumər» surəsi, ayə 42

göstərir. Rəsulallah (s) və digər din rəhbərlərindən nəql olunub ki, insan dəstəmazlı halda və üzü qibləyə yatmalıdır¹. Dəstəmaz alıb yatan kəs yuxuda ölərsə, şəhiddir.

Din tövsiyyə edir ki, istər yuxu, istərsə oyaqlıq zamanı Allahı unutmamalıdır. Ona görə də çox təkid edilib ki, yuxu zamanı imkan daxilində bəzi zikrlər və Quran ayələri oxunsun. Məsələn, «Ayətəl-kürsi», «Tövhid», «Təkəsür», «Vaqəə» surələri, «Şəhid əllah» ayəsi qiraət edilsin. Peyğəmbərdən sifariş olunub ki, həzrət Zəhra (ə)-in təsbihatı deyilsin.

Həzrət yuxudan oyanandan sonra səcdə edər, bu duanı oxuyardı: «Həmd olsun o Allaha ki, bizi yatağımızdan qaldırdı. Əgər istəsəydi, qiyamətədək yataqdaca saxlardı». Həzrət yatmazdan qabaq və oyanandan sonra misvak çəkərdi (dişlərini təmizlərdi)².

ÜZÜ QİBLƏYƏ YATMAQ

Üzü qibləyə yatmağın necəliyində iki baxış vardır. Bəzilərinin fikrincə, ayaqlar üzü qibləyə olmalıdır. Necə ki, insan canvermə halında üzü qibləyə uzadılır.

İkinci baxışa əsasən, qəbirdəki kimi qiblə istiqamətində sinə, qarın dayanmalıdır. Bir çox

¹ Bəhar, 73-cü cild

² Bəhar, 73-cü cild

rəvayətlər ikinci baxışı təsdiqləyir. Rəvayətə görə, həzrət yatanda sağ tərəfi üstə yatar və sağ əlini sağ üzünün altına qoyarmış. Bu digər bir rəvayətdə də nəql olunmuşdur. Bu təbir Əli (ə)-dan da eşidilmişdir. Çoxları birinci baxışı seçsələr də, ikinci baxış daha real görünür. Əgər həzrət üzü qıbləyə yatarmışsa, bu o zaman mümkün olur ki, o, sağ tərəfi üstə yatmış olsun.

BƏZİ DİGƏR QAYDALAR

Həzrətdən (s) nəql olunmuş qaydalar çoxdur. Həzrət minikdə olanda kimsənin onun yanınca piyada getməsinə icazə verməzdi. Necə olar ki, bir insan rahatca at belində getsin, o biri isə min bir əziyyətlə onun ardınca sürünsün?! Bu hal insanın özünü üstün tutmasından danışır. Həzrət yol gedərkən başısağrı, vüqarlı, iti gedərdi. Özünü aciz, süst göstərməzdi. Oturanda ətrafdakılar dövrə vurub oturardılar. Ağ rəngli libaslar geyər və bunu başqalarına da tövsiyyə edərdi. Buyarardı ki, ölümlərinizi də ağ parçaya bükün.

Daim səliqəli və ətirlənmiş olardı. Ətir ehtiyatı yemək ehtiyatından çox olardı. Başqa bir hədisdə deyilir ki, mömini ətirləmək üçün su kifayətdir. Ətir almağa qadir olmayan adam bədəninə, libasını yumaqla ətirlənə bilər¹. Xüsusi ilə də yay fəslində

¹ Vəsail, 2-ci cild

insan bədəni tez iylənir. Əgər qaydasınca yuyunsa, ayaqlarını yuyub corabını dəyişsə, heç vaxt başqaları onun qoxusundan narahat olmaz.

Daim dişini yuyar, misvak çəkərdi. Rəvayətə görə misvakla iki rəkət namaz, yetmiş rəkət misvaksız namazda nüstündür. Kimsədə eyb axtarmaz, kimsənin sirri ilə maraqlanmazdı. Sükutu dörd qism idi. Dözüm, huşyarlıq, hamıya eyni nəzər salma, təfəkkür. Bir şəxslə danışanda üzbəüz dayanardı. Kimsəni incitməz, üzürünü tez qəbul edərdi.

Gülümsənərdi, amma qəhqəhə çəkməzdi. Zahirinə diqqətli idi. Evdən çıxanda güzgüyə baxar, saçını darayıb, qaydaya salardı. Yalnız bu halda bir yerə gedər və bu qaydaları başqalarına da tövsiyyə edərdi.

Mündəricat

MÜQƏDDİMƏ	3
ÜÇ QƏLƏM, İKİ XƏTƏR!	6
1. TƏHRİF QƏLƏMİ	6
2. TƏQLİD QƏLƏMİ	7
3. TƏHQIQ QƏLƏMİ	8
İDEALI TANIMA	9
ALLAHIN RƏSULU (S) HƏYAT NÜMUNƏSİDİR	10
BİRİNCİ HİSSƏ	16
BƏSƏTDƏN ƏVVƏLKI HADİSƏLƏR BAXIŞ	16
MƏKKƏ VƏ YA NUR DİYARI	16
TÖVHİD EVİNİN BƏRPASI	17
İBRAHİM (Ə)-İN İSTƏKLƏRİ	18
İBRAHİM DİNİNİN DAVAMI	20
MƏKKƏDƏ BÜTPƏRƏSTLİK VƏ ƏMRU İBNİ LUHƏYY	21
ƏMURUN HƏRƏKƏTİNİN SƏBƏBİ	23
MƏDƏNİYYƏT VƏ ƏRƏB	24
HƏZRƏT PEYĞƏMBƏRİN (S) ƏSİL-NƏSLİ	26
PEYĞƏMBƏR (S) NƏSLİNİN ETİQADI	27
ƏBDÜL MÜTƏLLİB	31
ƏBDÜL MÜTƏLLİB MÜVƏHHİDLİYİN MÜDAFİƏSİNDƏ	32
BƏSƏTDƏN ƏVVƏL PEYĞƏMBƏRİN (S) DİNİ	37
Əbdüillah	38
AMƏNƏ	40
QÜRUBSUZ GÜNƏŞİN DOĞMASI	41
DOĞUM HADİSƏLƏRİ	42
HADİSƏLƏRİN SƏBƏBİ	43
AD QOYMA	44
ÖVLADLARA AD QOYMA	45
SÜDƏMƏRLİK VAXTI	46
HƏLİMƏ SƏDİYYƏ	48
HƏLİMƏNİN XATİRƏLƏRİ	49
ƏBU TALİB VƏ PEYĞƏMBƏRİN (S) HİMAYƏSİ	51
HƏZRƏTİN (S) PORTRETİ	52
RAHİB BÜHEYRA	54
MƏZLUMLARIN MÜDAFİƏSİ	55

QARA DAŞIN MƏNŞƏYİ	55
HARAM AYLARIN HÖRMƏTİ	56
XƏDİCƏNİN ELÇİLİYİ	59
XƏDİCƏ	60
DİGƏR İZDİVAQLAR	62
ZƏHƏRLİ QƏLƏMLƏR	64
İZDİVAQLARIN SƏBƏBİ	65
QURANDA PEYĞƏMBƏR ZÖVCƏLƏRİ	67
QURANDA PEYĞƏMBƏR (S) ZÖVCƏLƏRİNİN MÜDAFİƏSİ	68
HÜQUQİ ŞƏXSİYYƏT	69
PEYĞƏMBƏRİN (S) ÖVLADLARI	72
ÖTƏNLƏRƏ BİR BAXIŞ	73
İKİNCİ HİSSƏ	74
BƏŞƏRİ BESƏT (MİSSİYS)	74
BƏŞƏRİ BESƏTƏ HAZIRLIQ	74
BƏŞƏRİ RİSALƏT	77
GİZLİ RİSALƏT	79
AŞKAR DƏVƏT	80
PEYĞƏMBƏRİN HİCRƏTİ	82
PEYĞƏMBƏR ŞƏHƏRİ VƏ MƏQSƏDLƏRİN TƏMİNİ	83
RİSALƏTİN HƏDƏFLƏRİ	85
3-SİYASİ RƏHBƏRLİK	88
1. SEKULARİZM	88
2. AXİRƏTÇİLİK	89
3. XALQÇILIQ	90
4. VİLAYİ HÖKUMƏT	91
1. SİYASİ ƏNƏNƏLƏRİN İSTƏYİ	92
VİLAYİ HÖKUMƏTİN MƏQSƏDİ	93
2. DİNİ VİLAYƏT	94
VİLAYƏTİN İSTƏYİ	96
NƏTİCƏ	98
1. AĞILIN GÖSTƏRİŞİ	100
2-PEYĞƏMBƏR YOLU	101
3-DİNİ ƏSƏRLƏR	104
XALQ VƏ İCTİMAİ ƏDALƏT	106
RƏVAYƏTLƏR VƏ SİYASİ İDARƏÇİLİK	107
RİSALƏTLƏ YANAŞI İMAMƏT	108
İLƏHİ NİZAM VƏ XALQIN İŞTİRAKI	110
SİYASƏT VƏ MÜQƏDDƏSLİK	112
MÜQƏDDƏS SİYASƏT	113
BƏNİ-İSRAİL MƏDƏNİYYƏTİ	114
İKİ SİYASƏTİN FƏRQİ	115
DİNİ İSTİBDAQ	115

İSTİBADIN BAŞLANĞICI	116
KİLSƏ VƏ DİNİ İSTİBAD	118
VƏHY İDEYALARININ GERÇƏKLƏŞMƏSİ	119
1. YAXŞI SİFƏTİN ÖLÇÜSÜ	120
2. ƏQİDƏ, XASİYYƏT, RƏFTAR	122
3. ƏXLAQ VƏ XARAKTERİN ƏSASI	122
RƏSULULLAH (S) VƏ PƏRƏSTİŞ	124
NAMAZ VƏ GECƏ OYAQLIĞI	124
GECƏ NAMAZI	125
ORUC	126
XÜŞU	127
RƏSULULLAH (S) VƏ ZÖHD	128
ZÖHD NƏDİR?	129
ZÖHDÜN TƏSİRİ	131
RUHANİLƏR PEYĞƏMBƏR (S) VARİSİDİRLƏR	132
RƏSULULLAH VƏ SADƏLİK	133
RƏSULaLLAH (S) VƏ XALQLA YAXINLIQ	135
RƏHBƏRLİK EVİ	137
RƏSULaLLAH (S) VƏ MƏSULİYYƏTLƏRİN QƏBULU	138
RƏSULaLLAH (S) VƏ DÖZÜMLÜLÜK	140
RƏSULALLAH VƏ FƏDAKARLIQ (TƏHLÜKƏLƏRİN QƏBULU)	143
RƏSULULLAH (S) SƏYLƏR VƏ QURUCULUQ	146
RƏSULULLAH (S) AĞIL NURU VƏ GÜZƏŞTƏ GETMƏ	147
AĞIL NURUNUN SƏMƏRƏSİ	151
RƏSULALLAH (S) MÖHKƏMLİK VƏ QƏTİYYƏT	151
RƏSULULLAH (S) VƏ ƏDALƏTİN MÖHKƏMLƏNMƏSİ	155
HƏDİYYƏLƏR	158
RƏSULaLLAH (S) VƏ İNSANPƏRVƏRLİK	159
RƏSULULLAH (S) VƏ AZADLIQ	162
AZADLIQ MƏFHUMU	162
AZADLIQ GERÇƏKDƏ	163
1. AZADLIQ, YOXSƏ QUL OLMA	163
2. ƏQİDƏ AZADLIĞI	163
3. RƏFTAR AZADLIĞI	165
4. İCTİMAİ AZADLIQ	166
AZADLIQ VƏ QANUN	168
RƏSULALLAH (S) VƏ AİLƏ	171
AİLƏ QURMAQDA MƏQSƏD	172
AİLƏ ƏSASLARI	172
RƏSULULLAH VƏ UŞAQLAR	174
UŞAQLARLA EYNİLİK	176
UŞAQLARI SEVİNDİRMƏ	177
UŞAĞIN İCİDİLMƏSİNDƏN ÇƏKİNMƏSİ	177

UŞAQ ŞƏXSİYYƏTİNİN TƏRBIYƏSİ	178
RƏSULULLAH (S) VƏ CAVANLAR	178
CAVANLARA TƏLİM	180
CAVANLARA VƏZİFƏ VERMƏK	181
RƏSULULLAH (S) VƏ QADINLAR	183
MƏDƏNİYYƏTLƏRİN NƏTİCƏSİ	183
AZADLIQ VƏ QADINLARIN İŞTİRAKI	184
DƏYƏRLİ FÜRSƏTLƏR	186
RƏSULULLAH (S) VƏ ƏDƏBLƏR	187
ƏDƏBİN MƏNASI	187
PEYĞƏMBƏRİN ƏDƏBİ	188
İCTİMAİ ƏLAQƏLƏR	188
RABİTƏLƏR VƏ MEYARLAR	189
XOŞ ÜZLÜLÜK	190
EYNI RƏFTAR	190
KASIBLARLA BİR SÜFRƏDƏ	190
DANIŞIQDA ƏDƏB	191
OTURMAĞIN ƏDƏBİ	193
YEMƏYİN BƏZİ QAYDALARI	194
İÇMƏYİN QAYDALARI	196
YATMAĞIN QAYDALARI	197
ÜZÜ QİBLƏYƏ YATMAQ	198
BƏZİ DİGƏR QAYDALAR	199